This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

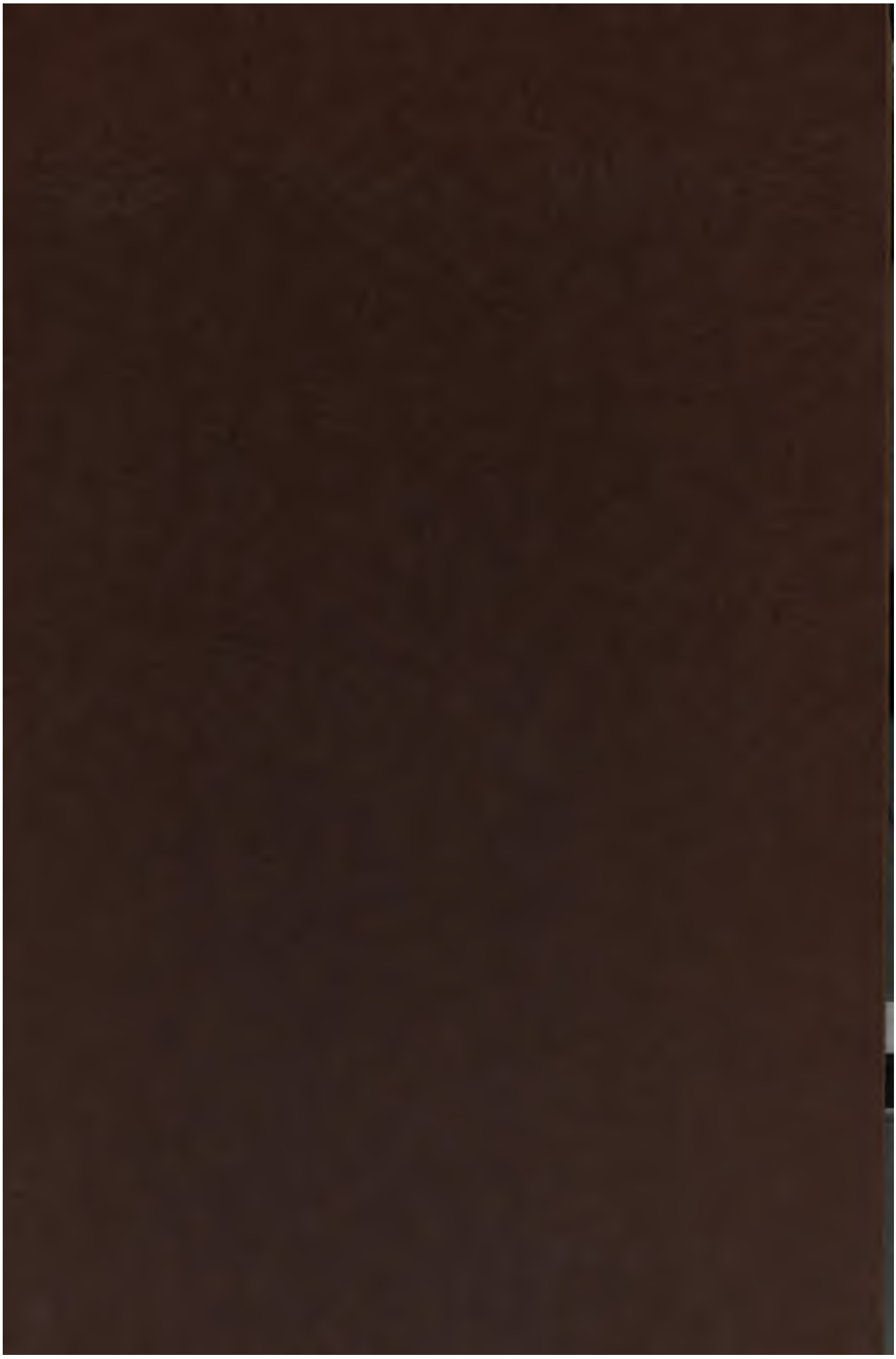

Gift of

The Thorne Foundation

STANFORD
UNIVERSITY
LIBRARIES

Cerkvene razmere med Slovenci v petnajstem stoletju

in ustanovitev ljubljanske škofije

Po arhivalnih virih spisal
dr. Jos. Gruden
profesor bogoslovja.

V Ljubljani, 1908.

Založila Leonova družba.

Natisnila Katoliška tiskarna.

Nihil obstat.

Dr. Jos. Lesar, m. p.
prof. studii bibl. N. F.

Nr. 811.

Imprimatur.

Ordinariatus pr. episcopalis Labaci, die 22. Februarii 1908.

J. Flis, m. p.
Vic. gen.

Predgovor.

Knjiga, ki jo tu podajem slovenskemu razumništvu, je nastala polagoma tekom zadnjih let. — Prvi nagib za pričujoče zgodovinske študije so mi dale konstitucije neke doslej popolnoma neznane ljubljanske sinode iz l. 1448., ki sem jih slučajno našel v kapiteljskem arhivu v Vidmu (Udine). Sedaj, ko se je med Slovenci pričela nova sinodalna doba, ko je bilo v lavantinski škofiji že cela vrsta sličnih cerkvenih zborov (l. 1883., 1896., 1900., 1903.), ko so se pričele sklicevati tudi v Ljubljani (1903), v Istri (Krk 1901) in na Hrvaškem, nas morajo te konstitucije tembolj zanimati, ker imamo v njih ohranjen najstarejši spomenik te vrste. — Natančnejša preiskavanja pa so tudi pokazala, da se je vršila omenjena ljubljanska sinoda v viharni dobi naše cerkvene zgodovine, ki doslej še ni bila opisana in pojasnjena, in da je v tesni zvezi z nekim drugim važnim dogodkom, z ustanovitvijo ljubljanske škofije. Vsledtega se je okvir razširil in iz omejene študije o sinodi je nastala zgodovinska razprava o pripravah in postanku te naše najvažnejše cerkvene organizacije. Pridejana poglavja o duhovščini, redovništvu, verskem in kulturnem življenju petnajstega veka so tem važnejša, ker s tem dobimo celotno podobo naših cerkvenih razmer — pred reformacijo. Upam, da sem s tem podal temelj za zgodovino naše škofije.

Umevno je, da se pri svoji razpravi nisem omejil le na deželo Kranjsko. Saj teh tesnih provincijalnih mej niti naša cerkvena niti politiška preteklost ni poznala. Oziral sem se marveč na vse slovenske dežele južno od Drave, ki so v tedanji dobi tvorile cerkveno upravno enoto pod vlado akvilejskega patriarha.

Ob sklepu imam še vršiti prijetno dolžnost, da se zahvalim vsem, ki so me podpirali pri trudapolnem delu, imenoma visokorodnemu gospodu grofu Gastonu Pettenegu, komturju nemškega viteškega reda, za naprošena izvestja, gospodu prof. dr. Avguštinu Stegenšku v Mariboru za prepuščene klišeje, gospodu Jožefu Dostalu, tajniku društva za krščansko umetnost, za podatke o cerkvenem stavbarstvu in slike, g. kolegu dr. Alešu Ušeničniku za skrbno korekturo, slednjič vsem predstojništvom arhivov in knjižnic za blagohotno naklonjenost.

V Ljubljani, dne 15. februarja 1908.

dr. Josip Gruden.

Seznamek virov in uporabljenih znanstvenih del.

Pisani viri:

Arhiv deželnega muzeja v Ljubljani. Listine na pergamenu, urejene po kronološkem redu. — Schumi: Kopien und Regesten (rokopis). Posamezni fasciklji obsegajo po eno desetletje.

Arhiv frančiškanske provincije sv. Križa v Ljubljani. Listine na pergamenu (neurejene).

Kapiteljski arhiv v Ljubljani. Listine na pergamenu (neurejene).

Kapiteljski arhiv v Vidmu (Udine). »Documenta historica a Biniis collecta«. Vol. XIII. (Zbirka kopij.)

Knezoškofijski arhiv v Ljubljani. Listine na pergamenu (neurejene). — Acta Aquileiensia et Labacensia. Kodeks (in 4°) obsega kopije listin iz raznih dob.

Mestna knjižnica v Št. Danijelu (Furlanija). Collectio Fontanini. (Zbirka kopij.)

Nadškofijski arhiv v Vidmu (Udine). Liber visitationum. Zapisniki patriarhovih kancelarjev.

Puzel: Idiographia sive rerum memorabilium monasterii Sitticensis descriptio. (Rokopis v deželnem muzeju.)

P. Maurus Fajdiga O. S. Fr.: Bosnia seraphica seu cronologico-historica descriptio provinciae Bosnae dein Bosnae-Croatiae nunc s. Crucis Croatiae-Carnioliae 1777. (Rokopis v ljubljanski frančiškanski knjižnici.)

Tiskani viri:

Aschbach Josef: Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens. Wien 1865.

Cappelletti Giuseppe: Le chiese d'Italia, dalla loro origine sino ai nostri giorni. Volume ottavo. Venezia 1851.

Chmel Josef: Geschichte Kaiser Friedrichs IV. und seines Sohnes Maximilian I. Bd. I. u. II. Hamburg 1840 u. 1843.

— Materialien zur österreichischen Geschichte. Bd. I. u. II. Wien 1837.

De Rubeis Fr. Jo. Fran. Bernardus O. Pr: Monumenta Ecclesiae Aquileiensis commentario historico-cronologico-critico illustrata. Argentinae 1740.

Hefele Karl Josef: Konziliengeschichte. Fortgesetzt v. I. Kardinal Hergenröther. Bd. VII. u. VIII. Freiburg im Breisgau 1887.

Herrmann Heinrich: Handbuch der Geschichte des Herzogthumes Kärnten. Bd. I. Klagenfurt 1843.
Kandler, Dr. Peter: Codice Diplomatico Istriano. Vol. III. (1400—1500).
Koblar Anton: Drobtinice iz furlanskih arhivov (Izvestja muzejskega društva za Kranjsko. Letnik I.—V.).
Krčelič Baltasar Adam: Historia cathedralis ecclesiae Zagrabiensis. T. I.
Lichnowsky, Fürst E. M.: Geschichte des Hauses Habsburg. Bd. V., VI., VII. Wien 1841. seq.
Mansi Joannes Dominicus: Amplissima Collectio Conciliorum. Vol. 30. 31. 32. Parisiis 1901.
Mayer Josef: Ord. S. P. P. E. Vortrefflich hochadeliges Controfee d. i. vollkommener Adel . . . des hochfürstlichen und hochgräflichen Hauses von Lamberg. Wien 1709.
Milkowicz Wladimir: Die Klöster in Krain. Studien zur österreichischen Monasteriologie. Wien 1889.
Muchar, Dr. Albert: Geschichte des Herzogthums Steiermark. Bd.VII. u.VIII. Graz. 1864.
Orožen Ignaz: Das Benediktinerstift Oberburg. Marburg 1876.
Parapat Janez: Turški boji v XV. in XVI. veku (Let. Mat. Sl. 1871.).
— Doneski k zgodovini samostana Velesovskega (L. M. Sl. 1872.).
— Letopis mesta Kranjskega (Let. Mat. Sl. 1870.).
Renaldis Girolamo: Memorie storiche dei tre ultimi secoli del Patriarcato d'Aquilea (1411—1751) Udine 1888.
Srbik, Dr. Heinrich Ritter v.: Die Beziehungen von Staat und Kirche in Österreich während des Mittelalters. Innsbruck 1904.
Schumi Franz: Archiv für Heimatkunde. Bd. I. u. II. Laibach 1882.
— Urkunden und Regestenbuch. Bd. I. u. II. Laibach 1882/3.
Tangl, Dr. Karlmann: Reihe der Bischöfe von Lavant. Klagenfurt 1841.
Thalnitscher Joannes Gregorius: Historia cathedralis ecclesiae Labacensis. Labaci anno 1701. (Editio nova 1882.)
Valvasor, Johann Weichard Freiherr v.: Die Ehre des Herzogthums Krain. Bd. I.—IV. Rudolfswerth 1877.
Voigt, Dr. Georg: Enea Silvio de Piccolomini, als Papst Pius II. und sein Zeitalter Bd. I.—III. Berlin 1856.
— Dr. Georg: Die Briefe des Aeneas Silvius (Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen XVI).
Weiss, Dr. Anton: Aeneas Silvius Piccolomini als Papst Pius II. Sein Leben und Einfluss auf die literarische Kultur Deutschlands. Graz 1897.

Druge uporabljene knjige in zborniki so prilično omenjeni pod črto.

Kazalo.

	Stran
I. Kriza v akvilejski patriarhiji. Razpad patriarhove države	1
II. Bazelski cerkveni zbor in njegov vpliv na slovenske pokrajine	7
III. Razkol. Patriarhi bazelskega cerkvenega zbora	13
IV. Obnova cerkvenega edinstva	21
V. Reformna sinoda v Ljubljani	24
VI. Enej Silvij Piccolomini	35
VII. Ustanovitev ljubljanske škofije. Opatija v Gornjem Gradu	41
VIII. Obseg nove škofije	52
IX. Sigismund pl. Lamberg	59
X. Razmere v akvilejskem delu. Dve vizitaciji	72
XI. Duhovščina ob koncu srednjega veka	76
XII. Redovništvo	85
XIII. Versko življenje	99
XIV. Šolstvo. Znanost in umetnost	108
Sklep	121

Drugi del.

Listine in regesti	123

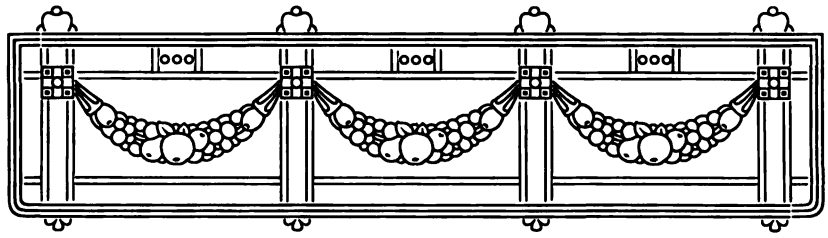

I. Kriza v akvilejski patriarhiji. Razpad patriarhove države.

Bil je velepomenljiv zgodovinski dogodek, ko so Benečani v letih 1418.—1420. konec storili svetni oblasti akvilejskih patriarhov in zasedli njih ozemlje.[1] Razpad starodavne cerkvene države na avstrijsko-beneški meji ni mogel biti brez usodepolnih posledic tako v političnem, kakor v cerkvenem oziru. Premoč Benečanov je povzročila odpor avstrijskih vojvod, ki so istotako izkušali prisvojiti si dediščino akvilejskih duhovnih vladarjev, in je dala povod dolgotrajnim vojskam. Pa tudi cerkvena uredba in z njo versko življenje sta v slovenskih deželah trpela mnogo škode. Pričele so se usodne cerkvene homatije, ki so trajale skoraj pol stoletja in docela izpodkopale cerkveno disciplino, zlasti pa legitimnemu oblastniku, akvilejskemu patriarhu, v avstrijskih deželah odvzele vso veljavo in ugled. —

Na stolici sv. Mohorja je v tisti znameniti dobi sedel patriarh Ludovik II., vojvoda Teck (1412—1439). Bil je iz plemenite bavarske rodbine. Po vplivu Friderika grofa Ortenburškega in Hermana grofa Celjskega ga je akvilejski kapitelj 6. julija 1412 izvolil patriarhom. Imel je takrat šele nižje redove (»in minoribus constitutus«) in dolgo časa ni mogel dobiti papeškega potrjenja za svojo izvolitev. Zato je cerkveno oblast še nekaj let izvrševal

[1] Svetno oblast je poveril akvilejskim patriarhom nemški cesar Henrik IV., ko jim je 3. aprila 1077 podelil grofijo Furlansko, 11. junija 1077 pa marko Kranjsko in grofijo Istrsko kot državni fevd. Poleg tega so imeli patriarhi na Goriškem, Kranjskem, Koroškem in Štajerskem še mnogo zasebnih posestev. (Mell: Die historische und territoriale Entwicklung Krains str. 36 sl.)

akvilejski kapitelj, dočim se je patriarh Ludovik brigal le za svetne posle v svoji državi.[1]

Za naše slovenske pokrajine je zlasti zanimivo poročilo o nekem pohodu patriarha Ludovika proti Turkom.[2] Leta 1408. so se namreč turške tolpe prvikrat pojavile na Kranjskem in poslej v kratkih presledkih (1411, 1415) skoraj tristo let pustošile deželo. Leta 1415. je bil naval Turkov posebno mnogoštevilen. Ena truma je pridrla v Savinjsko dolino, druga čez Vinico, Kočevje in Ribnico pred Ljubljano. Spričo velike nevarnosti, ki je pretila tudi Furlaniji, je Ludovik v Vidmu zbral svoj parlament, ki je sklenil, da mora polovica vsega sposobnega moštva iti s patriarhom v vojsko, dočim druga polovica ostane doma v varstvo dežele. Toda le majhna truma je spremljala Ludovika, ko se je odpravil 21. maja 1415 proti Kranjski. Na poti se je število vojakov še skrčilo. Patriarh je hotel pri Ribnici prehiteti in zajeti turške tolpe, ki so se vračale iz ljubljanske okolice. Toda prišel je prepozno; o Turkih ni bilo več sledu.

Že iz tega poročila je razvideti, da je bil patriarh Ludovik bolj svetni knez in vojak ko škof. Cerkvene oblasti itak dokaj časa ni mogel izvrševati, ker ni bil od papeža potrjen. Šele na cerkvenem zboru v Kostnici ga je novoizvoljeni papež Martin V. 26. februarja l. 1418. priznal za patriarha in mu s tem podelil popolno oblast v cerkvenih zadevah.[3]

A prav takrat, ko je Ludovik dosegel zaželjeno priznanje in utrdil svojo veljavo, se je zrušila njegova svetna oblast. Benečani so porabili njegovo navzočnost na kostniškem cerkvenem zboru in hitro zasedli najvažnejša mesta v Furlaniji (Čedad, Sacile, slednjič Videm). Spoznali so namreč, da jim je ta dežela za trgovinsko zvezo z Nemčijo nujno potrebna. Okupacija je bila tem lažja, ker se je ljudstvo že naveličalo vednih razprtij v patriarhovi državi in je samo želelo priti pod varstvo mogočne republike. Hkrati s Furlanijo so dobili Benečani tudi velik kos Istre, posestva, privilegije in pravice goriških grofov pa so morali vsled posredovanja avstrijskega nadvojvode Ernsta pustiti pri miru. —

[1] Renaldis: Memorie storiche, pag. 32 seq.

[2] Na podlagi furlanskih listin razpravlja o njem Vladimir Levec v Mitteilungen des Musealvereines für Krain, Bd. XVI, str. 168 sl. (Die ersten Türkeneinfälle in Krain und Steiermark).

[3] Renaldis: Memorie storiche, str. 54.

Poizkusi patriarha Ludovika, da bi s pomočjo cesarja Sigismunda dobil svoje dežele nazaj, so bili zaman. Pravtako ni nič pomagalo posredovanje papeža Martina V. (1420) in slovesno izobčenje, katero je proglasil proti Benečanom bazelski cerkveni zbor (1435).[1]

Razpad patriarhove države je imel za cerkvene razmere važne posledice. — Ludovik je za vedno zapustil Furlanijo in se poslej mudil v avstrijskih deželah. Tudi o cerkveni vladi na Beneškem ni hotel nič slišati. Ker so mu odvzeli žezlo, je odložil tudi pastirsko palico. V beneškem delu avstrijske patriarhije zdaj ni bilo nobenega duhovnega poglavarja. Zato so morali Benečani slednjič papeža samega prositi, naj kaj ukrene glede škofije (1424). In ker je vsled teh razmer škodo trpela cerkvena disciplina in so se razširjale mnogotere zle razvade, je papež Evgen IV. l. 1436. imenoval za apostolska vizitatorja Tomassinija, škofa v Recanati, in Ludovika Barbo, opata pri Sv. Justini v Padovi. Ta dva sta v odsotnosti patriarhovi dala nekaj najpotrebnejših navodil glede izvrševanja božje službe in življenja duhovstva.[2]

Patriarh Ludovik je medtem bival kot gost pri svojem prijatelju in sorodniku, celjskem grofu Hermanu. Večinoma se je mudil s svojim spremstvom v Celju, kjer je imel svoj dvor in svoje sodišče. Več listin pa je izdal tudi v Krapini, Rogatcu in Slovenjem Gradcu. Celjskim grofom se je za gostoljubnost hvaležnega izkazal s tem, da jih je obdaroval z raznimi duhovnimi privilegiji in jim izročil v fevd vsa posestva, ki jih je imela akvilejska cerkev na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem.[3] Celje je bilo torej več kot deset let sedež akvilejskega patriarha.

Iz dobe njegovega bivanja na Štajerskem (1420—1430) imamo več listin, ki pričajo, da je opetovano posegel v cerkvene razmere slovenskih pokrajin in obiskoval najznamenitejše kraje. Mudil se je v Ljubljani (1424), v Kranju (1425), in Studenčicah (1428), kjer je potrdil privilegije in odpustke raznim bratovščinam in cer-

[1] Renaldis, o. c. str. 70 sl.

[2] Renaldis, o. c. str. 104 sl.

[3] 12. marca 1425 je Ludovik v Slovenjem Gradcu vazalom akvilejske cerkve podeljeval fevde (Chmel: Geschichte Friedrichs IV., str. 121). — 13. maja 1425. je v Celju podelil grofu Hermanu fevde, ki jih je preje imel Friderik Ortenburški (gradove: Lož, Ribnica, Kočevje, Čušperg, Sternegg) in 30. decembra 1425 je istemu Hermanu podelil akvilejske fevde: Gornji grad, Altenburg, Neydegg etc. (prepis listine v kranjskem muzejskem arhivu).

kvam.[1] Med samostani je zlasti pospeševal kartuzijane v Pletrijah, ustanovo celjskih grofov, katerim je potrdil vse pravice in privilegije, ki so jih tekom časa pridobili.[2] Značilno in za poznejše dogodke zelo pomenljivo pa je njegovo razmerje do benediktinskega samostana v Gornjem gradu. Patriarh Ludovik je hotel opatu odvzeti čast arhidiakona in pravico vmeščanja in odstavljanja župnikov na vtelešenih župnijah. Toda opat Konrad se je l. 1427. pritožil pri apostolski stolici, in papež Martin V. je njemu v prilog razsodil preporno zadevo. Imenoval je celo škofa zagrebškega in sekovskega pa opata šentlambertskega za varihe samostanskih pravic in jim podelil oblast, s cerkvenimi kaznimi postopati proti škodljivcem samostana.[3] A Ludovik ni odnehal, temuč je hotel na vsak način podvreči vtelešene župnije svoji škofovski oblasti. Razpor je trajal dalje, in l. 1431. se je moral šentlambertski opat Henrik kot papežev pooblaščenec pečati s to zadevo. Pozneje je posegel vmes bazelski cerkveni zbor, ki je ugodil zahtevam patriarha Ludovika in imenoval za gornjegrajski samostan posebnega vizitatorja in reformatorja.[4] Vsledtega je

[1] 7. novembra 1421 je v Ljubljani »in domo honestae matronae dictae Nese (Neže)« razsodil pravno zadevo nemškega viteškega reda (muzejski arhiv); 4. aprila 1425 je v Kranju razsodil prepir med bistriškim samostanom in nekaterimi plemiči (Chmel: Geschichte Friedrichs IV., Bd. I., pag. 131.); 13. aprila istega leta pa je bratovščini Matere Božje v Kranju potrdil odpustke, ki jih je bil podelil pičenski škof Gregor (prepis listine v muzejskem arhivu). — Več kopij raznih listin patriarha Ludovika je našel dr. Valter Šmid v nekem admontskem kodeksu in jih objavil v »Izvestjih« (VIII., str. 15 sl.). Vse kopije so brez datuma, a listine gotovo spadajo v dobo 1420—1430 in so izdane v Celju. Kratka vsebina naj tu sledi: Patriarh Ludovik naroča dijaku Sokratu, naj naznani duhovniku Platonu v Kranju, da mora v 20 dneh priti pred njegov sodni stol v Celje; grofu Frideriku Celjskemu »amico meo carissimo«) da dovoljenje, da ga sme vsak spovednik odvezati od pridržanih grehov; dijaku Sokratu (»Platonis de Crainburga scolari«) dovoli, da ga sme vsak škof posvetiti; občini Sevnica dovoli zidavo kapele na čast sv. Florijanu; farni cerkvi v Loki podeli odpustek 40 dni; kleriku Konradu Hutt, cistercijanu, podeli »titulum mensae« (l. c.). — Vsebino mnogih listin podaje tudi Chmel: »Geschichte Kaiser Friedrichs IV.«, Bd. I. (Glej priloge št. 1. in 2.)

[2] Listine z dne 8. januarja 1428 »dat. Krapina« (prepis v muzejskem arhivu), 9. januarja 1426 »dat. in Rohatsch« in 8. maja 1428 »dat. Krepin« (Mittheilungen XIV., str. 53, 55).

[3] Orožen: Stift Oberburg, str. 169.

[4] Orožen: Stift Oberburg, str. 177 sl.

umevno, zakaj je v poznejšem bazelskem razkolu gornjegrajski samostan zvesto stal na strani papeževi.

Po navadi svojih prednikov je tudi patriarh Ludovik za izvrševanje cerkvenih poslov imel pomožne škofe ali namestnike (»vicarius in pontificalibus«). Opravljali so tiste funkcije, za katere je treba škofovskega reda (birmovanje, posvečevanje cerkva in oltarjev itd.). A mnogokrat so imeli popolno oblast v cerkvenih zadevah (»vicarius generalis«, »commissarius perpetuus) in so v imenu patriarhovem obiskovali župnije, nadzirali duhovščino in sklicevali sinode in izvrševali še druge sodne in upravne posle. Za našo domačo cerkveno zgodovino so ti vikarji skoraj večjega pomena kot patriarhi sami, ker so bili v tesnejši zvezi z duhovščino in ljudstvom v slovenskih deželah. Nekateri izmed njih so tudi stalno prebivali na Kranjskem, ali pa so vsaj deželo pogosto obiskovali.[1] Večjidel so opravljali službo vikarijev pičenski škofje (Pičan, Pedena v Istri), redko oni iz Novega Grada (Citta Nuova) ali Senja. Tako se je vsaj deloma izvršil načrt patriarha Bertolda, ki je l. 1237. predlagal, naj se pičenska škofija prestavi v Gornji grad. Škofija je sicer ostala na svojem mestu, vendar so nje škofje večinoma oskrbovali tudi slovenski del akvilejske patriarhije.[2]

Dokler ni bil patriarh Ludovik od papeža potrjen (1418), je akvilejski stolni kapitelj pošiljal vikarje za izvrševanje škofovskih

[1] Patriarh Paganus della Torre je dovolil l. 1322. svojemu vikarju, pičenskemu škofu Enochu iz reda avguštincev, da sme stalno bivati v Ljubljani ali pa v Bistri; le včasih je dolžan obiskati svojo škofijo. Franc Enoch (1315—1324) je umrl v Ljubljani pri avguštincih. (Bianchi: Documenti per la storia del Friuli, I., ad an. 1322.)

[2] Do XV. stoletja moramo iz raznih listin posneti sledeče vikarje: Popo I. (1194—1202), Popo II. (1215—1235), Oto (1247—1256), Fr. Odrisius Bertrami, dominikan (1309), Fr. Enoch, avguštinec (1315—1324), vsi škofje pičenski; Kancijan II., škof emonski (Novi grad) (1330); Simon Protiva, škof senjski, dominikan (1352—1360). (Glej Zahn: Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark I., II., in Schumi: Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain I., II.) — Vikarije, ki so tekom XV. stoletja delovali na Slovenskem, omenim v razpravi. — Starodavna zveza pičenske škofije s Kranjsko je bila povod, da so v XVI. in XVII. stoletju navadno ljubljanski prošti in kanoniki bili hkrati pičenski škofje, tako: Jurij Maninger pl. Kirchberg (1490—1501); Jurij Slatkonja (1513—1522); Pompej Coronini, stolni dekan ljubljanski (1625 do 1631); Gašper Bobek, stolni prošt (1631—1634); Frančišek Vaccano, generalni vikarij v Ljubljani in škof pičenski (1649—1663); Andrej Daniel de Raunach, kanonik ljubljanski (1670—1686); Janez Marko baron Rosetti, stolni dekan ljubljanski (1687—1691). (Cappelletti: Le Chiese d'Italia, VIII., str. 772 sl.)

poslov na Slovensko. Leta 1415. se imenuje škof Eberhard, ki je posvetil podružnico sv. Jakoba v župniji Preddvor na Gorenjskem,[1] pozneje dominikan Fr. Jernej Kazia, škof v Piačenci, ki se je l. 1419. mudil v Velesovem in podelil odpustke za kapelo sv. Štefana.[2] — Ludovik pa je imenoval svojim namestnikom izvun Furlanije p i č e n s k e g a š k o f a G r e g o r i j a (1418—1433). Ta je bil rodom Korošec (imenuje se »Gregorius de Carintia«) in redovnik avguštinec. Bival je večinoma v Ljubljani ali pa pri kartuzijanih v Bistri. V drugem desetletju petnajstega veka mnogokrat nahajamo njegovo ime na listinah, ki so večinoma izdane v ljubljanskem avguštinskem samostanu (»in monasterio fratrum Heremitarum prope pontem Laibaci«).[3] Gregor je umrl v l. 1433. v Bistri in bil tamkaj pokopan.[4] Vse svoje premoženje je v oporoki zapustil gostoljubnim kartuzijanom. Toda zaradi zapuščine se je razpletla pravda. Pičenska škofija jo je zahtevala za škofovsko menzo, dočim je bistriški samostan, opirajoč se na veljavno oporoko, branil svojo pravico. Friderik mlajši, vojvoda avstrijski, je slednjič pravdo tako razsodil, da naj se iz zapuščine izloči 550 goldinarjev za pičensko škofijo, dočim drugo premoženje pripada samostanu.[5]

Iz vsega, kar smo tu navedli, je razvideti, da je bilo delovanje patriarha Ludovika in njegovega namestnika izza časa, ko je razpadla cerkvena država akvilejska, omejeno na pokrajine izvun Benečije, to je na s l o v e n s k o o z e m l j e, ki je bilo pod oblastjo avstrijskih vojvod in goriških grofov. Politiški prevrat je že takrat razdelil obsežno akvilejsko patriarhijo v dva dela, v beneški in avstrijsko-goriški. Videli bomo, da so poznejše cerkvene homatije to nasprotstvo še poglobile.

---

[1] Lavtižar: Cerkve in zvonovi v dekaniji Kranj, str. 167. — Menda je misliti na solnograškega nadškofa Eberharda IV. de Neuhaus (1403—1427), ki je imel na Kranjskem župnijo Krko (Puzel: Idiographia, str. 76. in 460).

[2] Parapat: Doneski k zgodovini samostana velesovskega (Letopis Slovenske Matice 1872, str. 28).

[3] Okoli l. 1425. je Gregor, škof pičenski, podelil odpustke bratovščini Matere Božje v Kranju; l. 1427. je posvetil novi altar v ribniški cerkvi v čast Matere Božje in sv. Mohorja (Chmel o. c. I. str. 129) in 27. marca 1430 odpustke za nakelsko župno cerkev. (Koblar: Zgodovina Nakelske, Dupljanske in Goriške fare. Priloga VI.)

[4] Kartuzijanski nekrolog beleži njegov smrtni dan 17. septembra (Mittheilungen, 1889, str. 65.).

[5] Milkowicz: Die Klöster in Krain, str. 131.

II. Bazelski cerkveni zbor in njegov vpliv na slovenske pokrajine.

Zadnja doba Ludovikovega življenja in delovanja (1431—1439) je tesno združena z bazelskim cerkvenim zborom, ki je imel usodne posledice za naše cerkvene razmere.

Vsled sklepa sinod v Kostnici in Sieni je papež Martin V. malo dni pred svojo smrtjo (1. februarja l. 1431.) sklical vesoljni cerkveni zbor v mesto Bazel in imenoval predsednikom kardinala Julijana Cesarinija. Njegov naslednik Evgen IV. je na dan svojega kronanja ta odlok potrdil (12. marca). Toda v Bazel je došel ob določenem dnevu le opat Aleksander iz samostana Vezeley v Burgundiji in meseca aprila še trije zastopniki pariške univerze. Slaba udeležba na zboru, vojska s Husiti, sovražno razmerje med avstrijskim in burgundskim vojvodom, vse to je nagnilo papeža Evgena, da je hotel 18. decembra bazelski zbor razpustiti in sklicati novo sinodo v Bolonjo. Toda medtem je bil že došel v Bazel papežev legat, kardinal Julijan, in 14. decembra otvoril prvo slovesno sejo. Ker se je bil cerkveni zbor že pravno konstituiral, zato se navzoči očetje niso hoteli ukloniti papeževi odredbi, temuč so ugovarjali razpustitvi. Tudi kardinal Julijan je posredoval pri papežu v njihovem zmislu, pravtako cesar Sigismund in drugi svetni· knezi. Medtem se je bil tudi položaj izpremenil. Ker tisti vzroki, ki so bili nagnili papeža k razpustitvi, niso bili več merodajni, je Evgen IV. po dolgotrajnih pogajanjih 1. avgusta 1433 bazelski cerkveni zbor slednjič priznal veljavnim.[1]

Število udeležencev je le počasi naraščalo. Koncem leta 1431. je bilo navzočih 20 škofov, a več kot 100 doktorjev bogoslovja in cerkvenega prava. Kakor na sinodi v Kostnici je imela tudi v Bazlu premoč nižja duhovščina. Največ udeležencev je bilo s

[1] Hefele: Conciliengeschichte, VII., str. 426 sl.

Francoskega, ker se je narodna sinoda v Bourges (1432) odločno izjavila za bazelski zbor. Tudi cesar Sigismund in avstrijski vojvodi so z vso silo vplivali na podložne cerkvene oblastnike, da se sami zbora udeleže ali pa vsaj svoje zastopnike pošljejo tja. Vojvoda Albreht V. je poslal tja brižinskega škofa Nikodema della Scala in dunajskega bogoslovnega profesorja Janeza Himmel (Joannes Coeli), solnograški nadškof Jakoba Friesshamerja. Tudi avstrijski benediktinski in avguštinski samostani so imeli v Bazlu svoje prokuratorje.[1] Zagrebški kapitelj je zastopal Joannes de Bachenstein.

Med vsemi nemškimi prelati, ki so bili v Bazlu zbrani, pa je imel kmalu največji vpliv in najvažnejšo vlogo akvilejski patriarh Ludovik. Ne skrb za cerkev in nje reformo, temveč politiški nagibi so ga privedli tja in mu določevali ravnanje.

Leta 1431. je Ludovik zopet brezuspešno poizkusil z nekaterimi oboroženimi četami zasesti Furlanijo. Ko so Benečani odbili njegov napad, se je zatekel v Bazel, da cerkvenemu zboru predloži svojo zadevo. Došel je tja s sijajnim spremstvom 30. decembra leta 1431. in se kmalu pridružil skrajni opoziciji, ki je bila papežu sovražna.[2]

Da bodo dogodki lažje razumljivi, navedimo najprej nekaj podatkov o strankah na bazelskem zboru. Manjšina (beneški in florentinski škofje) je stala na strani papeža in njegovih legatov. Hotela je izvesti reformo v sporazumu z vrhovnim cerkvenim poglavarjem in je varovala njegovo oblast. Večina pa je bila papežu skrajno nasprotna. Držala se je trdovratno odloka kostniške sinode o nadoblasti vesoljnega cerkvenega zbora nad papežem in je videla rešitev cerkve v tem, da kolikor mogoče omeji papeževe pravice, sebi pa prisvoji vso sodno in upravno oblast v cerkvi. Pri tej stranki je bilo le malo škofov, tem več pa nižje duhovščine, posebno francoske (»francoska stranka«). Načelovali so ji: kardinal d'Allemand, patriarha antiohijski in — akvilejski.

Zakaj se je patriarh Ludovik pridružil nasprotnikom papeževim? Evgen IV. je bil rojen Benečan iz plemenite rodbine Condolmeri. Seveda je pospeševal koristi svoje domovine, kolikor

[1] Zeibig: Beiträge zur Geschichte der Wirksamkeit des Basler Concils in Österreich. (Sitzungsberichte der kais. Akademie. Phil.-hist. Klasse VIII., str. 515.)

[2] Renaldis o. c. str. 97 sl.

je bilo pravično. Toda Ludovik ga je po krivici obdolžil, da je sporazumljen z Benečani in zadovoljen z okupacijo akvilejske cerkvene države. S tistim strastnim sovraštvom, katero je gojil do svojih nasprotnikov, je sedaj nasprotoval tudi Evgenu. V sejah se je odlikoval po svojih ljutih napadih na papeža in si zato kmalu priboril vodstvo opozicije. V bogoslovnih in pravnih stvareh je bil zelo neveden, pač pa je imel v politiki vplivno besedo. Posebno strastno se je v seji 26. aprila 1437 upiral papeževemu odloku, da se cerkveni zbor preloži v Udine ali Florenco.[1]

Glavni nagib njegovega ljutega nasprotovanja je dobro označil španski kardinal Janez de Turrecremata z besedami: »Patriarcha quondam aquileiensis papae capitalis inimicus, propter patriarchatum occupatum a Venetis« (»Akvilejski patriarh je bil glavni nasprotnik papežev, ker so mu Benečani zasedli patriarhijo«).[2]

Ko je Evgen IV. l. 1438. premestil cerkveni zbor v Ferraro, bazelska skupščina ni bila več legitimna. Toda večina zborovacev je vendar ostala na svojem mestu in proti papeževi volji zborovala dalje. Za cerkveno reformo ni storila ničesar, pač pa je z odstavljenjem Evgena IV. in izvolitvijo protipapeža Feliksa V. neizmerno oškodovala cerkveno disciplino.

Patriarh Ludovik je bil v tej dobi bazelskemu zboru mogočna opora. Svoje rodbinske zveze in svoj vpliv je porabil v to, da mu pridobi kar največ privržencev med nemškimi knezi. Spomladi l. 1438. je šel kot pooblaščenec Bazelčanov (»legatus a latere«) na shod nemških knezov v Frankfurt, da jih pridobi za odpor proti papežu. Ta namera se mu sicer ni posrečila, pač pa so knezi sklenili ostati nevtralni. Nevtralnost v cerkvenih zadevah je bila nova prikazen in dejansko neizvršljiva. V resnici so svetni vladarji nevtralnost tako umevali, da so od papeža in od bazelskega zbora sprejemali odloke, pa le tiste priznavali in izvrševali, ki so bili zanje ugodni. — Ko je bil po smrti cesarja Sigismunda vojvoda Albreht avstrijski izvoljen nemškim cesarjem (18. marca 1438), je patriarh Ludovik na čelu bazelske deputacije zopet hitel na Dunaj, da ga pozdravi in pridobi. Albreht je sicer priznal bazelski zbor veljavnim, a ni pritrdil njega postopanju proti Evgenu. Še dvakrat, na državnih zborih v Nürnbergu

[1] Hefele: Conciliengeschichte VIII., str. 773; Voigt: Silvio I., str. 96 sl.
[2] Renaldis: o. c. str. 109.

(1438) in v Mogunciji (1439), je Ludovik kot »legatus a latere« zastopal bazelski zbor in obakrat je dosegel izjavo nevtralnosti.[1]

Zadnjikrat je nastopil v usodepolni seji 25. junija 1439, ko so Bazelčani odstavili papeža Evgena, a še tisto leto ga je dohitela smrt. Kužna bolezen, ki je v mestu izbruhnila in zahtevala mnogo žrtev, je pobrala tudi njega. Umrl je 19. avgusta 1439. Enej Silvij, tedaj tajnik bazelskega zbora, pripoveduje, da so ga pokopali z vsemi častmi, ki pristojajo patriarhu in vojvodu, potem pa dostavlja: »Izpolnila se mu je sicer želja, da ni preje umrl kot je bil odstavljen papež Evgen in je mogel to novico nesti na oni svet, toda ni dočakal izvolitve novega papeža, po čemer je silno hrepenel.«[2] Dobro tudi označuje umrlega z besedami: »Bil je mož, nič manj strasten, kakor plemenit po rodu (»vir non minus nobilis, quam furiosus«).

Vsi ti dogodki so imeli za naše pokrajine usodne posledice. Patriarh Ludovik je potegnil skoraj vso škofijo za seboj v razkol. Bazelski zbor je imel itak v avstrijskih deželah močno zaslombo, najtrdnejšo pa v akvilejski škofiji.[3] Cerkvene listine se v tej dobi često pričenjajo z besedami: »sacrosancta generali basiliensi synodo legitime congregata« (»ko je bil bazelski vesoljni cerkveni zbor legitimno zbran«). Izredno bogato je bazelski zbor obdaroval s privilegiji in duhovnimi milostmi samostane in cerkve na Slovenskem. Opatiji v Stični je opetovano potrdil njene pravice (l. 1437., 1438., 1445. in 1446.) in opatu dovolil rabo pontifikalij pri slovesnem blagoslovu.[4] Zasluge samostana se pri tem proslavljajo z vznešenimi besedami. Pravtako so prejeli od bazelskega zbora in njegovih oblastnikov mnoge privilegije kartuzijani v Jurkloštru, Bistri, Pletrijah in nemški viteški red v Ljubljani. Le benediktinska opatija v Gornjem gradu nima izkazati sličnih listin, nasprotno je prejemala privilegije od legitimne oblasti.[5] Iz tega smemo sklepati, da ni bila na strani Bazelčanov.

---

[1] O teh poslanstvih razpravlja obširno Voigt: Enea Silvio, Bd. I., str. 150 sl.

[2] De gestis Basil. I. 2. — Renaldis o. c. str. 109.

[3] Na strani bazelskega zbora in protipapeža Feliksa so bile do l. 1447. sledeče škofije: akvilejska (avstrijski del), solnograška, lavantinska, krška, tridentinska, briksenška. (Chmel: Geschichte Friederichs IV., Bd. I. u. II.)

[4] Puzel: Idiographia str. 80., 81. in 460.

[5] Orožen: Stift Oberburg str. 185.

Najodločnejši privrženec bazelskega zbora, ki mu je najbolj utrdil veljavo v slovenskih deželah, pa je bil Martin, pičenski škof in vikarij patriarha Ludovika (1436—1456). Ta izredni mož je bil nemškega, plemiškega rodu. Grb na njegovi grobni plošči izpričuje, da je bil skoraj gotovo iz rodbine Mannsbergov, ki so bili v XV. stoletju na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem naseljeni.[1] Ni mogoče iz listin dognati, kdaj je bil imenovan pičenskim škofom. Prvikrat se imenuje v neki listini z dne 3. junija l. 1437., ko je v Kranju podelil odpustke za oltar svetega Duha.[2] Iz vsega pa se da posneti, da ga je postavil bazelski zbor. Po smrti Gregorija »de Carinthia« se namreč nahaja v imeniku pičenskih škofov neki Nikolaj, ki je pa že l. 1434. umrl.[3] Za njim je imenoval papež dominikana Petra Justiniani, ki je bil rodom Benečan. Vse kaže, da mu habsburški vojvodi niso pustili izvrševati cerkvene oblasti v avstrijskem delu Istre, h kateremu je pripadala pičenska škofija. Bival je na Beneškem in imel večinoma opravljati druge posle. L. 1437. je bil apostolski vizitator za beneški del akvilejske škofije, pozneje upravitelj samostana »San Salvadore« v Benetkah.[4] Ker se v istem času poleg njega pojavi tudi Martin pl. Mannsberg kot škof pičenski, moramo nujno sklepati, da je tega imenoval bazelski zbor zato, da ustreže avstrijskim vojvodom.[5]

Patriarh Ludovik je imenoval škofa Martina svojim generalnim vikarjem za vso akvilejsko škofijo izvun Benečije (imenuje

---

[1] V spodnjem delu grba je vrezan trojen lok s trojno črko »M«. Trojni lok so imele v grbu rodbine: Mannsberg, Mannsdorf in Silberberg. Črke »M« značijo: Martinus, Mannsbergensis, Mannsdorfensis (?). Za te podatke se zahvaljujem prevzv. g. komturju nemškega viteškega reda Gastonu grofu Peteneggu, ki je blagovolil grb raztolmačiti.

[2] Parapat: Letopis mesta Kranjskega (Letopis Mat. Sl. 1870. str. 100).

[3] Cappelletti: Le chiese d'Italia VIII., str. 769.

[4] Cappelletti l. c.

[5] Razmerje med obema je bilo tako, da je bil Peter Justiniani legitimen škof do l. 1447., dejansko pa je bil v posesti škofije Martin, ker so avstrijske dežele bile pod oblastjo bazelskega zbora. Ko so l. 1447. cesar Friderik in avstrijski škofje zopet priznali papeževo oblast, je bil Martin od Evgena IV. potrjen za pičenskega škofa. Gotovo se je moral takrat Peter Justiniani škofiji odpovedati. — Cesar Friderik je že l. 1445. dobil od papeža pravico imenovati škofe za sledeče stolice: tridentinsko, briksenško, krško, tržaško, chursko (Chur v Švici) in pičensko. (Chmel: Materialien zur österreichischen Geschichte I., str. 105.)

se vedno »vicarius in pontificalibus et spiritualibus generalis extra patriam Foroiulii«). Imel je torej oblast čez vse slovenske dežele: Goriško, Kranjsko pa Spodnje Štajersko in Koroško južno od Drave. Svojo službo je z vnemo izvrševal. Mudil se je na raznih krajih naše domovine in odločilno posegal v naše cerkvene razmere. Svojo rezidenco je imel v Ljubljani, gotovo pri cerkvi sv. Nikolaja. Bazelskemu zboru je bil vdan do zadnjega in zanj zastavil vse svoje moči. Zato se pojavlja njegov vpliv zlasti v naslednjih cerkvenih homatijah, ki so po smrti patriarha Ludovika nastale v akvilejski škofiji.

Sl. 1. Pečat Martina, škofa pičenskega.
(Kn. šk. arhiv.)

III. Razkol. Patriarhi bazelskega cerkvenega zbora.

Bazelski zbor si je postavil za cilj preosnovo cerkvene discipline (»reformatio ecclesiae in capite et membris«), toda sam je najhuje kršil disciplino s tem, da si je prisvajal oblast, oddajati beneficije in nastavljati cerkvene oblastnike. Tako je zanesel razkol v posamezne škofije in povzročil razprtije, ki so bile za versko življenje silno škodljive.

Ko je bila po smrti vojvoda Tecka izpraznjena akvilejska škofijska stolica, jo je papež Evgen podelil Ludoviku III. Scarampo-Mezzarota, nadškofu v Florenci (18. decembra l. 1439.), pa še tisti mesec je postavil tudi bazelski zbor, oziroma njegov papež Feliks V., tridentskega škofa Aleksandra Ziemowitskega, vojvoda masovijskega, za patriarha.

Ludovik III. Scarampo (1439—1463) je bil rojen Padovanec. Izprva je bil zdravnik in živel v zakonu. Ko je bil papež Evgen še kardinal, ga je Scarampo baje rešil smrtnonevarne bolezni. Vsledtega se mu je tako priljubil, da ga je vzel s seboj v Rim. Tu se je Ludovik posvetil duhovski karieri. Postal je škof v Trogiru (Trau v Dalmaciji, 1435) in bil dve leti pozneje prestavljen na nadškofijsko stolico v Florenci. L. 1439. je bil imenovan akvilejskim patriarhom in hkrati kardinalom s titulom »Sti Laurentii in Damaso«. Bil je svetnega mišljenja in življenja, boljši vojak in diplomat kakor cerkveni knez. Ker so bile v tedanji dobi cerkvene in svetne zadeve tesno združene, je dosegel cerkvena dostojanstva kot plačilo za zasluge, ki si jih je pridobil na bojnem polju in v diplomatskih poslih. Slovel je kot vojskovodja in večkrat premagal sovražnike papeževe države. Evgenu IV. in Kalikstu III. je dobro služil kot poveljnik mesta Rima. Dvignil je blagostanje v mestu, obnovil mnogo cerkva, napravil nove ceste in vodovode, a tudi strogo krotil uporneže. (Porcarijeva zarota.) L. 1455. ga je papež Kalikst III. postavil na čelo velikemu križarskemu brodovju in ga poslal v Egejsko morje, da zasede otoke

in oslabi turško silo. Scarampo je dosegel dokaj uspehov. Meseca avgusta l. 1457. je premagal turško brodovje pri Metelinu in zajel 25 sovražnih ladij. Umrl je v Rimu l. 1465.[1]

Naravno je, da se patriarh Ludovik ob takih poslih ni mogel brigati za vlado akvilejske škofije. Zato je poveril to skrb svojim vikarjem.[2] Toda glede nekdanje akvilejske cerkvene države je sklenil važno poravnavo z Benečani. V pogodbi z dne 10. junija l. 1445. se je odpovedal svetni oblasti proti temu, da mu beneška republika izplačuje na leto 5000 cekinov in prepusti oblast v mestih: Akvileji, Št. Vidu in Št. Danijelu. Papež Nikolaj V. je to pogodbo l. 1451. potrdil.[3] Starodavna patriarhova država je bila s tem za vedno pokopana.

Patriarh Ludovik III. je ob nastopu svoje službe našel priznanje in pokorščino le v beneškem delu akvilejske škofije, avstrijske dežele z Goriško vred so priznale oblast bazelskega patriarha Aleksandra. Potrebno je, da se zdaj ozremo na tega Ludovikovega tekmeca.

Aleksander Ziemowitski je bil rodom Poljak in ujec cesarja Friderika III.[4] L. 1424. je postal škof v Tridentu. Ker je bil zvest privrženec bazelskega zbora in v tesni rodbinski zvezi s samim cesarjem, ga je Feliks V. imenoval za patriarha. S tem imenovanjem je hotel papež pridobiti Friderika, ki je prav tisto leto zasedel cesarski prestol. Habsburžanom je bilo to po volji, ker je ugajalo njihovim težnjam. Stremili so za tem, da si prisvoje vso akvilejsko patriarhijo, kakor Benečani; najmanj pa so hoteli priznati kakemu Italijanu cerkveno oblast v avstrijskem ozemlju. Zato je patriarh Aleksander v habsburških deželah lahko našel priznanje in pokorščino.

Po zgledu svojega prednika vojvoda Tedka se je tudi Aleksander še vedno prizadeval, da si nazaj pridobi svetno oblast

---

[1] Pastor: Geschichte der Päpste im Zeitalter der Renaissance I., str. 228, 250, 279 etc. — Renaldis: Memorie storiche, str. 112 sl. — De Rubeis: Monumenta, col. 1050 seq.

[2] Imenujejo se: Martin, arhiepisc. Curfiensis (Krf — Corfu) l. 1446. Fortunatus, episc. Sarxanatensis, l. 1454.; Antonius Felettus, episc. Concordiensis, l. 1463.

[3] Renaldis: o. c. str. 122.

[4] Vojvoda Ernst († 1434) se je drugič poročil s knežno Cimbarko (Cimburgis), hčerjo Ziemovita, vojvoda masovijskega. Iz tega zakona so izšli štirje otroci, najstarejši je bil Friderik, poznejši cesar. — Patriarh Aleksander je bil brat knežne Cimbarke.

v nekdanjem obsegu. Pogajal se je v tej zadevi z raznimi knezi in zbiral vojsko s pretvezo, da prežene Turke iz južnih dežel. Toda Benečani so slutili, da namerava zasesti Furlanijo, in preprečili njegovo namero.[1]

V naših deželah se patriarh Aleksander ni menda nikdar mudil. Bival je največ v Tridentu, Bazlu, na Dunaju ali pa kje drugje na Nemškem. Cerkveno vlado je prepustil škofu Martinu, ki je tudi pod njim opravljal službo generalnega vikarja in precej samostojno vladal škofijo.[2]

Cesar Friderik III. je sicer izjavil, da hoče v tedanjem cerkvenem razkolu ostati nevtralen, vendar je ščitil s svojo veljavo ujca Aleksandra in njegovega vikarja Martina. L. 1444. (meseca januarja, februarja in marca) se je dalj časa mudil v Ljubljani in se bavil zlasti s cerkvenimi zadevami. Posebno mu je bila pri srcu njegova ustanova, cistercijanski samostan v Dunajskem Novem mestu. Da mu zagotovi potrebne dohodke, je vtelesil samostanu župnijo sv. Petra v Ljubljani. Takrat je cesar obiskal tudi kranjske samostane in jih obdaroval z raznimi pravicami.[3]

Vse te naredbe je izvršil s pritrjenjem patriarha Aleksandra in sodelovanjem škofa Martina. Poslednjemu je bil celo naklonjen in ga je imenoval za svojega svetovavca.[4]

---

[1] Renaldis o. c. str. 115.

[2] Zanimivo je, da je bil tajnik patriarhov neki kranjski duhovnik. Na neki listini, izdani v Monakovem 20. aprila 1443, je podpisan: »W. Poltz, secretarius«. Viljem Polc je bil župnik v Vipavi. — O jurisdikciji patriarha Aleksandra v naših deželah pričajo sledeče listine: 20. aprila 1443 (datum Monaco frising. dioec.) potrdi stiškemu samostanu in opatu Matevžu privilegije (prepis v muzejskem arhivu); 23. februarja 1444 potrdi Martina iz Ribnice za župnijo sv. Petra v Ljubljani in zapove svojemu vikarju Martinu, da ga vmesti; 20. aprila 1444 potrdi inkorporacijo šentpetrske župnije v Ljubljani cistercijanskemu samostanu v Dunajskem Novem mestu. (Izvestja muzejskega društva X., str. 133 sl.)

[3] 29. januarja l. 1444. je Friderik III. potrdil privilegije za Velesovo; 10. februarja 1444 je obiskal Bistro in potrdil pravice kartuzijanskemu samostanu; 10. februarja 1444 istotako samostanu v Pletrijah in je določil, naj ima kartuzijanski prior vselej tudi naslov »cesarskega dvornega kaplana«; 13. marca 1444 je napravil v Ljubljani posebno ustanovo v čast sv. Rešnjega Telesa. (Chmel: Materialien zur österr. Geschichte I., str. 135. Glej prilogo.)

[4] Pismo bazelskega zbora na škofa Martina z dne 8. januarja l. 1446. »... fili Friderici Romanorum regis illustris consiliarius, sibique et aliis illarum partium, incolis ac populo plurimum notus pariter et acceptus existis.« (Glej prilogo št. 5.)

Aleksandra je bazelski zbor obsul z raznimi beneficiji in dostojanstvi, ker je vedel, da ima v njem najmočnejšo oporo. Poleg tridentske in akvilejske škofije je hkrati imel tudi proštijo sv. Štefana na Dunaju. Bazelski papež pa ga je imenoval kardinalom »Sti Laurentii in Damaso« in legatom »a latere« za Nemčijo in akvilejsko provincijo. Vendar ni dolgo užival teh časti; že 2. junija l. 1444. je umrl na Dunaju in bil pokopan v cerkvi sv. Štefana.[1]

Aleksander ni bil legitimen patriarh, vendar papež Evgen ni nikdar strogo nastopil proti njemu. Zdi se, da so mu iz ozirov na cesarja pustili izvrševati oblast v avstrijskih deželah. Tudi furlanski kronisti ga omenjajo v vrsti patriarhov.[2]

Bazelska stranka in ž njo vred avstrijska diplomacija tudi po smrti Aleksandrovi še ni hotela priznati legitimnega patriarha Ludovika. Zopet je dvignila na akvilejsko stolico enega izmed svojih privržencev, ki je bil avstrijski podložnik, in sicer to pot Lovrenca pl. Lichtenberga.

Ta mož je bil skoraj gotovo iz kranjske plemiške rodbine Lichtenbergov.[3] Ko je postal duhovnik, je služil za kancelarja pri avstrijskih vojvodih in tem potom dosegel visoke cerkvene službe. Bil je nemirnega duha in izredno častihlepen. L. 1424. je postal škof lavantinski, pa ni bil zadovoljen s pičlimi dohodki te škofije. Zato se je še ob življenju škofa Ernsta, polastil posestev in dohodkov krške škofije, da si zagotovi nasledstvo. Toda papež je imenoval po Ernstovi smrti (l. 1436.) krškim škofom Janeza Schallermana. Zdaj je prišlo med obema tekmecama do hudega boja. Vsled posredovanja vojvodov Friderika iu Albrehta se je slednjič sklenila poravnava. Janez Schallerman je bil priznan krškim škofom, toda upravo posestev krške škofije na Kranjskem

[1] Grobni napis mu je sestavil Enej Silvij in se glasi: Anno Domini 1444 die 2. mensis Junii obiit reverendissimus in Christo pontifex et illustris princeps ac dominus Alexander, Dei gratia Cardinalis, patriarcha aquil., administrator eccl. Tridentinae et dux Masoviae, cuius anima vivat Deo. (Renaldis o. c. str. 120.)

[2] De Rubeis: Monumenta eccl. aquil. Appendio, str. 19.

[3] Grad Lichtenberg, blizu Litije, je bil že v XVII. stoletju v razvalinah. Valvasor podaje njegovo sliko in pripominja, da je bil od Wagensberga le za streljaj oddaljen. L. 1462. je bil posestnik gradu Konrad pl. Lichtenberg. (Valvasor XI., str. 338.) — O Lovrencu Lichtenbergu razpravlja dokaj temeljito Karlman Tangl: Die Reihe der Bischöfe von Lavant, str. 139 sl. Ondi je objavljenih tudi mnogo regestov in listin (str. 500).

in Štajerskem (Mokronog, Vitanje, Pilštajn) je obdržal Lovrenc, ki je iz dohodkov prejemal 1100 funtov vinarjev na leto. V tem času je bil Lovrenc Lichtenberg še na strani papeža Evgena in se je trudil, da bi dobil od njega potrjenje za krško stolico. Toda prav neugodni odlok papežev ga je menda spravil na stran Bazelčanov. L. 1438. je postal drugič lavantinski škof in l. 1444. ga je imenoval Feliks V. akvilejskim patriarhom. Ker se ni mogel polastiti dohodkov patriarhije, mu je solnograški nadškof prepustil upraviteljstvo lavatinske škofije.[1]

Lovrenc je imel svojo rezidenco v Št. Andražu, a kmalu potem, ko je bil imenovan za patriarha, je prišel v Ljubljano (1445), menda zato, da si zagotovi pokorščino duhovstva in odličnejših veljakov.[2] Toda ni mu bilo tako lahko pridobiti si veljavo in pokorščino, kot cesarjevemu ujcu Aleksandru. Imel je sicer na svoji strani odlične može svetnega in duhovskega stanu, pa naletel je tudi na odpor. Odločno je deloval zanj Martin, škof pičenski, njegov vikarij. Iz listin posnamemo, da so tudi Sigismund pl. Lamberg, župnik v Šmartinu pri Kranju, Janez Gall, župnik v Dobu, nemški viteški red v Ljubljani, cistercijanski samostan v Stični, kartuzijanski samostani in mestna občina v Ljubljani priznavali njegovo oblast. Vsi ti so od patriarha Lovrenca, oziroma od njegovega vikarija, prejeli milosti ali mu dali potrditi svoje pravice. Nasprotno pa je tudi vedno bolj naraščalo število onih, ki so se oklenili legitimnega patriarha Ludovika III. Med temi je omeniti na prvem mestu opatijo Gornji grad, samo-

[1] Tangl, o. c., str. 139 sl.

[2] 21. septembra 1445. je patriarh Lovrenc v Ljubljani potrdil beneficij pri bratovščini sv. Rešnjega Telesa v Kranju, katerega sta ustanovila šmartinski župnik Sigmund pl. Lamberg in Janez pl. Gall, župnik v Dobu. (Orig. listina v muz. arhivu. Glej prilogo št. 5.) O jurisdikciji patriarha Lovrenca pričajo še sledeče listine: L. 1444. potrdi pravice nemškega viteškega reda v Ljubljani v navzočnosti Viljema Polca, župnika v Vipavi (muzejski arhiv, brez datuma) ... Sigismundu Lambergu, župniku v Šmartinu, dovoli, da sme iti za tri leta na vseučilišče in ondi izpopolniti svoje znanje, vendar mora skrbeti za namestnika (Izvestja, VIII., str. 17); 18. aprila 1446 (v Št. Andražu) Lovrenc, patriarh akvilejski in upravitelj lavantinske škofije, ukaže Benediktu, župniku v Novi Stifti pri Ptuju, da vmesti Janeza Sauberleich iz Linca na župnijo Konjice (Muchar: Gesch. Steierm., VII., 340); 29. julija 1416 mu predlaga ljubljanski magistrat kaplana za špitalsko cerkev v Ljubljani (prepis listine v muzejskem arhivu).

stan Velesovo, župnika v Radolici, Haydlina Gumpeller in nekaj župnij na Dolenjskem.[1]

Patriarh Lovrenc je v družbi s svojim vikarjem, škofom Martinom proti svojim nasprotnikom zelo nasilno postopal. Skliceval je shode duhovstva, odstavljal arhidiakone in župnike, ki ga niso hoteli priznati, in jim nalagal še druge cerkvene kazni.[2]

Umevno je, da apostolska stolica ni mogla mirno gledati takega ravnanja. Dne 17. junija l. 1445. je izdal papež Evgen IV. jako strogo bulo, s katero je odstavil patriarha Lovrenca in škofa Martina od njih službe, ju izobčil in zažugal še druge kanonične kazni, ako ne odnehata od svojega početja. Svetno oblast pa je pozval, naj obsodbo izvrši. Bula je naslovljena na škofa zagrebškega in lidenskega, opata v Gornjem gradu in župnika v Radolici.[3]

Toda za hip papeževa obsodba ni imela uspeha. Duhovstvo, kakor ljudstvo, je bilo po večini na strani Lovrenca Lichtenberga in svetna oblast, katero je Evgen klical na pomoč, je bila takrat še »nevtralna«. Bazelski patriarh je neoviran izvrševal svojo oblast. Še l. 1446. (29. julija) je ljubljanski magistrat Lovrencu predlagal kaplana za špitalsko cerkev v Ljubljani.[4]

Vendar je bila v tej dobi legitimna cerkvena oblast v avstrijskem delu patriarhije vsaj deloma zopet vpeljana. Ludovik III. je

---

[1] 8. junija 1445 (v Rimu) potrdi Patriarh Ludovik gornjegrajski opatiji posest župnij: Sv. Marije v Braslovčah, sv. Jurja v Škalah, sv. Mihaela v Pilštajnu in sv. Jurja v Hočah. (Orožen: Stift Oberburg, str. 185.) Bile so to župnije, katere je hotel patriarh Ludovik Teck podvreči svoji oblasti. Njegov naslednik je priznal pravice opatije do njih, morda zato, da si pridobi priznanje. — Velesovo. L. 1446. 17. avgusta predlaga samostanska prednica Ana Paradeiser Haydlinu Kupler, generalnemu vikarju »in spiritualibus«, Janeza Grysan de Lobaw za župnika v Cerkljah. (Parapat: Doneski k zgodovini samostana Velesovo, »Letopis Matice Slovenske« 1872, str. 28.) Haydlin Kupler je tu gotovo napačno napisano za Gumpeller, ki je bil župnik v Radolici od l. 1427. (Valvasor, VIII., 793.)

[2] Glej prilogo št. 4. Laurentius Lavantinus et Martinus Petinensis episcopi, qui se gerit pro vicario dicti Laurentii in patriarhatu Aquileiensi . . . gravibus processibus monitionibus et requisitionibus poenalibus insolitis clerum et populum turpiter subiugare et ab obedientia dicti Ludovici minis et metibus ac terroribus pellere innituntur . . . (Bula Evgena IV. z dne 17. junija 1445.)

[3] Glej prilogo št. 4.

[4] Prepis listine v muzejskem arhivu.

izprevidel, da Habsburžani Benečanu ne bodo pustili izvrševati jurisdikcije v svojem ozemlju. Zato je imenoval za svojega vikarija »in pontificalibus« Janeza, škofa lidenskega, ki je bil generalni vikarij in kanonik v Zagrebu.[1] V istem letu, ko je papež Evgen IV. odstavil patriarha Lovrenca in njegovega vikarja Martina, nahajamo škofa Janeza na vizitacijskem potovanju na Dolenjskem. Takrat (28. septembra 1445) je posvetil cerkev sv. Jurija v Ložu in ji podelil odpustke.[2] Druge cerkvene posle pa je Ludovik poveril Heydlinu Gumpeller, župniku v Radolici.

Tudi patriarhu Lovrencu ni bilo prisojeno, dolgo vladati svojo škofijo. Umrl je že 8. novembra 1446 v Št. Andražu na Koroškem in bil v tamošnji stolnici pokopan.[3]

Zopet je nastalo pereče vprašanje: kdo naj izvršuje cerkveno oblast v avstrijskem delu akvilejske škofije? Bazelski zbor je sicer takrat že precej izgubil na svoji veljavi in njegovi dnevi so bili šteti. Vendar je še enkrat posegel v naše cerkvene razmere. To pot ni več imenoval patriarha, pač pa je postavil Martina, škofa pičenskega, za upravitelja akvilejske škofije. Ta listina iz zadnjih dni bazelskega zbora (izdana 8. januarja 1447) najbolje priča, koliko veljavo je imel škof Martin pri tej stranki. V njej se omenja, da je pod Aleksandrom in Lovrencom vestno opravljal službo vikarija, da je priljubljen ljudstvu in cesarju Frideriku. Zaradi teh zaslug ga imenuje cerkveni zbor za upravitelja

---

[1] Ioannes, episcopus Lydensis (ali Lindensis) je bil po smrti škofa Ivana de Alben († 1433) upravitelj zagrebške škofije, pozneje gen. vikarij. (Ivan Tkalčić: Biskupi zagrebački, »Kat. List« 1892, str. 363 sl.) Že l. 1441. (torej za časa bazelskega patriarha Aleksandra) je bil postavljen za vikarja. V neki listini z dne 8. septembra 1441 ima namreč naslov: »Joannes, Dei et apost. sedis gratia episcopus Lydensis (Lydda-Diospolis, mesto v Palestini), dioecesium zagrabiensis vacantis et aquileiensis in pontificalibus suffraganeus. (Krčelić: Historia cathedralis ecclesiae Zagrabiensis, I., str. 172.) Sicer je o tem škofu Janezu v hrvatskih virih najti malo podatkov. Na njega se menda nanaša, kar piše Stjepan Matković v delcu »Recensio episcoporum« (ad annum 1433 et 1444): Joannes, canonicus cantor, vir magnus et indefessus, columna nec immerito ecclesiae Zagrabiensis, vicarius generalis pluribus annis.

[2] Mittheilungen des hist. Vereines 1860, str. 75. — V listini, ki se še hrani v župnijskem arhivu v Starem Trgu, ima naslov: »Joannes, episcopus Lidensis, Ludovici patr. aquileiensis extra Forumiulii vicarius generalis«. — Pečat škofa Janeza hrani knezoškofijski arhiv v Ljubljani.

[3] Tangl: Reihe der Bischöfe von Lavant, str. 151.

»in spiritualibus et temporalibus«, dokler ne bode imenovan patriarh.[1]

Zdi se, da je bazelski zbor na željo avstrijske vlade opustil imenovanje patriarha. Cesar Friderik si ni hotel napravljati ovir pri poganjanjih s papežem. Že je bil namreč cesarski poslanec Enej Silvij na potu v Rim, da v imenu Friderika in nemških knezov izjavi Evgenu priznanje in pokorščino. Bazelskemu zboru in razkolu je bila s tem odtegnjena zadnja opora. V Avstriji je docela izgubil svoj vpliv. Zato tudi škof Martin ni prišel do tega, da bi izvrševal podeljeno mu oblast.

[1] Glej prilogo št. 5. Zanimiv je podpis notarja na listini: »Jacobus de Krainburga«. Izpričuje nam, da so bili do zadnjega med uradniki bazelskega zbora (notarii, abbreviatores) kranjski duhovniki. Isti podpis nahajamo tudi na mnogih drugih bazelskih listinah.

Sl. 2. Pečat Janeza, škofa lidenskega.
(Kn. šk. arhiv.)

IV. Obnova cerkvenega edinstva.

Strasten boj bazelskega zbora proti apostolski stolici je imel zlasti to posledico, da si je ob tem razporu državna oblast pridobila mnogo vpliva na cerkvene zadeve.

Ko se je prišel Enej Silvij smrtnobolnemu papežu Evgenu poklonit in obljubit pokorščino, je prejel važne pravice in privilegije. V buli z dne 5. februarja 1447 je papež obljubil v bližnji bodočnosti sklicati splošno sinodo in je priznal reformne odloke bazelskega zbora, v kolikor so ustrezali zahtevam nemškega naroda, za veljavne. Dva dni pozneje (7. februarja) je potrdil vsa imenovanja in vse ukrepe, ki jih je glede cerkvenih služeb in beneficijev izvršila bazelska ali pa nevtralna stranka, in je ovrgel vse tožbe in odpravil vse cerkvene kazni, ki jih je apostolski sedež naperil proti privržencem bazelskega zbora.[1]

S tem je bil priznan »status quo« za vse nemško cesarstvo, in razmere, ki so se razvile v zadnjem desetletju pod vplivom bazelskega zbora, so zdaj zadobile pravno veljavo.

Za svoje dedne dežele je cesar Friderik še posebej dobil izrednih koncesij. Že leta 1446., ko so se pričela pogajanja, je papež Evgen dovolil cesarju, da sme podeliti sto beneficijev v svojih deželah sposobnim duhovnikom (3. februarja), in dan pozneje mu je dal pravico, imenovati škofe za tridentinsko, briksenško, chursko, krško, tržaško in pičensko stolico.[2]

Proti akvilejskemu patriarhu si je Friderik zavaroval svoj vpliv s tem, da je prejel od papeža patronstvo petih župnij na Kranjskem, in sicer: Mengeš, Kamnik, Trebnje, Kranj in Šmartin pri Kranju.[3]

[1] Listine podaja Chmel: Materialien, I., str. 231 sl.

[2] Chmel: Materialien, I., str. 196.

[3] Listina z dne 30. avgusta 1448 pri Chmelu (Geschichte Friedrichs IV., Band II., str. 443) ». . . licet parochialium in Mangesburg, in Stein, Treffen, in Krainburga et in sancto Martino, aquileiensis dioeceseos locorum, ecclesiarum collatio, provisio et omnimoda dispositio, ad patriarcham aquile-

Kot vzrok navaja papež: da ne bodo v prihodnje cerkve imenovane osebe, ki bi vladarju ali župljanom n ljube, in da se ne bodo razpletale pravde in razprtije. značilnejša je oblast, ki jo je cesar prejel nad redovnim d stvom. Dne 5. februarja l. 1446. mu je namreč papež pravico: imenovati sposobne može, ki bi nadzorovali re cerkve in samostane in jih po potrebi reformirali.[1]

V teh privilegijih se jasno kaže veliki vpliv svetne na cerkvene razmere, pa tudi nova smer, v kateri se j vršilo reformno gibanje. Napačno bi bilo misliti, da so ref ideje, ki sta jih širila kostniški in bazelski cerkveni zbo mahoma zatrte. Živele so naprej in se pojavljale na razne n na vseučiliščih, na mnogih provincialnih in škofijskih sinod celo v samostanih. Zlasti pa so zdaj svetni knezi pričeli na pest preurejati in izboljšavati cerkvene razmere. Že cesar F je izjavil, da je »ius reformandi« pravica vladarjev, in Fride je držal istega načela. Papeži pa so morali z ozirom na zar razmere marsikaj privoliti, da odvrnejo od cerkve hujše zlo. je rastla nadvlada svetne oblasti in se vedno bolj krčila ce svoboda. Menda ni poslej noben avstrijski vladar do Jož globlje posegal v cerkveni delokrog kot Friderik III. Refor in odprava samostanov, uvajanje novih redovnikov v avs dežele, ustanovitev novih škofij, oddaja cerkvenih beneficije se je vršilo po volji in po načrtu cesarjevem.

Za naše slovenske dežele je mir, ki se je skeni cesarjem in papežem, v toliko vplival ugodno, da se je po pogubni razkol, ki je razdvajal akvilejsko škofijo. Ludo Scarampo je bil splošno priznan legitimnim patriarhom. Martin pa je postal deležen amnestije, ki jo je Evgen IV kodušno ponudil vsem privržencem bazelskega zbora. Obd svojo stolico in postal patriarhov vikarij za avstrijske dež

---

yensem pro tempore existentem legitime pertineant, ius conferendi ecclesias a patriarchis aquileyensibus pro tempore existentibus, qu vitam in humanis egeris, penitus tollentes et adimentes prefatas e tui iuris patronatus constituimus et esse decernimus . . .«

[1] Chmel: Materialien, I., str. 196.

[2] V neki listini z dne 5. avgusta 1450 ima naslov: »Domini L patriarchae aquileiensis commissarius et vicarius perpetuus in pontif per patriarchatum extra patriam Foroiulii specialiter deputatus«. (Zgodovina župnije Naklo. Priloga XVII.)

tem je bila njih samostojna cerkvena uprava dovolj zagotovljena. Škof Martin je še šest let kot namestnik patriarhov vodil cerkvene posle v naših krajih.[1] Najimenitnejši dogodek iz te dobe njegovega delovanja je škofijska sinoda v Ljubljani.

[1] Regesti: L. 1450. 2. avgusta je škof Martin posvetil podružnico sv. Nikolaja v Strohinju (Koblar, Zgod. Nakelske fare, str. 185), l. 1451. podružnico sv. Nikolaja v Gozdu (župnija Križe); l. 1452. 12. sept. je v Kranju potrdil ustanovitev kaplanije pri oltarju sv. Jurija (Letopis Mat. Slov. 1870, str. 101); l. 1454. 11. nov. je posvetil cerkev sv. Vida v Spodnjih Dupljah. V poslednji listini se imenuje »in pontificalibus vicarius et comissarius generalis«. (Koblar, o. c. Priloga XXIII.)

V. Reformna sinoda v Ljubljani.

Petnajsto stoletje je doba cerkvenih zborov. Nikdar ni bilo sinodalno življenje v cerkvi tako razvito, nikdar navdušenje za cerkvene shode tako mogočno in obsežno kakor ob koncu srednjega veka. Na državnih zborih, v prošnjah na apostolsko stolico, v raznih konkordatih, v izjavah duhovstva, vseučilišč in svetnih vladarjev, povsod se ponavlja klic po sinodah. Veljale so takrat za splošno zdravilo zoper vse napake in razvade verskega življenja.

To navdušenje je izviralo deloma iz napačnih nazorov o namenu in oblasti cerkvenih zborov, a je imelo tudi prave smotre in doseglo mnoge uspehe, ako se je gibalo v pravih mejah, posebno pri raznih provincialnih in škofijskih sinodah, ki so hotele obnoviti versko življenje pri duhovstvu in ljudstvu.

Gotovo se ni strinjalo s cerkveno tradicijo, ako so hoteli nekateri zagovorniki reforme napraviti splošne cerkvene zbore za stalno ustanovo v cerkvenem organizmu in zahtevali, naj se vrše vsakih deset let. Zgodovina priča, da so veljali taki skodi le za izjemno sredstvo, kadar je šlo za izredno važne, splošne zadeve krščanstva. Še manj se je strinjalo s katoliškimi nazori, ako so jim prisvajali v cerkvi najvišjo postavodavno oblast, dočim naj bi bil papež le upravni organ, ki je za svoje vladne naredbe odgovoren vesoljni cerkvi in posredno splošnemu cerkvenemu zboru, ki jo zastopa. Stavek o vrhovni oblasti splošnih sinod nad papežem se je sicer v XV. stoletju opetovano ponavljal, vendar nasprotuje tisočletni cerkveni praksi.[1]

Nameravana preosnova cerkvene uprave, kjer naj bi vesoljni cerkveni zbori imeli vlogo modernih parlamentov, rimska kurija pa predstavljala odgovorno ministrstvo, se je na bazelskem zboru popolnoma ponesrečila. Namesto zaželjene reforme so nastale še

[1] O tem Karl Hirsch: Die Ausbildung der konziliaren Theorie im XIV. Jahrhundert. Wien 1903.

večje homatije, in prav tisti, ki so geslo reforme vedno nosili na jeziku, so se skazali popolnoma nesposobne, vrniti cerkvi mir in red.

Dočim so splošne sinode vsled take zlorabe v petnajstem stoletju skoraj izgubile dobro ime, so mnogi provincialni in škofijski shodi večinoma ugodno vplivali na cerkveno disciplino. Bazelski zbor je v svoji legitimni dobi ukazal, naj se vrše provincialni zbori vsaka tri leta, škofijska sinoda pa naj se skliče vsaj enkrat v letu, in sicer vedno v tednu po velikonočni osmini.[1] Izvolijo naj se nadzorniki (testes sinodales), ki imajo paziti na to, da se sinodalni odloki izvršujejo, in ki so dolžni tudi vse napake in razvade, ki jih opazijo, naznaniti škofu, oziroma sinodi, da jih po možnosti odpravi.

V deželah, kjer so priznavali oblast bazelskega zbora, so se ravnali po tem odloku. Zato nahajamo sredi petnajstega stoletja po nemških in avstrijskih deželah mnogo sinod.[2] Pa tudi možje strogo cerkvenega mišljenja, kakršen je bil briksenški škof in kardinal Nikolaj iz Kuze (Cues), so jih z veliko vnemo sklicavali in z njihovo pomočjo uveljavili mnogo koristnih odlokov.[3]

Tudi v avstrijskem delu akvilejske škofije je bilo v istem času gotovo več škofijskih sinod. Papežka listina iz l. 1445. javlja, da sta patriarh Lavrencij in škof Martin sklicavala shode duhovnikov, da bi jih pridobila za bazelsko stranko. Toda te sinode niso bile pravno veljavne, ker so bile v nasprotju z legitimno cerkveno oblastjo. Tem pomenljivejša pa je škofijska sinoda, ki se je vršila po sklenjenem miru v Ljubljani dne 17. junija l. 1448. — Odloki te zanimive sinode so nam ohranjeni, in o njih hočem tu obširneje razpravljati.[4]

---

[1] Sessio XV. (Mansi: Amplissima conciliorum collectio. T. 29, col. 74, 75.)

[2] V solnograški metropoliji so bile provincialne sinode: l. 1418., 1437., 1456.; škofijska sinoda: l. 1440.; v brižinski škofiji: l. 1434., 1438., 1440., 1444.; v briksenški: l. 1438. (Hefele: Conciliengeschichte, VIII., str. 5 sl.)

[3] Bickell: Synodi Brixinenses sæculi XV. Take sinode so bile l. 1453., 1455., 1457. (pag. 37 seq.).

[4] Našel sem jih v kapiteljskem arhivu v Vidmu, kjer se nahajajo med drugim zgodovinskim gradivom v nekem zborniku, ki nosi naslov: »Documenta historica a Biniis colecta«. (Volumen XIII., No. 74.) Zgodovinar Biniis (?) pa je sinodalne odloke prepisal iz zapisnika nekega patriarhijskega kancelarja (Ex Protocollo D. Bertrandi Runduli, cancelarii patriarchalis aquil. incipiente 1495.) Glej prilogo 6.

Povoda za tak zbor je bilo v tedanjih časih dovolj. V bazelskih homatijah je akvilejska škofija hudo trpela. Vez med duhovstvom in legitimnim škofom je bila več desetletij pretrgana. Tisti, ki so v deželi nastopali kot cerkveni oblastniki, so bili nepostavni in so često našli opravičen odpor. Da je moralo tako strankarstvo cerkveno disciplino zelo oškodovati je umevno. — V beneškem delu škofije, so se že za odsotnosti patriarha Ludovika Tecka vgnezdile mnoge razvade, tako da je bilo treba opetovanih vizitacij in strogih odlokov.[1] Sklepati smemo, da pri nas ni bilo bolje. — Ko so se zopet povrnile redne razmere, je bilo umestno, da se s škofijsko sinodo cerkveno edinstvo proslavi, legitimna oblast prizna in dvigne versko življenje med duhovstvom in ljudstvom. V potrdilnem pismu patriarha Ludovika se sinoda imenuje »akvilejska«, vendar je misliti le na oni del škofije, ki je bil pod jurisdikcijo škofa Martina (to je Goriško, Kranjsko, Štajersko in Koroško južno od Drave). Bile so torej na njej zastopane vse slovenske dežele.

Kje se je sinoda vršila? Patriarhov dekret imenuje le splošno mesto Ljubljano (»in oppido Laibacen«), a sklepati smemo, da se je zbrala v cerkvi sv. Nikolaja, kjer je imel škof Martin svojo rezidenco.

Večina sinodalnih odlokov se nanaša na življenje in delovanje duhovstva, čigar reformo je sinoda nameravala. Zveza z odloki kostniškega in bazelskega zbora se v nekaterih konstitucijah jasno kaže (const. V., VI., XXI., XXII., XXIII.). Vendar so splošno določbe ljubljanske sinode milejše kot bazelski ali kostniški dekreti in se v tem oziru razlikujejo tudi od drugih škofijskih sinod iste dobe. Zlasti manjkajo našim konstitucijam skoraj povsod kazenske določbe (»poenae canonicae«), ki so jih drugod navadno pridevali.

Ker se razni odloki tičejo istega predmeta, zato hočem o njih razpravljati po sledečih skupinah:

1. O življenju duhovstva. Prva konstitucija (»contra concubinarios clericos«) se dotika pohujšljive razvade, ki se je koncem srednjega veka marsikje zelo razširila. Razmere v akvilejski škofiji v tem oziru niso bile boljše kot drugod.[2] Bazelski zbor

[1] Renaldis, o. c., str. 104 in 127.

[2] Slično prepoved je izdal l. 1446. patriarhov vikarij Angelus Felettus' za beneški del škofije. (Renaldis, o. c., str. 126.) Dokaj razuzdane razmere so

(sessio XX.) je za slične prestopke določil stroge kazni. Očitni konkubinariji izgube beneficije, pa tudi če se spokore in poboljšajo, so toliko časa nesposobni za cerkvene službe, dokler jih škofje ne spoznajo za vredne.[1] Naš sinodalni odlok nima take stroge sankcije. — Sledeči dve konstituciji prepovedujeta opravila in igre, ki se ne strinjajo z duhovskim dostojanstvom. Krčmarstvo (const. II. »contra tabernarios«) je bilo v srednjem veku med nižjo duhovščino zelo razširjeno. Slabo plačani vikarji in kaplani so si s to obrtjo izboljševali svoje dohodke. Zato so se sinode opetovano bavile s to razvado.[2] Naša konstitucija prepoveduje klerikom izvrševati krčmarsko obrt, imeti v hiši gostilno ali vinotoč, obiskovati pojedine lajikov in gostilne, razen na potovanju. Zadnja določba je doslovno povzeta iz kanoniškega prava.[3] Vendar se vzlic mnogim prepovedim ni na boljše obrnilo. Še v XVI. stoletju si je mnogo klerikov na ta način služilo svoj kruh.[4] — Lov in igra s kockami (const. III. »contra venatores et lusores«) sta bila po kanoniških pravilih klerikom vedno prepovedana. Vendar so glede lova že takrat kanonisti razločevali med hrupnim lovom (»venatio clamorosa«) in dovoljenim lovom, kar je pozneje tridentinski zbor potrdil. Tudi konstitucija ljubljanske sinode le prepoveduje lov z gonjo, pri katerem se uporabljajo psi, sokoli (falcones), jastrebi (accipitres), kragulji (nisus). Lov te vrste je služil v zabavo zlasti plemstvu, iz katerega je izšlo v XIV. in XV. stoletju mnogo duhovnikov. — Igre s kockami so bile v srednjem veku zelo v navadi in so se razvile v hudo strast. Sinoda tu ponavlja stare kanoniške določbe.[5] — Zelo obsežne so določbe glede duhov-

---

vladale na Koroškem. (Poročilo iz l. 1430. pri Losertu: Reformation und Gegenreformation, str. 20.) Razmere na Kranjskem označuje vizitacijski odlok škofa Jakoba Valaresso iz l. 1488. (Nadškofijski arhiv v Vidmu, glej prilogo.) Mnoge posameznosti nudijo protocolli nadškofijske knjižnice v Vidmu. (Vol. XIII. in XVI.)

[1] Mansi, o. c., T. 29, str. 102.

[2] Akvilejska sinoda l. 1355.: »Item statuimus, ut nullus clericus aut sacerdos tabernarii officium exerceat . . .« (Cappelletti: Le chiese d'Italia, VIII., str. 411.)

[3] C. I. C. (c. 15., X., III., 1.): »Tabernas (clerici) prorsus evitent nisi forte causa necessitatis in itinere constituti.«

[4] Glej vizitacijsko poročilo Pavla Bizancija iz l. 1583. (Izvestja 1907, str. 11.)

[5] C. I. C. (c. 15., X., III., 1.): ». . . ad aleas et taxillos non ludant, nec huiusmodi ludis intersint.«

ske obleke in nošnje (const. V., VI., XXI.) Kostniški cerkveni zbor (sessio XLIII., const. 7. de vita et honestate clericorum) je obnovil stare predpise o nošnji, obleki in tonzuri klerikov in prepovedal gizdavo, posvetnjaško obleko.[1] Odloki škofijskih sinod se pri tej točki še bolj spuščajo v posameznosti in govore o kroju obleke. Zato niso brez kulturnozgodovinske zanimivosti.[2]

Naše konstitucije podajejo dovolj jasno podobo tedanje nošnje lajikov, katero klerikom prepovedujejo. Suknje (vestes) ne smejo biti niti preveč dolge niti preveč kratke, čez prsa in pleča ne pretesne (kakršni so bili jopiči vitezov, »Wams«), temuč dovolj ohlapne in nekoliko nagubane. Velika gizdavost se je tedaj uganjala z rokavi in ovratniki. Prvi so bili navadno silno široki in so od komolca včasih segali do kolen, ovratniki pa so bili na mnogotere načine obrobljeni in nagubani. Zato ukazuje sinoda, da morajo biti rokavi sicer dovolj dolgi (do zapestja), pa ne smejo viseti več kot eno ped od roke, ovratniki pa naj bodo le en palec visoki. Tudi ne smejo imeti suknje razporkov (scissurae seu aperturae, »Schlitz«) ob straneh ali zadaj, pač pa so lahko spredaj poldrugo ped visoko odprte, da se lažje hodi. Le obleka, ki služi pri ježi, sme biti tudi odprta. Niti razporki, niti ovratniki ali drugi deli obleke ne smejo biti obrobljeni s pisano podlogo.[3] Ne gre, da bi kleriki nosili modne plašče (pallia), ki so čez pleča tesni in imajo rokave bogato naložene in nagubane, ali plašče brez rokavov, ki puste roke gole. — Istega predmeta se dotika konstitucija XXI., ki ukazuje, da kleriki ne smejo gojiti dolgih las, morajo nositi dovolj veliko tonzuro (»coronas non nimis strictas«) in kolar. Prepovedana je ničemernost pri pasovih (srebrni in z okroglimi nakraski obloženi pasovi). Ne gre, da bi kleriki hodili v dolgih jopičih bosi po cestah, kakor kopališčniki (balneatores) ali ženske. Svileno obleko smejo nositi le prelati in tisti, ki imajo akademiške stopnje (»doctores, magistri aut licentiati«).

2. O nastavljanju pomožnih duhovnikov. (Const. IV.) Privzemati si pomočnike v dušnem pastirstvu in nastavljati kaplane pri podružnicah, je pristojalo župnikom. Ti so jih poljubno nastavljali in odstavljali in se tudi ž njimi domenili glede plače. Pri izberi pomočnikov pa niso bili omejeni na duhovščino svoje

[1] Hefele: Conciliengeschichte, VII., str. 351.

[2] Tako solnograška sinoda iz l. 1440.: (clerici) in nulla parte fodraturarum ora ab extra circumplicata, neque in inferiori parte aperturas seu scissuras (razporki pri obleki, »Schlitz«) a lateribus habeant... etc. (Chmel: Geschichte Kaiser Friedrichs IV., Bd. I., str. 320.)

[3] Const. V.: »... in scissuris huiusmodi, in coleriis seu aliis vestium extremitatibus foderaturas expositas et notabiliter proeminentes non habentibus«.

škofije, nasprotno, nahajamo koncem srednjega veka v slovenskih deželah mnogo klerikov iz nemških in hrvaških škofij. Cerkvene discipline to gotovo ni pospeševalo. Naša sinoda toži, da so bili mnogi ljudstvu v pohujšanje in zahteva, da župniki sprejemajo le duhovnike, ki so dostojnega obnašanja. Ako so tujci, morajo imeti izpričevalo o prejetih redovih (»litterae formatae«) in priporočilno pismo svojega škofa (»litterae commendatitiae«) ali pa kake druge zanesljive osebe (»fide dignum testimonium«), razen če so se že iskazali vredne po daljšem občevanju. — Tudi tej konstituciji manjka potrebne sankcije. Strožje določbe so izdale druge škofijske sinode, ki so pod strogo kaznijo pridržale sprejem tujih duhovnikov škofu ali njegovemu vikarju.[1] Tudi v akvilejski škofiji so pozneje le arhidiakoni imeli to pravico.[2] Vendar vse te naredbe niso nič izdale in tožbe o pohujšljivem življenju tujih duhovnikov se ponavljajo še poldrugo stoletje.

3. Splošne določbe o bogoslužju in svetih zakramentih. Sinoda prepoveduje pri delitvi sv. zakramentov vsako simonijo (const. VII.), vendar navadni darovi za vzdrževanje duhovščine (štolnina) smejo ostati v rabi in jih cerkveni predstojniki lahko celo s cerkvenimi kaznimi od lajikov izterjajo. Te določbe se opirajo na stara kanoniška pravila.[3] — Tabernakelj in shrambe za sveta olja se morajo varno zapirati (const. XVII.). Ključe mora hraniti duhovnik, ne pa cerkvenci (»campanatores«), da se zabranijo sakrilegiji. Ako pomislimo, da so v srednjem veku večkrat zlorabljali sveto hostijo in sveta olja za čarovnije in zdravljenje raznih bolezni, potem nam je ta skrb umevna. Mašna oblačila, altarne prte, korporalije, burze (»sacculos calicum«) je treba osnažiti vsako četrtletje. (Posneto po določbah četrtega lateranskega zbora.[4]) Bogoslužja se tiče tudi konstitucija XX. (»Quod presbyteri non resecent officia«), ki obnavlja odloke bazelskega zbora o pevanju oficija in sv. maše.[5] Marsikje so izpuščali nekatere dele

[1] Tako brižinska sinoda l. 1440. (Mansi, o. c., T. 32, str. 3.)

[2] Vizitacijski odlok škofa Jakoba Valaresso iz l. 1492. (Nadškofijski arhiv v Vidmu.)

[3] C. I. C. (c. 42., X., V., 3.): »Sacramenta sunt libere conferenda; cogit tamen ordinarius laicos observare laudabiles consuetudines«. — Slične določbe ima brižinska sinoda l. 1440. (Mansi l. c.)

[4] C. l. C. (X., III., 43., c. 12.)

[5] Sessio XX., const. 8.: De his qui in missa non complent »Credo«, vel non cantant cantilenas. (Mansi l. c.)

oficija ali »Credo«, »Prefatio« in »Pater noster« pri peti sv. maši. Sinoda prepoveduje slične razvade.

4. O sveti pokori. Konstitucije določajo, kako je ravnati z očitnimi grešniki in tistimi, ki imajo na vesti pridržane grehe in kazni (const. VIII., IX., X., XI.). — Opetovano se ob koncu srednjega veka ponavljajo tožbe, da duhovniki zaradi časnega dobička prizanašajo prešestnikom in proti plačilu odvezujejo od pridržanih grehov.[1] Sinoda prepoveduje tako simonistiško ravnanje. — Dokaj strogi so odloki sinode proti konkubinarijem (const. IX. »contra concubinarios laicos«). Povod so dale žalostne razmere v akvilejski škofiji, kjer so bili javni konkubinati in prešestne zveze zelo pogoste. Sinoda je ukazala, da naj se tekom dveh mesecev na kako nedeljo ali praznik s prižnice posvare vsi, ki žive v javnih pregrešnih zvezah. Ako bi ne marali za ta splošen opomin, naj se posvare prihodnjo nedeljo posamič, imenoma, in naj se pozovejo posestniki hiš, kjer taki konkubinarji prebivajo, da jih ne trpe več pod svojo streho. Ako bi tudi to nič ne pomagalo, naj se tretjo nedeljo očitnim grešnikom in tistim, ki jih sprejemajo, prepove vstop v cerkev (»interdictum ab ingressu ecclesiae«). Pravtako je ravnati z zakonskimi, ki nočejo skupaj živeti (const. X.). V prihodnje se ima splošen opomin očitnih grešnikov vselej vršiti prvo nedeljo v postu, druga dva opomina sorazmerno pozneje. — Kadar gre za pridržane grehe ali kazni, naj župniki pošljejo spokornike k višjim oblastnikom, (škofu ali papežu). Ko se vrnejo, morajo pokazati izpričevalo o dobljeni odvezi. Očitni grešniki se smejo pripustiti k svetim zakramentom šele potem, ko so opravili naloženo pokoro. Da se zabranijo goljufije, naj pošljejo župniki take spokornike, ki imajo prdržane grehe ali kazni, predstojnikom z zapečatenim pismom, v katerem je popisan slučaj, in ko se vrnejo, naj zahtevajo od njih avtentiško izpričevalo predstojnikovo, preden jih pripuste k svetim zakramentom (const. XI.).

5. O zakonu posnamemo iz konstitucij zanimive posameznosti. Skrivni zakoni (»matrimonia clandestina«) so bili še v navadi in priznani veljavnim, vendar jih je cerkvena oblast s strogimi kaznimi iskušala zabranjevati. Poroka se je vršila v cerkvi, pa tudi drugod na dostojnih krajih. Sinoda to pripušča, a prepoveduje razvado, ki se je vdomačila v akvilejski škofiji: da se poroka vrši šele po ženitovanju in »post consummationem per carnalem

[1] Tako sinoda v Mühlhausenu l. 1522.

copulam« (const. XIII.). — Zadržek duhovnega sorodstva (cognatio spiritualis) je bil obsežnejši kot je sedaj. Vendar so verniki premalo nanj pazili. Zato sinoda nalaga duhovnikom dolžnost, da svoje župljane opetovano o tem zadržku poučujejo. Neveljaven je bil zakon med kumom in krščencem (paternitas spiritualis); med krščencem in kumovimi otroci (fraternitas spiritualis), med krščencem in kumovo ženo oziroma možem (paternitas indirecta), slednjič med stariši krščenca in kumom oziroma njegovo ženo (compaternitas). Isto razmerje je nastalo med krščevavcem in krščencem, oziroma med omenjenimi sorodniki obojih. Slično pri zakramentu svete birme. Šele tridentinski cerkveni zbor je omejil ta zadržek. — Konstitucija glede na poročne oklice (const. XIV.) doslovno ponavlja odlok IV. lateranskega cerkvenega zbora.[1]

6. Uprava cerkvenega premoženja in cerkvena sodišča. Po kanoniškem pravu je škof redni upravitelj cerkvenega premoženja. Lajiki se ne smejo nastavljati za ekonome.[2] Sinoda ni obnovila teh kanoniških odlokov, temuč proglaša kazni le za one lajike, ki si proti volji cerkvenih oblastnikov (škofov, redovnih prelatov, kapiteljev) prisvajajo upravo cerkvenega premoženja (const. XVIII.). Povod tej določbi so dali deloma patroni cerkva, ki so samovoljno gospodarili s cerkvenim premoženjem, deloma deželni knezi, ki so večkrat omejevali cerkveno samoupravo.[3] — Naslednja konstitucija (XIX.) ima namen varovati starodavne klerikalne privilegije. Po cerkvenem pravu je bil škof pristojen sodnik klerikov v civilnih in kriminalnih zadevah. Pravtako so spadali vsi prepiri med lajiki in kleriki pred cerkveno sodišče.[4] Svetni vladarji pa so proti koncu srednjega veka »privilegium fori« duhovščini zelo omejili. Avstrijska vojvoda Ernst in Friderik sta ga skoraj popolnoma odpravila.[5] Bazelski cerkveni zbor je ukazal (9. oktobra 1439), naj se branijo cerkveni privilegiji s kanoniškimi kaznimi. Zato je cela vrsta škofijskih sinod izdala odloke v obrambo cerkvene sodne oblasti.[6] Naša konstitucija določa stroge

[1] C. I. C. (c. 3., X., IV. 3.)

[2] C. I. C. (c. 22., C. 16., q. 7.) »Laici non sunt constituendi economi.«

[3] Srbik: Staat und Kirche in Österreich während des Mittelalters str. 206, 207.

[4] C. I. C. (X. II., 2., de foro competenti.)

[5] Srbik l. c.

[6] Tako solnograške sinode l. 1418., 1456., 1490.; brižinska l. 1440.; pasovska l. 1439. (Mansi, o. c., T. 32.)

kazni za kršitelje cerkvenih pravic. Mestne občine, ki napravljajo postave proti cerkvenim privilegijem, zadene interdikt, posamezne osebe izobčenje. Tisti, ki tirajo klerike pred svetna sodišča, in kleriki, ki v to privolijo, so izobčeni »ipso facto«. Sodniki, ki pozivljajo klerike pred svoj forum, ki jih obsojajo »in contumaciam«, ako ne pridejo, ali pa zaplenijo njih premoženje, so pravtako »ipso facto« izobčeni. V krajih, kjer lajik tira pred sodišče duhovno osebo, naj preneha božja služba (»cessatio a divinis«), dokler krivec ne da zadoščenja in ne zasluži odveze. — Vzlic tem strogim določbam, je vendar sodna oblast popolnoma prešla na svetna sodišča, in tudi vsi poznejši poizkusi obnoviti stare pravice so bili zaman.[1]

7. Škofijska sinoda. Odlok obnavlja bazelsko naredbo, da naj se vrši škofijska sinoda vsako leto. Toda že iz besedila je posneti, da je niso nameravali strogo izvesti. Bazelski zbor je sam dal solnograškemu nadškofu Janezu dovoljenje, da smejo namesto škofijskih sinod arhidiakoni v svojem okrožju napravljati shode duhovščine.[2] Tudi naša sinoda govori nedoločno o shodih, ki naj jih prirejajo vikarji patriarhov ali pa arhidiakoni (const. XXII.). Iz poznejših časov (do l. 1600.) nimamo poročil o kaki škofijski sinodi, pač pa so bili v navadi shodi duhovščine v posameznih arhidiakonijah.[3]

8. Novi prazniki in oficiji. Že Urban VI. je l. 1389. ukazal, naj se praznik Marijinega obiskanja slovesno praznuje v vsej cerkvi. Ker je bil pa takrat razkol (protipapež v Avinjonu!), njegov odlok ni bil splošno priznan.[4] Bazelska sinoda ga je nato v 43. seji (1. julija l. 1441.) obnovila in določila, da naj se Marijino obiskanje vsako leto praznuje po vseh cerkvah dne 2. julija.[5] Tudi določba bazelskega zbora se je izvršila le v tistih deželah, kjer so priznavali njegovo oblast. Vendar se je praznik polagoma vpeljal v vseh škofijah. Naša sinoda vtemeljuje vpeljavo novih praznikov s tem, da duhovniki akvilejske škofije itak le redko

[1] Srbik, o. c., str. 127 sl.

[2] Odlok z dne 27. aprila 1439. (Chmel: Geschichte Friedrichs IV., Bd. I., Beilage XXXVII.)

[3] Vizitacijski odlok škofa Jakoba Valaresso iz l. 1488. (Nadškofijski arhiv v Vidmu: Liber visitationum, str. 21 sl. Glej prilogo št. 7.)

[4] Kellner: Heortologie, str. 156. — Prvikrat se omenja praznik Marijinega obiskanja na sinodi v Mans l. 1247.

[5] Mansi, o. c., T. 29, col. 212 seq.

opravljajo (slovesne?) oficije, ker rabijo stare misale in breviarije, kjer je še malo cerkvenih godov označenih.[1] — Iz istega razloga je zapovedala sinoda, da naj se vsako soboto moli votivni oficij Matere Božje, ako na ta dan ni kakšnega praznika z devetimi lekcijami (festum duplex) in da se ima slično enkrat v tednu ob primernem dnevu vstaviti votivni oficij akvilejskih patronov sv. Mohorja in Fortunata.[2]

Z odlokom »de commemoratione Virginis diebus Sabbatinis« je v zvezi ustanova, ki jo je napravil škof Martin v cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani. Vsako soboto popoldne in vse dni velikega posta naj voditelj šole s svojimi učenci poje v cerkvi sv. Nikolaja Marijino antifono: »Salve Regina«. Patriarh Ludovik je to ustanovo 11. januarja 1449 potrdil in je podelil vernikom, ki bodo pri tej pobožnosti navzoči, 100 dni odpustka.

9. Kolekta za patriarha. Zadnja sinodalna konstitucija (XXV.) ukazuje, naj duhovniki pri brevirju in sv. maši navadnim molitvam vedno dostavljajo prošnjo za kardinala-patriarha in njegove legitimne naslednike. Pri brevirju se ima vstaviti prošnja pri jutranjicah in večernicah (oziroma kompletoriju), pri sv. maši pa se ima dodati navadnim trem molitvam (collecta, secreta, complenda). V tedanjih časih je imel ta odlok poseben pomen. Po dolgotrajni dobi razkola je kolekta za patriarha Ludovika pomenjala priznanje legitimne cerkvene oblasti in je bila viden izraz cerkvene edinosti. Zato so škofijske sinode slične kolekte za škofa, papeža in cerkev ukazovale tudi drugod po nemškem cesarstvu.[3]

Ako pregledamo gorenje konstitucije in posebej predmete, na katere se nanašajo, sinodi ne moremo odrekati neke reformne smeri. Imela je namen, odpraviti najpohujšljivejše razvade in najobčutljivejše napake med duhovstvom in verniki. Toda opaziti je na označenih odlokih tisto hibo, ki je bila lastna vsemu reformnemu gibanju XV. stoletja, da je bilo namreč preveč zunanje in površno. Besedilo je brez prave odločnosti, brez sankcije in konkretnih navodil, ki so bila tem potrebnejša, čim bolj je bilo zlo vkoreninjeno. Le odlok zoper očitne prešestnike (const. IX.) je

[1] Tako je menda treba razlagati besede: cum prefatus clerus in horis dicendis rarius existat . . . (constit. XXIII.).

[2] Knezoškofijski arhiv v Ljubljani: Acta Aquil. et Labac., str. 579.

[3] Posebno pogosto jih je zahteval papežev legat Nikolaj iz Kuze na svojem vizitacijskem potovanju. (Pastor: Geschichte der Päpste, I., str. 348.)

izjemoma strog in je lahko dobro vplival na izboljšanje javne morale — ako se je izvršil. Sicer pa nam ta sinoda iznova potrjuje, da tudi ob koncu srednjega veka v cerkvi ni manjkalo dobrih predpisov in ukazov, da se je v njej sami opetovano pojavljalo stremljenje za izboljšanje slabih razmer. Žal, da ti poizkusi vsled človeške slabosti in omahljivosti niso imeli trajnega uspeha.

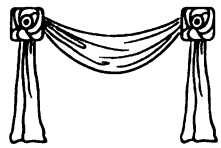

VI. Enej Silvij Piccolomini.

Ko je bil sklenjen mir med papežem in cesarjem, so se tudi v akvilejsko škofijo zopet povrnile redne razmere. Ludovik III. Scarampo je bil priznan legitimnim patriarhom, vendar je bila njegova oblast v avstrijskih deželah le navidezna. Ohranjenih je nekaj listin, tičočih se opatije stiške, ki pričajo, da so v važnejših zadevah včasih iskali njegovega posredovanja.[1] Sicer je pa njegov vikarij, škof Martin, vodil cerkvene posle.[2] Toda oni razlogi, ki so za časa Ludovika Tecka povzročili delitev akvilejske škofije, in pozneje celo razkol, še niso izgubili svoje veljave in o prvi priliki so mogli povzročiti nove zmešnjave. Slično je bilo tudi razmerje Habsburžanov do solnograških nadškofov. Vedno nujnejše se je pojavljala potreba trajne preosnove cerkvenih razmer v avstrijskih deželah. Toda kar se ni dalo s silo izvršiti v dobi razkola, se je izvršilo v naslednjih desetletjih v soglasju s postavno cerkveno oblastjo. Pomenljivo je v tem oziru poslanstvo sienskega škofa Eneja Silvija na cesarski dvor.

Preden začnem razpravljati o tej točki njegovega delovanja, najprej nekaj podatkov iz življenja znamenitega moža.[3]

---

[1] Regesti: Rim 1454. 8. maja. Patriarh Ludovik vtelesi župnijo Belo cerkev stiškemu samostanu (prepis listine v muzejskem arhivu); l. 1461. 10. junija patriarh Ludovik potrdi privilegije stiškega samostana; l. 1463. 22. junija patriarh Ludovik dovoli stiškemu samostanu, da s cerkvenimi kaznimi izterja od vikarjev vtelešenih župnij letne prispevke. (Prepis v muzejskem arhivu.)

[2] Značilno je za razmerje velesovskega samostana do škofa Martina, da je vzlic njegovi jurisdikciji l. 1454. beneški vikarij Fortunat, škof sarsanatski, se mudil v Velesovem in cerkvi podelil odpustke. (Let. M. Sl. 1872, str. 28 sl.)

[3] Obširno razpravlja o njegovem javnem delovanju dr. Georg Voigt: Enea Silvio Piccolomini und sein Zeitalter. Band I. und II.

Enej Silvij je bil rojen 18. oktobra l. 1405. v malem trgu Corsignano pri Sieni iz plemenite rodbine Piccolomini.[1] Na vseučilišču v Sieni se je vglobil v latinske klasike in si pridobil toliko znanje v klasiškem slovstvu in toliko spretnost v latinskem slogu, da so ga prištevali med prve humaniste v Italiji. L. 1431. je sprejel službo tajnika pri kardinalu Capranica in je šel z njim v Bazel. Tu se je s svojim gospodarjem vred pridružil opoziciji. Vendar ni nikoli strastno nastopal, ampak si je sredi zdivjanih papeževih nasprotnikov vedno ohranil trezno sodbo. V svojem dnevniku opetovano s fino ironijo označuje voditelje opozicije in pikro obsoja njih nasilno ravnanje. Po smrti kardinala Capranica je postal tajnik bazelskega zbora in protipapeža Feliksa V.[2] Ko se je cesar Friderik l. 1442. mudil v Bazlu, je sprejel nadarjenega Eneja v svojo službo in ga vzel s seboj v Dunajsko Novo Mesto. S cesarjem je prepotoval l. 1444. Štajersko, Koroško in Kranjsko in se je dalj časa mudil tudi v Ljubljani (meseca januarja in februarja).[3] Pisma iz te dobe pričajo, da se ni čutil domačega na dvoru cesarjevem. Omikani humanist je pogrešal v Avstriji italijanske udobnosti, zmisla za slovstvo in umetnost. Vedno potovanje ga je vznevoljilo, tukajšnje razmere so se mu zdele barbarske, ljudstvo neomikano.[4]

Vendar je imel v tej dobi dovolj priložnosti, se do dobra seznaniti s političkimi in cerkvenimi razmerami v Avstriji. Zato so njegovi spisi važen vir za zgodovino tedanje dobe. — Z akvilejskim patriarhom Aleksandrom, cesarjevim ujcem, je na dvoru pogosto občeval in se ga v svojih pismih opetovano spominja,

[1] Enej Silvij je pozneje kot papež Pij II. podelil trgu Corsignano mestne pravice in mu dal ime »Pientia«. Ustanovil je tudi tamkaj škofijo (13. avgusta 1462). Značilno je, da je pravtakrat Ljubljana dobila od Pija II. mestne pravice in škofijo, in da je večina listin, ki se tičejo te ustanove, izdanih v Pienciji.

[2] Najpreje je bil zapisnikar pri raznih sejah, pozneje je bil sprejet med abbreviatorje, ki so sestavljali uradne listine.

[3] Iz Ljubljane je datiranih dvoje Enejevih pisem: »Aeneas Silvius ad Joannem Perigallum«, dat. Laibach 18. februarja l. 1444. in pa »ad Petrum de Noxeto« (datum istega dne). — (Voigt: Die Briefe des Aenes Sylvius v Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen, XVI., str. 394 seq.)

[4] Aeneas Silvius ad Joannem Perigallum (dat. Neustadt 16. aprila 1444): ». . . nunc in Styria, nunc in Carinthia, nunc in Carniola, inter medios barbaros, saevasque nationes constitutus.« (Weiss: Aeneas Sylvius, str. 67.)

četudi ne posebno laskavo.[1] Kakor cesar Friderik je tudi njegov tajnik Enej takrat pripadal »nevtralni stranki«, vendar se je od dne do dne bolj nagibal k papežu Evgenu. — Leta 1445., že štirideset let star, je stopil v duhovski stan in prejel na Dunaju višje redove.[2] Velike zasluge si je pridobil pri pogajanjih, ki so se v letih 1446. in 1447. vršila med cesarjem in papežem, in so slednjič privedla do zaželjenega uspeha, do obnove cerkvene edinosti. Za plačilo je bil Enej še tisto leto imenovan škofom tržaškim (meseca majnika l. 1447.). Diplomatiški posli so mu branili, da bi se popolnoma posvetil vladi svoje škofije. Vendar izpričujejo listine, da je v letih 1448.—1450. večinoma bival v Trstu ali pa v obližju. Menda so nemiri v Trstu povzročili, da ga nahajamo v pozni jeseni l. 1449. zopet v Ljubljani, odkoder je zaznamovanih nekaj odlokov in pisem.[3] Komaj tri leta je imel Enej tržaško škofijsko stolico, in že ga je doletelo novo odlikovanje. Papež Nikolaj V. ga je imenoval škofom v Sieni, njegovi domovini. Svoje premeščenje je naznanil tržaškemu kapitelju s pismom, izdanim v Ljubljani 6. januarja l. 1451.[4] Še manj kot v Trstu, se je mogel v Sieni pečati s škofijskimi posli. Slej kot

[1] L. 1443. piše ironično o Aleksandrovih pripravah za vojsko zoper Turke: ». . . Hoc anno, cum esset hic Julianus, multa minabatur Aquilegiensis, pugnareque crucibus, et rem fidei manibus et pugnis tueri volebat in quibus magis confidebat, quam in verbis. Nunc neutri rei est idoneus, quum nec loqui multum potest, nec in pedes se tollere . . .« (Voigt: Briefe, str. 344.) — Zanimivo je, kar poroča v Rim o razmerju cesarja Friderika do Lovrenca Lichtenberga, ki je bil od bazelskega zbora po smrti Aleksandrovi imenovan patriarhom: »Aeneas Silvius ad Joannem Campisium«; dat. Wien 21. maja l. 1445.: »Reverendissimum D. Cardinalem Camerarium (Ludovik III. Scarampo, legit. patriarh akv.) cupio meo nomine te adire sibique dicere vera omnia esse, quae suae Rev. Paternitati de patriarchatu Romae significavi. Nec enim regia maiestas, pro illo in Basilae promoto (Laurentio) unquam scripsit nec ei vult assistere, sed ipsum Rev. D. Patriarcham si optata concordia fiat, de qua non desperatur, benigno prosequetur affectu.« Iz teh besedi se da posneti, da je bil cesar Friderik pripravljen žrtvovati Lovrenca Lichtenberga.

[2] Voigt: Enea Silvio, I., str. 351.

[3] L. 1449. 8. oktobra datum Labaci: Škof Enej naroča tržaškemu kapitelju, da naj odstavi vikarja v Vremah (Kandler: Codice dipl. Istriano III., ad an. 1449); Aeneas Silvius Joanni Carvajal, cardinali . . . Ex Laybacho XIII. Novembris 1449. (Voigt: Briefe str. 394.) Ob tem času je škof Enej posvetil tudi podružnico v Predjami (Lueg) (Valvasor, VIII., str. 747).

[4] Valvasor, VIII., str. 687.

prej ga je apostolska stolica uporabljala za diplomatiško službo. Cesarja Friderika je spremljal k slovesnemu kronanju v Rim. Ob tej priliki je bil imenovan stalnim nuncijem za avstrijske dežele in posebej še za akvilejsko in solnograško škofijo mu je bila podeljena oblast papeževega legata »a latere« (18. aprila 1452).[1]

Namen Enejevega poslanstva je bil zlasti ta, da bi spravil husite s cerkvijo, pridobil nemške kneze za križarsko vojsko proti Turkom in pomiril cerkvi sovražno gibanje, ki je bilo še preostalo v avstrijskih deželah po bazelskem zboru.[2] Toda glede na razmere v akvilejski patriarhiji je izvrševal še drugo nalogo. Kot »legatus a latere« je imel Enej v svojem okrožju škofovsko oblast. Opravljal je pontifikalne posle, vmeščeval na župnije, podeljeval razne milosti, izvrševal sodno oblast in druge pravice, ki so sicer pristojale škofom. Samostojno je lahko izdajal naredbe, ki so se mu zdele potrebne v prospeh cerkvene discipline in verskega življenja, in je nadomestil, kar je morda opustil patriarh; ob slučajnih sporih pa je posredoval, varujoč koristi cerkve in avstrijske vlade.

Enejevo poslanstvo je bila močna obramba proti tujemu vplivu v naših deželah. Umevno pa je, da so se ob takem razmerju lahko dogajali konflikti med nuncijem in patriarhom. Značilna je v tem oziru dolgoletna pravda, ki se je vnela zaradi župnije Št. Vid pri Ljubljani.[3]

Po smrti Erazma Peylater je dobil l. 1453. župnijo Št. Vid Gregorij Heidnich, arhidiakon koroški, toda Enej Silvij je na predlog cesarja Friderika vmestil Gola Chlapitz, ki je bil takrat klerik in cesarjev kapelan. Rimska kurija je pod vplivom patriarha Ludovika, oziroma njegovega vikarja, župnijo priznala Gregoriju, ki je v Rimu trikrat dobil ugodno razsodbo. Škofa Martina, ki je s silo iztiral Heidnicha iz šentviške župnije, pa je celo zadela suspenzija.[4] Šele pod papežem Pavlom II. (l. 1468.) se je preporna zadeva poravnala.

[1] V neki listini se nazivlja: »... per civitates, dioeceses, terras, loca Aquileiensis et Salzburgensis provinciarum in dominiis illustrissimorum Austriae, Stiriae, Carinthiae, Carniolae ducum, consistentes et consistentia cum potestate legati a latere, nuncius et orator specialis.« (Weiss: Aeneas Silvius, str. 285.)

[2] Voigt, o. c., III., str. 55.

[3] Originalne listine v kapiteljskem arhivu v Ljubljani.

[4] L. 1453. 12. decembra rimski papež Nikolaj V. daje v posebnem pismu akvilejskemu vikariju Guarnerio d'Artegna oblast, da odstavi škofa Martina od njegove službe in izobči tiste, ki so mu pomagali nasilno oškodovati Gregorija Heydnich. (Kandler: Codice diplom. Istriano ad annum 1454.)

Za svojega bivanja na cesarskem dvoru, je dobil Enej župnijo sv. Pankracija v Starem trgu pri Slovenjem Gradcu. Papež Nikolaj V. mu jo je na prošnjo cesarja Friderika podelil »in commendam«.[1]

Poslanstvo Enejevo na avstrijskem dvoru je trajalo do leta 1455. Ko je nastopil vlado Kalikst III., je Enej potoval v Rim, da se v imenu cesarjevem pokloni novoizvoljenemu papežu. Pozneje se ni več vrnil v avstrijske dežele. Ostal je v Rimu in že prihodnje leto bil imenovan kardinalom (18. decembra 1456). Pa tudi v svojem novem dostojanstvu se je še vedno zanimal za cerkvene in politiške razmere v Avstriji. Bil je zavetnik (»patronus«) za Nemčijo in Ogrsko in je vodil vso papeževo korespondenco s cesarjem in nemškimi prelati.[2] Izkušnje, ki si jih je pridobil za dolgoletnega bivanja, pa so ga tembolj nagnile, da je zastavil svojo veljavo, ko je šlo za važne cerkvene preosnove v Avstriji.

Ob istem času je odstopil s pozorišča drug znamenit mož, pičenski škof Martin. Sklenil je svoje življenje v

Sl. 3. Grobna plošča Martina, škofa pičenskega, v ljubljanski stolnici.

[1] Weiss: Aeneas Sylvius, str. 292. — Od župnije je Enej dobival le dohodke, dočim je pastirsko službo opravljal neki vikarij. Poleg Starega trga je imel tudi župnijo Irdning, kanonikat v Tridentu in več beneficijev na Nemškem. Taka »cumulatio beneficiorum« tedaj pri odličnih možeh ni bila nenavadna. Posebno cesar Friderik je rad poplačal zasluge svojih dvornikov s cerkvenimi beneficiji.

[2] Voigt, o. c., III., str. 197.

Ljubljani na praznik sv. Kilijana (8. julija l. 1456.) in bil pokopan v cerkvi sv. Nikolaja pod prižnico.[1] Še sedaj spominja vzidana grobna plošča pod korom ljubljanske stolnice na tega izrednega moža, čigar ime označuje viharno dobo naše cerkvene zgodovine, in v čigar delovanju se že kaže ono stremljenje po cerkveni neodvisnosti slovenskih dežel, ki je slednjič privedlo do trajnih uspehov.[2]

[1] Valvasor, VIII., str. 653.

[2] Grobna plošča kaže škofovsko mitro s pastirsko palico, katero ovija »panisellum« (dolga platnena rutica); spodaj je rodbinski grb (trojni krog s črko *M*), okoli napis: Anno Domini MCCCCLXVI. in Die sancti Kiliani obiit Reverendus Pr. (pater) Martinus, episcopus Petinensis. — Kartuzijani so ohranili škofu Martinu hvaležen spomin. V nekrologu bistriškega samostana je zabeležen njegov smrtni dan z besedami: »Die 8. Julii R. D. Martini, episcopi Petinensis, magni benefactoris huius domus.« (Mittheilungen des hist. Vereines 1863, str. 31.) — Neumljivo je, zakaj imenuje Valvasor (VIII., 759) škofa Martina »župnika ljubljanskega«. Šentpetrska župnija, tedaj edina v Ljubljani, je bila vtelešena cistercijanskemu samostanu v Dunajskem Novem Mestu. Imena vikarjev iz te dobe pa so vsa znana. (Glej Izvestja l. 1900., str. 119 sl.)

VII. Ustanovitev ljubljanske škofije. Opatija v Gornjem Gradu.

Sredi petnajstega stoletja se je izvršil za slovensko zgodovino znamenit prevrat. Izumrl je mogočni rod celjskih grofov. — Izmed srednjeveških dinastov (goriških in koroških grofov, Andeksov, Ortenburžanov), ki so si z akvilejskimi patriarhi delili posest slovenskih dežel, so v XV. stoletju le še celjski grofje obvarovali svojo moč in svoj ugled. Imeli so na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem mnogo gradov, trgov in mest, velika posestva tudi na Hrvaškem in v Slavoniji.[1] Cesar Sigismund jih je dvignil celo v knežji stan. Ker so bili z njihovimi posestvi združeni mnogi patronati, so imeli tudi v cerkvenih stvareh velik vpliv. Poleg tega so bili tudi zavetniki (advocati) samostanov in škofij, tako benediktinske opatije v Gornjem Gradu, kartuzijanskega samostana v Pletrijah, škofije zagrebške.[2] S Habsburžani so bili v vednem prepiru, ker sta obe dinastiji stremili za tem, da zavarujeta in razširita svoj vpliv v slovenskih pokrajinah. To nasprotje se je večkrat pokazalo tudi pri važnejših cerkvenih vprašanjih. Zato nahajamo za časa razkola župnije celjskih grofov (Lož, Radolica) z gornjegrajsko opatijo in zagrebško škofijo vred na strani papeža

[1] Na Kranjskem: Kostel ob Kolpi. Smlednik, Friedrichstein na Kočevskem, Goričane, Krško, Krup ob Kolpi, Kostanjevica, Lož, Metlika, Mehovo, Ortnek, Radolica, Radeče, Ribnica, Žužemberk, Žibnik, Kamen, Walenburg pri Radolici, Bela Peč, Višnja gora, Cušperk, Kranj, Polhov Gradec, Rudolfovo, Postojna.

[2] Velik vpliv celjskih grofov v cerkvenih zadevah dobro osvetljuje sledeči slučaj: Po smrti zagrebškega škofa Benedikta l. 1453. je celjski grof Ulrik »ad quem ex antiqua consuetudine et ex privilegiis regiis praesentatio personae idoneae in episcopum zagrabiensem pertinere asserebatur« predlagal radoliškega župnika Baltazarja de Motschiedl za škofa. Papež Nikolaj V. pa ga ni potrdil. Vendar je imel Baltazar Motschiedl dolgo let upravo temporalij zagrebške škofije. Razpor se je poravnal šele l. 1465. — Ivan Tkalčić: Biskupi zagrebački (Katolički List l. 1892., str. 363 sl.).

Sl. 4. Sanje cesarja Friderika. (Freska v ljubljanski stolnici.)

Evgena in legitimnega patriarha Ludovika III., dočim so se podložniki Habsburžanov držali bazelskega zbora in od njega postavljenih oblastnikov.

Ko je l. 1456. (10. novembra) grof Ulrik, zadnji iz celjskega rodu, v Belgradu padel pod meči zarotnikov, so bila obsežna posestva brez gospodarja. Enej Silvij pripoveduje, da je 24 strank prijavilo svoje zahteve na bogato dediščino. Cesar Friderik je vsled neke stare pogodbe zahteval zase vsa posestva, kolikor jih je bilo v nemškem cesarstvu. Vendar ni šlo brez težav. Vdova Katarina, hči srbskega kneza Brankovića, kateri je stal na strani Jan Vitovec, je branila z orožjem svoje pravice. Vnela se je krvava vojska, katero so vse tri slovenske dežele bridko občutile. Šele po smrti ogrsko-češkega kralja Ladislava je prišlo med Friderikom in Katarino do poravnave (7. marca 1458). Katarina je prepustila cesarju vsa celjska posestva na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem in si je izgovorila le krški grad z letno rento 2000 goldinarjev.

S pridobljeno celjsko dediščino so postali Habsburžani neomejeni gospodarji na jugu. Zadnji tekmec je bil odstranjen in enotna oblast je družila vse slovenske dežele. Zdaj je napočil ugodni trenotek za preureditev cerkvenih razmer.

Znano je, da spravlja legenda načrt za ustanovitev ljubljanske škofije v neposredno zvezo z boji, ki so se pričeli za celjsko posest med cesarjem Friderikom in vojvodom Vitovcem. — Ko se je Friderik l. 1457. s svojim dvorom mudil v Celju, ga nenadoma ponoči napade Vitovec in zajame ves njegov dvor. Cesar, kateremu se je bil prejšnjo noč v sanjah prikazal neki škof (sv. Nikolaj?) in ga svaril, pa je proti svoji navadi takrat prenočeval v starem celjskem gradu nad mestom in ušel jetništvu. Vitovec je sicer grad oblegal, toda kranjsko viteštvo je prišlo cesarju na pomoč in ga rešilo. Iz hvaležnosti, da ga je Bog na tak čudovit način rešil, je sklenil Friderik ustanoviti ljubljansko škofijo.[1]

Ta pripovedka, na katero spominja freska v prezbiteriju ljubljanske stolnice, dovolj jasno označuje notranjo zvezo dveh znamenitih dogodkov.[2] Isto potrjuje tudi naš kronist Valvasor, ko poroča, da je Enej Silvij že takrat, ko je bil kardinal (1456—1458),

[1] Valvasor, VIII., str. 653.

[2] Pa tudi ono, kar se v njej nanaša na cesarjeve sanje, ne gre kratko zavreči. Znano je, da je cesar Friderik sanjam pripisoval velik pomen. Celo na dan svojega kronanja v Rimu l. 1451. je papežu Nikolaju pripovedoval,

nasvetoval cesarju, naj ustanovi škofijo v Ljubljani. Ako Valvasor pripisuje v tej zadevi Eneju prvi predlog, moramo reči, da je pač kardinal le v konkretni obliki predlagal, kar je cesar sam že davno želel izvršiti.[1] — Vse to izpričuje, da je prvi načrt za novo ustanovo nastal kmalu po smrti škofa Martina, za časa ko je bogata celjska dediščina pripadla Habsburžanom. Vendar je še preteklo nekaj let, preden je stvar dozorela.

Ustanovno listino je cesar izdal v Gradcu na praznik sv. Nikolaja, patrona nove škofijske cerkve, 6. decembra l. 1461., podpisano od mnogih škofov, opatov in svetnih veljakov.[2] V njej natanko določa ustanovo, dolžnosti škofa in kapitelja, označuje razmerje avstrijskih vladarjev do ustanove, dotacijo, slednjič pravice in privilegije, ki pristojajo škofu in kapitelju.

Ker je ta zgodovinski dokument za našo cerkveno in politiško zgodovino zelo važen, zato je umestno, da o posameznih točkah nekoliko obširneje razpravljamo. — Ustanovno pismo izjavlja, da cesar ustanovi pri cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani: škofijo, proštijo, stolno dekanijo, deset kanonikatov in štiri vikariate. D o l ž n o s t i, ki jih ustanovitelj nalaga škofu in kapitelju, so sledeče: vsak dan naj pojejo oficij peterih kanoniških ur (primam, tertiam, sextam, nonam et completorium), jutranjice naj opravljajo vikarji, večernice pa učenci (per scolares eiusdem oppidi decantari procurent). Vsak dan naj se opravita dva oficija: prvi »de beata Virgine«, drugi »de tempore aut festo«, poleg tega še vsake kvatre (in qualibet angaria anni)[3] slovesen mrtvaški oficij z vigilijo za umrle člane cesarske hiše. Božja služba naj se vrši po obredu akvilejske cerkve. — Kanoniki naj izdelajo za kapitelj poseben štatut. — P r a v i c o p a t r o n s t v a za škofijo, proštijo, stolno dekanijo, devet kanonikatov in štiri vikariate ima cesar. Enega kanonika imenuje škof. — Za d o-

kako so mu sanje ta slavnosten dogodek že razkrile. (Voigt: Enea Silvio, II., str. 47.) Tudi Enej Silvij vsaj namiguje na ta čuden dogodek pišoč: »Affuit divina pietas Friderico, quae illi praeter consuetudinem in arce superiori a natura et humana ope munitissima ea nocte dormiendum suaserat.« (Hist. Europae, p. 263.) Kako je Enej Silvij sam sodil o sanjah, nam izpričuje neko pismo iz Ljubljane (18. novembra 1449), kjer svojemu prijatelju obširno popisuje čudne sanje, ki jih je imel. (Voigt: Die Briefe des Aeneas Silvius. Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen, XVI., str. 395.)

[1] Valvasor, VIII., str. 653.

[2] Originalna listina ni ohranjena. Prepis v ljubljanskem kapiteljskem in škofijskem arhivu v potrdilni listini cesarja Maksimiljana oziroma nadvojvoda Ferdinanda I. — Ponatis v »Zgod. Zborniku«, col. 6. sl.

[3] »Angariae« — kvatre (quattuor tempora), ker so se takrat davki plačevali. Cf. Du Cange: Glossarium mediae et infimae latinitatis.

tacijo se določi škofovi menzi: grad Goričane z vsemi pritiklinami, opatija v Gornjem Gradu, župnija sv. Petra v Ljubljani, izvzemši vsakdanje dohodke (extra quotidianos proventus),[1] in sv. Mihaela pri Pliberku; proštu: poleg deleža, ki ga ima dobivati iz kapiteljske blagajne, dohodki radoliške župnije. Ves stolni kapitelj z vikarji vred naj ima skupno blagajno, kateri se nakažejo dnevni dohodki župnij sv. Petra in sv. Nikolaja, 50 funtov, ki jih cesar dobiva kot varih gornjegrajske opatije,[2] dalje beneficiji sledečih župnih cerkva: Št. Vid pri Ljubljani, Naklo, Svibno, Vodice, Šent Jernej, Sv. Nikolaj pri Beljaku. Dohodki vseh teh štirih župnij naj se razdele med kanonike v enakih delih. Kanonik, ki ga imenuje škof, dobi beneficij, ki je združen s kapelo sv. Petra na Pšati. Pravico zvišati število kanonikov ali vikarijev ima le cesar, oziroma njegovi nasledniki avstrijski vladarji. — Škof in kapitelj z vikarji vred dobe vse pravice ljubljanskih meščanov, posebno še trgovsko pravico.[3] Vsi njihovi pridelki: vino, dohodki iz rudokopov (ex iure montano — sol, rudnine) in kar dobe od svojih beneficijev, kot desetino ali pristojbino v naturalijah, je prosto užitninskega davka in drugih naklad.[4] Pravtako se jim ne smejo nakladati mestna bremena: nočna straža, delo pri mestnem ozidju ali okopih. Škof je še posebej oproščen vseh davkov, ki bi se v prihodnosti nalagali duhovščini, in uživa iste pravice in privilegije kot drugi škofje v avstrijskih deželah. Zato mora pa cesarju ob nastopu svoje službe osebno priseči zvestobo. — Kakor v mestu Ljubljani, so tudi v drugih avstrijskih deželah škof, kapitelj, vikarji, njih uslužbenci in najemniki, vsa posestva, tovorna živina in vsi pridelki, ki jim služijo v živež ali druge potrebe, prosti vseh davkov in naklad.[5] Izvzeto je le blago, s katerim se trži. — Sodno oblast nad škofom in kapiteljem ima v svetnih zadevah le cesar, oziroma

[1] to je štolnina.

[2] »Redditus quinquaginta librarum« (l. c.) — petdeset funtov »vinarjev« (Wiener Pfennige). Ker so bili penezi ali vinarji različne vrednosti, kakor so bili težji ali lažji, zato so se navadno tehtali. Za enoto je služil funt (libra) vinarjev.

[3] Habsburžani so prisodili pravico trgovstva le meščanom, tako že Rudolf VI. l. 1360. — Cesar Friderik je vse sejme po deželi l. 1461. prepovedal. (Vrhovec: Ljubljanski meščanje v preteklih stoletjih, str. 155 sl.)

[4] »Sine solutione Ungeltae sive iure ducallari vendere aut ad ducillum propinare poterunt.« — »Ungelta« (Ungeld) je naklada na živila ali drugo blago. (Cf. Du Cange.) Nejasen mi je izraz »ius ducallare«; morda pomenja naklado deželnega kneza, dočim je prvoimenovani davek pobiralo mesto.

[5] (L. c.): »a quibuscumque talliis, taxis, mutis, angariis et perangariis, theloneis et aliis gravaminibus, quocumque nomine censeantur liberi et absoluti esse debeant. — »Talliae« so davek, ki so ga fevdniki plačevali svojim gospodom; »taxae« neznana vrsta naklade; »mutae« — cestnina; »angariae« — zemljiški ali pa osebni davek; »perangariae« — davek od tovorne živine; »teloneum« — brodarina. Cf. Du Cange: Glossarium mediae et infimae latinitatis.

njegov posebni pooblaščenec, ne pa nižji uradniki. Vsak škof je hkrati svetovavec avstrijskih vladarjev in sme pečatiti z rdečim voskom.[1] Njegov grb naj ima dvoglavega kronanega orla na zlatem polju, za orlom in nad njim pa srebrno pastirsko palico. Slednjič ukazuje cesar svojim podložnim oblastnikom vse določbe natanko izvršiti in zavaruje ustanovo proti vsem nasprotnikom s strogimi kaznimi.

Papež Pij II. je ustanovo nove škofije potrdil z bulo, izdano v Pienci dne 6. septembra 1462, in hkrati določil njen obseg.[2]

Ker so se škofijske stolice po kanoniških pravilih smele ustanavljati le v odličnejših mestih,[3] zato papež najprej Ljubljani podeli značaj »civitatis insignis« in jo izloči iz neposredne oblasti akvilejskega patriarha, kapelo sv. Nikolaja pa povzdigne v stolnico; potem potrdi ustanovo škofije, kapitelja in vikarij, imenuje župnika radoliškega za prošta, šentviškega za stolnega dekana, župnike drugih vtelešenih škofij in beneficiata pri kapeli na Pšati za stolne kanonike in jim dovoli, da smejo nositi »almutium« iz krzna.[4] — Nova škofija naj obsega: grad Goričane, opatijo Gornji grad, vse vtelešene cerkve in kapele z njihovimi pritiklinami in posestvi vred. Papež potrdi tudi patronsko pravico cesarjevo in proglasi vse nasprotne privilegije in pravice za odpravljene.

Niti v cesarjevem ustanovnem, niti v papeževem potrdilnem pismu ni izrečeno, naj je nova škofija izvzeta iz oblasti akvilejskega metropolita (eksemptna). Nasprotno se iz prvoimenovane listine jasno vidi, da je bila ljubljanska škofija zamišljena kot akvilejski sufraganat, čigar škofe naj bi patriarh vmeščal.[5] In papež

[1] Rdeči pečat je bil privilegij cerkvenih in svetnih knezov.

[2] Izvirna listina v knezoškofijskem arhivu. Ponatis v »Zgod. Zborniku«, col. 112. sl.

[3] C. I. C. (c. 3., D., LXXX.): »Episcopi non in castellis aut modicis civitatibus debent constitui . . .« c. 4.: »Episcopalia gubernacula non nisi maioribus populis et frequentioribus civitatibus oporteat praesidere . . .«

[4] »Almutium« je bilo neko ogrinjalo, ki se je nosilo okoli pleč in je imelo oglavnico (kapuco). Bilo je narejeno iz krzna (de vario seu griseo) nekih živali, ki so podobne našim podlasicam. (Du Cange: Vares seu varios vocant murium ponticorum speciem quandam, qui ventre tantum albi sunt, dorso fusculo; griseum — pellis animalis cuiusdam, quod vulgo »Vair« Galli appellant.) »Almutium« se je rabil v koru, da so se molivci zavarovali zoper mraz. Sedanji »mozet« je menda neki ostanek tega plašča.

[5] L. c.: ». . . episcopus nunc sanctissimo Domino nostro papae et deinceps archiepiscopo seu patriarchae Aquileiensi tamquam ipsius metropolitano per nos praesentetur.«

je izvzel Ljubljano le iz neposredne (škofovske) oblasti akvilejskega patriarha (ab immediata iurisdictione), dočim mu je ostala posredna, to je metropolitska.

Že nekaj dni pozneje (10. septembra 1462) pa je papež odvzel akvilejskemu patriarhu vso sodno oblast nad škofom, kapiteljem in škofijo ljubljansko.[1]

Storil je to na prošnjo cesarjevo (imperatoris precibus annuentes), da obvaruje njegovo ustanovo nadležnosti in neprilik. Zadnje besede so dovolj jasne, da iz njih sklepamo na pravi vzrok izločitve. — Ustanovitev ljubljanske škofije je namreč zadela na hud odpor. Žal, da se niso doslej našli akti o pogajanjih, ki so se morala vršiti v tej zadevi s patriarhom, čigar škofija je bila prizadeta. Pa tudi iz ohranjenih listin je izprevideti, da škofijska oblast v Vidmu ni hotela priznati ustanovitve in da se je tudi patriarh Scarampo v Rimu uprl z vso silo. Zato je papež odločil, da patriarh nima oblasti naperiti tožbe ali pa naložiti cerkvene kazni škofu, kapitelju, duhovstvu in vernikom ljubljanske škofije, sicer pa naj mu ostane metropolitska pravica neprikrajšana.[2] Zadnji odstavek priča, da eksempcija ni bila popolna, in prav ta nejasnost papeževega odloka je dala povod mnogoterim tožbam in prepirom.

Ustanovitev cerkvenega središča v južnih avstrijskih deželah je križala tudi politiške interese in povzročila odpor beneške republike. Ko je izšlo cesarjevo ustanovno pismo, je najpreje mestna občina videmska (Udine) ugovarjala nameravani izpremembi v patriarhiji in je s posebnim poslanstvom prosila beneško vlado, naj zastavi pri papežu svoj vpliv, da se prepreči cesarjeva namera. Res je vlada pisala svojemu tajniku v Rimu, Nikolaju Sigontino, in mu ukazala, naj dobro pazi na to zadevo in naj vzajemno s patriarhom vse poizkusi, da se izvršitev ustanovnega pisma ustavi.[3] Seveda so bili vsi ugovori zaman.

Če se ozremo na dotacijo nove škofije in kapitelja, se takoj vidi, da je cesar porabil v ta namen velik del celjske dediščine (Goričane, opatijo Gornji grad, župnije: Radolica, Vodice, Naklo, kapelo na Pšati). Storil je to deloma vsled pridobljenih

[1] Izvirna listina v knezoškofijskem arhivu. Ponatis v »Zgodovinskem Zborniku«, col. 129 sl.

[2] L. c.: »iure metropolico, quo dictus patriarha iuxta iuris dispositionem in suos suffraganeos utitur et gaudet sibi alias semper salvo.«

[3] Rénaldis: Memorie storiche, str. 135 sl.

patronskih pravic, deloma vsled posebnega papeževega pooblastila. Vendar tudi tukaj ni šlo brez hudih sporov, ki so se posebno pojavili pri vtelešenju gornjegrajske opatije.

Da moremo dogodke prav umeti, je treba poseči nekoliko nazaj. Že za patriarha Ludovika Tecka se je pojavilo neko nasprotstvo med njim in opatom Konradom zaradi nameščanja župnikov na župnijah, ki so bile samostanu vtelešene.[1] Menda je na njegovo pritožbo bazelski zbor poslal l. 1435. opata Janeza iz Malega Marijinega Celja (Klein-Mariazell), da opatijo reformira. Zdi se, da je bila ta reformacija brezuspešna, četudi je bila nujno potrebna. Med menihi se je namreč pojavilo strankarstvo in razuzdanost. Opat Rudolf je l. 1443. samostan skrivaj zapustil, vzemši s seboj dragocenosti in listine. Prišlo je tako daleč, da so morali redovniki prositi svojega varuha, celjskega grofa Friderika, naj napravi red v samostanu.[2]

Sl. 5. Grb gornjegrajske opatije.

Ako je opatija za časa razkola bila na strani papeža Evgena in legitimnega patriarha, temu ni bila povod gorečnost za cerkveno disciplino, marveč veliko bolj pritisk od strani bazelskega zbora in že omenjeno politiško nasprotstvo med celjskimi grofi in Habsburžani. Velika izguba je zadela Gornji Grad, ko je izumrl celjski rod. Pravica zavetništva (ius advocatiae) je zdaj prešla na cesarja,[3] ki je takoj sklenil, držeč se načrta patriarha Bertolda iz l. 1237., bogato opatijo porabiti za dotacijo svoje ustanove.

Prvi korak v tej smeri moramo imenovati odlok papeža Pija II., ki je leta 1460. (23. decembra) cesarju potrdil pravico, da preiskuje in reformira samostane po Štajerskem, Koroškem, Kranjskem in Slovenski Marki.[4] S tem privilegijem, ki mu je bil opetovano podeljen že od prejšnjih papežev, a zdaj še posebej potrjen za slovenske dežele, je smel Friderik ne le vse potrebno ukreniti za izboljšanje samostanske discipline, temuč je dobil tudi oblast, samostane zatreti in njih premoženje porabiti za druge

[1] Orožen: Stift Oberburg, str. 169.

[2] Orožen, o. c., str. 183. sl.

[3] Celjski grofi so dobivali za svoje varuštvo od samostana na leto 50 funtov vinarjev. To vsoto, ki jo je zdaj cesar prejemal, je odmenil kapiteljski blagajni.

[4] Lichnowsky, o. c., VII., CCCXVII. Listina je bila izdana že po smrti gornjegrajskega opata.

Sl. 6. Gornji Grad.

(Po Vischerjevem bakrorezu iz l. 1680. Na levi stara gornjegrajska cerkev s samostanom, na desni poslopje knezoškofa Ravbarja.)

cerkvene namene, ako se mu je zdelo potrebno.[1] — Ugodna prilika se mu je kmalu ponudila.

Leta 1460. je umrl gornjegrajski opat Gašper Pintar. Redovniki so o tem obvestili cesarja, svojega varuha, hoteč se ž njim dogovoriti o novi volitvi. Toda cesar jim je prepovedal izvoliti si novega poglavarja in ukazal, naj čakajo papeževega odloka. Hkrati pa je poslal k papežu, ki se je takrat mudil v svojem rojstnem mestu Pienci, prokuratorja Hartunga iz Kaplje (de Kappel), da mu razodene svoj namen. Ker zadeva glede ustanovitve škofije še ni bila popolnoma zrela, je Pij II. s pismom dne 6. septembra 1461 potrdil cesarjevo prepoved in si pridržal gornjegrajsko opatijo »suae apostolicae dispositioni«.[2] — Redovniki so menda slutili, kaj jih čaka, in so vzlic cesarjevi prepovedi hiteli si izbrati opata, da odvrnejo nameravano inkorporacijo.[3] Izvoljen je bil Gregorij Hinek iz Trebnja, telesno pohabljen (enook) in tudi sicer malo sposoben za samostanskega predstojnika. Toda ta korak je bil zaman. V cesarjevi ustanovni listini je bila gornjegrajska opatija prideljena škofovi menzi. Samostan naj bi sicer še ostal in v njem naj bi bilo deset do dvanajst reformiranih redovnikov, ki bi opravljali božjo službo in pastirstvo.[4] Papež pa je določil, da naj ima ljubljanski škof pravico prijorja nastavljati in ga poljubno odstavljati.[5] Gornjegrajski redovniki pa niso hoteli priznati veljavnosti teh odlokov in so vztrajali v svojem odporu. Zato je morala apostolska stolica z vso odločnostjo vmes poseči. S pismom od dne 18. septembra l. 1462. je papež Pij II. imenoval cesarjevega kancelarja, krškega škofa Ulrika svojim komisarjem v tej zadevi in mu naročil, naj razveljavi volitev opata.[6] To nalogo je izvršil Ulrik 18. marca

[1] Slično kot z gornjegrajsko opatijo je storil cesar s samostanom v Milštatu na Koroškem, čigar premoženje je porabil za ustanovitev viteškega reda sv. Jurija (l. 1469.). Značilno je, da je oba samostana že l. 1435. hotel reformirati bazelski cerkveni zbor.

[2] Orožen, o. c., str. 197.

[3] Listino z dne 27. decembra 1460 objavil Vl. Levec v »Izvestjih«, XIII., str. 37 sl.

[4] Ustanovna listina: »Volumus denique, ut eidem mensae episcopali uniatur abbatia in Obernburg, salvo tamen, quod monasterium ibidem . . . cultu divino et debitis obsequiis non fraudetur. Praesertim quod in eodem monasterio decem aut duodecim monachi reformati teneantur . . .«

[5] Potrdilna listina z dne 6. septembra 1462: ». . . prior per ipsum episcopum instituendus et pro solo eius nutu destituendus.«

[6] Orožen, l. c.

VIII. Obseg nove škofije.

Iz naše razprave je lahko razvideti, da je bila ustanovitev cerkvenega središča za južne avstrijske dežele nujna potreba časa. — Verski interes je zahteval skrbnejše pastirovanje v deželah, ki so bile od patriarhove stolice zelo oddaljene in od svojih višjih pastirjev le preveč zapuščene. Na mesto začasnih vikarjev, so imeli zdaj stopiti redni škofje. V tem oziru je ustanovitev ljubljanske škofije plod onega cerkvenega reformnega gibanja, ki se je pojavilo že v začetku XV. stoletja, ki ga je pospeševal bazelski zbor in čigar vodstvo so pozneje prevzeli svetni knezi. Osebno pobožnost in cerkveno mišljenje cesarja Friderika je treba pri tem še posebej vpoštevati.

Nič manj pa niso bili merodajni politiški interesi. Frideriku se je posrečilo, kar so že davno želeli izvršiti njegovi predniki iz habsburškega rodu, namreč: ustanoviti deželne škofije in s tem odtegniti svoje podložnike tujemu vplivu. Kakor ljubljanska škofija proti Benečanom, tako sta imeli skoraj ob istem času (1469) ustanovljeni škofiji na Dunaju in v Dunajskem Novem Mestu varovati avstrijske koristi proti pasovskemu škofu, oziroma solnograškemu metropolitu.[1] Ni dvoma, da je imela po volji ustanovnikovi ljubljanska škofija dobiti večji obseg, kakor se ji je določil v papeževi buli z dne 6. septembra 1462. Kar so doslej izvrševali pičenski škofje kot generalni vikarji za izvunfurlanske pokrajine, to naj bi po načrtu Friderikovem poslej vršili ljubljanski škofje kot patriarhovi sufragani. Patriarhov odpor, ki nove ustanove ni hotel priznati, in pritisk beneške vlade je začasno preprečil nameravano preosnovo, in ljubljanska škofija je štela izpočetka le tiste župnije, ki so bile odmenjene v dotacijo škofovske menze in stolnega kapitelja. Ker so bile pa tedanje župnije mnogo večje kot današnje in so bile prideljene novi škofiji z vsemi pritiklinami (podrejenimi

[1] Srbik: Staat und Kirche in Österreich, str. 29.

vikariati, kapelanijami in samostani), zato je bil njen obseg vendar še večji kot drugih tedanjih avstrijskih škofij (n. pr. lavantinske, dunajske).

Nastopno podajem na podlagi zgodovinskih listin seznamek vseh župnij, vikariatov, kapelanij in samostanov, ki so bili prideljeni ljubljanski škofiji ob njeni ustanovitvi.

Na Kranjskem:

1. Novoustanovljena župnija sv. Nikolaja, ki je obsegala ljubljansko mesto, kolikor ga je bilo obzidanega. Preje je bila pri tej cerkvi kapelanija. Frančiškanska kronika poroča, da sta l. 1461. cesar Friderik in cesarica Eleonora cerkev sv. Nikolaja, ki je že razpadala, na svoje stroške dala popraviti in prezidati.[1]

2. Župnija sv. Petra v Ljubljani. Gotovo najstarejša na Kranjskem. Patronstvo te župnije so pridobili avstrijski vojvodi l. 1366.[2] Friderik III. jo je l. 1444. s privoljenjem bazelskega zbora in patriarha Aleksandra vtelesil cistercijanskemu samostanu v Dunajskem Novem Mestu. V ustanovnem pismu je bila prideljena ljubljanski škofiji. Zato je cesar z odlokom dne 7. decembra 1461 na mesto nje podaril samostanu župnijo Mengeš. Opat in konvent sta pritrdila tej zameni 27. decembra 1461, papež Pij II. pa 10. septembra 1462.[3] Župniji sta pripadala vikariata: Ig in Vrhnika, ustanovljena koncem XIII. stoletja.[4]

V okrožju obeh ljubljanskih župnij so bile še sledeče z duhovniki zastavljene podružnice in samostani: kapelanija sv. Jakoba na Starem trgu (»in antiquo foro«);[5] kapelanija sv. Elizabete v meščanskem špitalu, ustanovljena l. 1345.; kapelanija sv. Klemena in Fridolina na Bregu;[6] kapelanija Matere Božje v Gradišču;[7] kapelanija sv. Janeza pred (šentpeterskim) mostom;[8]

[1] Pisana kronika o. Fajdiga (v ljubl. prov. arhivu), str. 227.

[2] Zahn: Austro-Friulana (Font. rer. austr., XXXIX., str. 337).

[3] Prepis listin v muzejskem arhivu.

[4] Na Igu se imenuje l. 1291.: »dominus Godfridus vicarius in Ige«, na Vrhniki l. 1318.: »Herr Mathei, vicari desz sand Pauls. (Mittheilungen, 1900, str. 46 in 50.)

[5] L. 1429. se imenuje: Paulus de Laybaco, capelanus ad St. Jacobum; l. 1446.: Paulus Reter, cap. ad St. Jacobum in antiquo foro (muzejski arhiv).

[6] Cerkvica je bila zidana l. 1363.; kapelanijo sta ustanovila l. 1449. ljubljanski meščan Henrik Stauthaimer in njegova žena Katarina.

[7] L. 1426.: Petrus, capelanus ad B. M. V. in Purkstall (knezoškof. arhiv).

[8] L. 1386. kapelan Mihael Plankel (Izvestja, X., str. 119).

špitalska cerkev nemškega viteškega reda (ustanovljena okoli l. 1256.); samostan minoritov s cerkvijo Matere Božje v nebo vzete (na sedanjem Vodnikovem trgu); samostan avguštincev s cerkvijo sv. Martina pred špitalskim mostom (monasterium Sti. Martini prope pontem); samostan kartuzijanov s cerkvijo Matere Božje v Bistri.[1]

3. Št. Vid pri Ljubljani. Kot ustanovno leto župnije se navaja 1085. — L. 1355. so dobili patronstvo avstrijski vojvodi.[2] Friderik III. jo je vtelesil stolni dekaniji, toda razpletla se je dolgoletna pravda. Akvilejski patriarh jo je zahteval zase in branil pravice Gregorija Hajdnika, ki je bil od njega na župnijo vmeščen. Preporno zadevo je rešil šele papež Pavel II. v korist ljubljanskemu škofu z razsodbo dne 3. decembra 1468. Papeškim komisarjem za izvršitev inkorporacije je bil imenovan stiški opat Ulrik.[3]

4. Vodice. Patronstvo te stare župnije je podelil l. 1393. patriarh Janez Češki celjskim grofom. S celjsko dediščino je prešla v last cesarja Friderika. — K župniji Vodice je pripadal vikariat Smlednik (ustanovljen 1341).[4]

5. Šmartin pri Kranju. Pravico patronstva je podelil papež Nikolaj V. l. 1448. cesarju Frideriku proti volji akvilejskega patriarha.[5] Dohodke župnije je cesar nakazal škofovi menzi.

6. Naklo. Patriarh Janez Češki je podelil patronstvo te župnije grofu Frideriku Ortenburškemu (10. junija 1394).[6] Ko so l. 1424. Ortenburžani izmrli, je prešlo patronstvo na celjske grofe; od njih so je podedovali l. 1456. Habsburžani. Dohodki župnije so bili odmenjeni stolnemu kapitelju.

7. Radolica. Tudi pri tej župniji so imeli patronstvo najpreje Ortenburžani, za njimi celjski grofi, slednjič Habsburžani Cesar Friderik jo je vtelesil stolni proštiji. Z Radolico pa so bile pridružene ljubljanski škofiji tudi podrejene župnije: Bled, Mošnje Gorje, Zasip in vikariati: Dovje, Kranjska gora, Srednja vas v Bohinju. To potrjujejo razne listine. L. 1465. je posvetil škof Lamberg na blejskem otoku cerkveni kor z glavnim oltarjem in po-

[1] Zaradi tega samostana je bila dolga pravda med škofom Hrenom in patriarhovim vikarjem Ursinom de Bertis, tržaškim škofom.

[2] Zahn: Austro-Friulana, str. 92.

[3] Pergamentna listina v ljubljanskem kapiteljskem arhivu.

[4] Izvestja, II., str. 92.

[5] Chmel: Geschichte Friedrichs IV., Band II., str. 44.

[6] Mittheilungen des historischen Vereines für Krain, 1854, str. 90.

udarja, da pripada cerkev ljubljanski škofiji;[1] istega leta je izločil Zasip iz radoliške župnije, dotacijo so preskrbeli Lambergi s Kamna.[2] Leta 1581. toži akvilejski vizitator Pavel Bizancij, da se je že pred mnogimi leti ljubljanski prošt polastil osmih od Radolice odvisnih župnij in da se zaman trudi dobiti jih nazaj.[3] Škof Hren je odločno varoval svoje pravice nad njimi. Vendar ljubljanski škofje dolgo niso bili v mirni posesti, in treba je bilo mnogih pravd, tako z akvilejskimi patriarhi kakor z briksenškimi škofi.[4]

8. Sora. Župnija je bila vtelešena izza l. 1342. vetrinjskemu samostanu na Koroškem, vendar le glede dohodkov (non pleno iure). Vetrinjski opati so akvilejskemu patriarhu predlagali sposobnega svetnega duhovnika, ki je vladal župnijo kot vikarij in iz dohodkov dobival gotovo plačo. Niti v ustanovni niti v papeški potrdilni listini ljubljanske škofije se ne omenja Sora. Vendar ji je pripadla vsled tega, ker je bil v njenem okrožju škofovski grad Goričane, ki je imel mnogo podložnih kmetov. Grad z vsemi posestvi je bil izrecno prideljen novi škofiji, zato mu je morala slediti tudi župna cerkev.[5] Za škofa Krištofa Ravbarja se je l. 1502. zaradi sorške župnije vnel prepir s patriarhom, a zmagali so slednjič ljubljanski škofje.[6]

9. Šent Jernej. To župnijo je papež Pij II. vtelesil kostanjeviškemu samostanu (12. februarja 1460) in prošt Lovrenc iz Dobrlevasi, arhidiakon koroški, je papeževo odredbo izvršil 15. maja l. 1460.[7] Ko je cesar Friderik dohodke šentjernejske župnije nakazal ljubljanskemu stolnemu kapitelju, je samostan odškodoval s tem, da mu je vtelesil župnijo sv. Križa pri Kostanjevici.[8] Papež Pavel II. je to inkorporacijo potrdil 6. februarja 1468. Vendar se je stvar

[1] »Ecclesia beatae Mariae sita zu Werdt sub castro Vels, nostrae Labacensis dioeceseos« (pergamentna listina v kapiteljskem arhivu).

[2] Urbarij iz l. 1535. v župnijskem arhivu v Zaspih, str. 1. — Valvasor (VIII., str. 717) beleži za l. 1465. župnika Martina Možina.

[3] Izvestja, XVIII., str. 57.

[4] Fr. Pokorn: O jurisdikciji nad cerkvijo Matere Božje na blejskem otoku (Izvestja, XII., str. 83 sl.). — Barle: Obseg ljubljanske škofije pod škofom Hrenom (Izvestja, V., str. 112).

[5] Papeška potrdilna listina: ». . . castrum . . . cum pertinentiis, districtibus et limitibus . . . pro dioecesi Labacensi assignamus« (Zgodovinski Zbornik, col. 117).

[6] Koblar: Drobtine iz furlanskih arhivov (Izvestja, III., str. 184).

[7] Pergamentna listina v kapiteljskem arhivu.

[8] Prepis listine v muzejskem arhivu.

zavlekla. Iznova jo je ukazal papež Sikst IV. (24. septembra 1474), prošt Lovrenc pa jo izvršil v vetrinjskem samostanu 10. aprila 1475.[1] — V okrožju te župnije sta bila dva samostana, ki sta oba z njo vred pripadla novoustanovljeni škofiji: samostan kartuzijanov s cerkvijo sv. Trojice v Pletrijah in cistercijanski samostan pri Kostanjevici (»fontis Mariae prope Landstrass«). Za jurisdikcijo se je moral še škof Hren pravdati z akvilejskim vizitatorjem Ursinom de Berthis.[2]

10. Svibno. Izmed najstarejših cerkev na Kranjskem. Patronstvo so imeli izprva Ostrovrharji (die Schärfenberger), ki so župnijo ustanovili. Leta 1382. so avstrijski vojvodi zaradi upora vzeli Ostrovrharjem starodavni grad za Savo.[3] Z njimi vred je tudi patronstvo prišlo v posest Habsburžanov. Dohodki župnije so bili odmenjeni kapiteljski menzi.

11. Kapela sv. Petra na Pšati je bila podružnica župnije mengeške. Leta 1393. (8. februarja) je Vid s Pšate (Veitl von Peyschat) ustanovil pri tej kapeli beneficij.[4] Tudi gornjegrajska opatija je imela tu nekaj posestva.[5] Vse to se je menda porabilo za dotacijo kanonikata »ad baculum«. Ker je k njej deloma prispevala gornjegrajska opatija, zato je škof dobil pravico imenovati kanonika.

Na Štajerskem:

Z gornjegrajsko opatijo so bile prideljene ljubljanski škofiji tudi vse njej vtelešene župnije s podrejenimi vikariati vred, in sicer štejemo sledeče:

1. Župnija Gornji Grad je bila združena s samostanom, odkar je bil ustanovljen (l. 1140.). Duhovske posle so izvrševali benediktinci, pozneje pa od ljubljanskih škofov nastavljeni župniki.[6] Za časa ustanovitve škofije je imela sledeče podrejene župnije in vikariate: *a)* Marije Device v Solčavi (omenja se že l. 1365.), *b)* sv. Elizabete v Ljubnem (omenja se l. 1308.), *c)* sv. Kancijana v Rečici (omenja se l. 1173.), *d)* sv. Jurija v Mozirju.

[1] Prepisi listin v ljubljanskem muzejskem arhivu.

[2] Izvestja, V., str. 61.

[3] Muchar: Geschichte des Herzogtums Steiermark, VII., str. 22.

[4] Izvestja, X., str. 119.

[5] L. 1432. je dobil »Eberhard der pawer von Ig« od samostana v fevd neko zemljišče na Pšati (pergamentna listina v kapiteljskem arhivu).

[6] Orožen: Das Dekanat Oberburg, str. 41 sl.

2. Župnija sv. Jurija v Škalah (»in Scallis«). Prištevati jo je med najstarejše župnije na Štajerskem. L. 1261. je bila vtelešena gornjegrajskemu samostanu.[1] Z njo vred so pripadli novi škofiji še vikariati: *a)* sv. Martina pod Šalekom (omenja se že l. 1264.). Tudi za to župnijo se je vlekla dolga pravda med ljubljanskimi škofi in patriarhi,[2] *b)* sv. Mihela v Šoštanju (om. l. 1261.), *c)* sv. Janeza na Peči (om. l. 1261.), *d)* sv. Ilja pri Gradiču (St. Aegiden bei Schwarzenstein, om. l. 1426.).

3. Župnija Marije Device v Braslovčah. Cerkev se omenja že l. 1120. Patronstvo so izvrševali pri njej najpreje gospodje sovneški; l. 1278. pa je prešla župnija v posest gornjegrajskega samostana.[3] Imela je sledeče vikariate: *a)* sv. Mihela na Vranskem, *b)* sv. Pavla pri Voljski, *c)* sv. Pankracija v Grižah, *d)* sv. Miklavža v Trbovljah.

4. Župnija sv. Mihaela v Pilštajnu. Ustanovljena je bila skoraj gotovo od pilštajnskih grofov že v X. stoletju. L. 1254. je bila vtelešena gornjegrajskemu samostanu. Nekaj let pozneje (1261) pa jo je samostan zamenjal za župnijo Škale. Patriarh Bertrand je l. 1364. Pilštajn zopet podelil opatiji in odslej je bila v njeni posesti do l. 1461.[4] Takrat je imela sledeče vikariate: *a)* sv. Vida pri Planini (Montspreis, ki se omenja l. 1452.), *b)* sv. Petra pod Gorami, *c)* sv. Lovrenca v Podčetrtku, *d)* sv. Janeza Krst. v Podsredi (omenja se že l. 1426.), *e)* sv. Jakoba v Žusmu (ustanovljena l. 1394.).

Na Koroškem:

1. Župnija sv. Mihaela pri Pliberku. V listinah se omenja že l. 1195. Sigismund Lamberg je imel to župnijo, še preden je postal škof. Cesar Friderik je nje dohodke odmenil škofovski menzi. Z župnijo sv. Mihela so prišli pod oblast ljubljanskih škofov sledeči vikariati: *a)* sv. Petra v Pliberku, *b)* Matere Božje v Klobasnici, *c)* sv. Florijana v Vogrčah, *d)* sv. Ožbolta v Črni.

2. Župnija sv. Nikolaja pri Beljaku. Ta župnija edina se je izločila iz solnograške škofije. Cesar jo je vtelesil stolnemu

---

[1] Orožen: Das Dekanat Schallthal, str. 6.

[2] Orožen, o. c., str. 127 sl.

[3] Muchar, III., str. 295.

[4] Orožen: Das Dekanat Drachenburg, str. 34 sl.

kapitelju. Pa treba je bilo mnogo boja, preden je prišla v njegovo posest. Vikarji niso hoteli kapitelju plačevati dolžne vsote; škof Janez lavantinski, pa je v imenu solnograškega metropolita pregnal duhovnika, ki ga je ondi kapitelj nastavil, in je župniji naložil celo interdikt. Cesar Friderik je moral opetovano posredovati.[1] Papež Sikst IV. je 13. januarja l. 1481. iznova potrdil inkorporacijo.[2] Podložni vikariati: *a)* sv. Ruperta (»am Moos«), *b)* sv. Janeza na Dvoru, *c)* sv. Marjete v Skočidolu, *d)* sv. Martina v Lipi.

Iz navedenega pregleda je razvideti, da število beneficijev, ki so bili prideljeni ljubljanski škofiji, ni bilo baš majhno. Vendar pravne razmere v mnogih slučajih izpočetka niso bile popolnoma jasne. Šele pod škofom Hrenom se je obseg za stalno določil.

[1] Monumenta Habsbugica, II., str. 857 in 862.

[2] Listina v ljubljanskem kapiteljskem arhivu.

IX. Sigismund pl. Lamberg.

Ozrimo se zdaj na prvega lastnika nove škofijske stolice — Sigismunda pl. Lamberga.

Plemiški rod Lambergov je došel na Kranjsko iz Nižje Avstrije. Sigismundov stari oče, Viljem pl. Lamberg, je bil v službi Ortenburžanov na lipniškem gradu (Wallenburg) pri Radolici in se je l. 1366. poročil z Diemuto iz Podvina, ki mu je za doto prinesla gradova Ortnek in Lichtenberg.[1] S tem se je rodbina udomačila v deželi. — Viljemovi sinovi so ustanovili tri glavne linije Lambergov: prvo na Črnelem (Rottenbüchel) pri Kamniku, drugo na Kamnu in Gutenbergu, tretjo na Ortneku in Ottensteinu.[2] Ustanovitelj druge glavne linije je bil Jurij Lamberg (starejši), ki je okoli l. 1396. kupil grad Gutenberg pri Tržiču in se poročil s Katarino (Sibilo) pl. Dietrichstein.[3] Imel je osem otrok, šesti med njimi je bil naš Sigismund.

Lamberge nahajamo v XV. stoletju po raznih častnih službah na Kranjskem. Jurij Lamberg je bil l. 1438. deželni upravitelj (Landesverweser).[4] Izmed njegovih sinov je bil Gašper l. 1487. poveljnik cesarja Friderika v Slovenski Krajini, Jurij (mlajši) pa stotnik in oskrbnik brižinskih škofov v Loki. Sigismund se je posvetil duhovskemu stanu, kateremu je takrat pripadal znaten del plemstva.

Kje je hodil v šolo, ne vemo. Gotovo je najprej obiskoval kako župnijsko šolo na Kranjskem, kjer se je po veliki večini izobraževal domači duhovski naraščaj. Misliti je v prvi vrsti na šolo v Kranju, ker je bila najbližja in precej znamenita.

[1] Witting: Zur Genealogie des krainischen Adels, II., str. 16. L. 1397. so Lambergi podedovali tudi Podvin.

[2] Witting, l. c.

[3] Valvasor omenja ta grad z imenom Alt-Gutenberg, XI., str. 17. L. 1469. je družina kupila še grad Kamen pri Begunjah.

[4] Valvasor III., str. 73. Deželni upravitelj je namestoval deželnega glavarja v sodnih zadevah.

L. 1444. najdemo Sigismunda kot župnika v Šmartinu pri Kranju.[1] — Plemiški župniki so v tedanjih časih od svojih beneficijev navadno dobivali le dohodke, dočim so duhovske posle zanje opravljali slabo plačani vikarji. Sigismund Lamberg pa je vsaj do svoje preselitve na Dunaj sam pastiroval v svoji župniji. Bil je predstojnik (praepositus) bratovščine sv. Rešnjega Telesa v Kranju, pri kateri je skupno v Janezom pl. Gallom, župnikom v Dobu in Mihaelom, župnikom v Šent Jurju, ustanovil kapelanijo.[2] — Iz listin tudi posnamemo, da je v tedanjih cerkvenih borbah stal na strani bazelskega zbora in od njega postavljenih oblastnikov. Škofu Martinu je dal potrditi odpustke za bratovščino sv. Rešnjega Telesa in patriarhu Lovrencu novoustanovljeno kapelanijo. Sklepati smemo, da ga je vnema za cerkveno reformo privedla k tej stranki. — Od patriarha Lovrenca si je tudi izprosil dovoljenje, da sme za tri leta zapustiti svojo župnijo in iti na vseučilišče izpopolnit si svoje znanje.[3] Katero vseučilišče je obiskoval, se ne da dognati. V dunajskih matrikah ni najti njegovega imena. Morda je misliti na Bolonjo, kjer se je učil tudi Sigismundov stričnik Baltazar pl. Lamberg. Z bogoslovnimi študijami se je bavil v letih 1446. do 1449. Menda se z univerze ni več vrnil na svojo šmartinsko župnijo. Prišel je na dvor cesarja Friderika, kjer sta bila že njegov stric Dietmund in bratranec Janez.[4] Sigismund je postal dvorni kapelan in miloščinar cesarjev. Tu se je seznanil z Enejem Silvijem in sklenil ž njim prijateljstvo.[5] S cesarskega dvora je bila Sigismundu lahka pot do cerkvenih dostojanstev. Svojo šmartinsko župnijo je obdržal in dobil še poleg nje župnijo sv. Mihaela v Pliberku in kanonikat v Freisingu.[6] — Ko je bila l. 1461. ustanovljena ljubljanska škofija, je bil Sigismund takoj odločen za

[1] Omenja se v listini z dne 15. maja 1444.

[2] Glej prilogo št. 4.

[3] Izvestja, VIII., str. 16. To dovoljenje je moral dobiti l. 1445. ali 1446.

[4] Witting, II., str. 17.

[5] Collectaneum Runense ad annum 1461.: »Sigismundus Lambergius, quem Caesar a sacris capellae suae et eleemosinis, Pius II. autem ab arcta prius necessitudine habuit. (Weiss: Aeneas Sylvius, stran 297.) Valvasor (VIII., 653) poroča razne epizode o tem prijateljstvu.

[6] Poslednjega ne brez pravde. Lambergov tekmec je bil Jakob Suhec, župnik v Slovenjem Gradcu. Spor se je poravnal s tem, da je Suhec dobival na leto 32 goldinarjev iz dohodkov župnije sv. Mihaela. (Listina z dne 8. septembra l. 1463. v kapiteljskem arhivu.)

novo stolico. Vendar se je vsled zaprek pri vtelešenju gornjegrajskega samostana njegovo imenovanje nekoliko zavleklo. Šele spomladi l. 1463. je bil informativni proces pri rimski kuriji končan, in novi škof je dobil papeževo potrjenje. Sigismund je bil takrat sam v Rimu in je osebno v papeški kanceliji poravnal stroške in razne takse za potrdilno bulo.[1] Prav verjetno je, da je bil od papeža samega v škofa posvečen. Pri tej priliki je dobil za svojo škofijo razne duhovne milosti.

Ker je bilo treba popraviti in prezidati staro cerkev sv. Nikolaja, ki je zdaj imela postati stolnica, je papež podelil odpustek desetih let in desetih kvadragen vsem, ki bi za popravo ali olepšavo cerkve kaj darovali in jo obiskali ob velikih praznikih.[2] Nekaj dni pozneje (17. junija) je Sigismund dobil pravico, da sme kanonično vmeščati stolnega prošta in dekana, ki jih bode cesar predlagal. Posebno značilno pa je papeževo dovoljenje (22. junija), da se praznik Marijinega spočetja v Ljubljani praznuje slovesno (cum laudum cantico et laetitiae iubilo sub duplici officio) in s postom na dan viligije.[3] Vsem vernikom, ki se ta dan udeleže božje službe, podeljuje papež odpustek sedmih let in sedmih kvadragen.

Vrnivši se iz Rima je imel škof Sigismund dovolj posla, da nekoliko uredi razmere svoje nove škofije. Cesar Friderik ga je pri tem izdatno podpiral. — Za popravo stolnice sta mu s cesarico Eleonoro naklonila gmotno podporo. Kmalu potem (24. septembra 1463) je Sigismund dobil pravico sekati les za stavbe in kurjavo v cesarskih gozdih, kositi travo na ljubljanskem barju in imeti dva ribiča na Ljubljanici.[4] Nad svojimi podložniki v Gornjem Gradu in Goričanih je prejel najvišjo sodno oblast. Trgoma Gornji grad in Ljubno pa je podelil cesar pravico imeti semnje in tržne dneve.

Da bi škofova oblast vsled cesarjeve patronske pravice ne bila preveč omejena, je Friderik dovolil, da sme škof svobodno odločevati glede cerkva in kapel, ki so mu podložne, in je ukazal,

[1] Pobotnica z dne 30. junija 1463 (Izvestja, VII., str. 205). Skupni stroški so znašali 280 cekinov 10 grošev.

[2] V listini z dne 8. junija 1463 pravi papež, da je cerkev sv. Nikolaja revna (decentibus aedificiis et structuris carere dignoscitur). Kopija v ljubljanskem muzejskem arhivu.

[3] Kopija v muzejskem arhivu.

[4] Zgod. Zbornik, col. 66.

da si svetni oblastniki ne smejo lastiti dohodkov izpraznjenih beneficijev, temuč se morajo ti upravljati v korist naslednikov.[1]

Poleg stolnice je bilo novemu škofu treba tudi rezidencije. Že koroški vojvoda Ulrik je l. 1277. (pridie Idus Martii) neko hišo z zemljiščem in kopališčem na onem kraju, kjer je zdaj škofijski dvorec, podaril gornjegrajski opatiji.[2] Tu je menda izprva stanoval škof Sigismund. Blizu stolnice pa je stala tudi stara kapelanija, kjer je bival preje šenklavški kapelan. Cesar Friderik je to poslopje podaril škofu in dovolil, da nakupi še tri hiše in si iz njih sezida dvorec.[3] Menda je vsled stiske ob turških navalih to delo zaostalo. Šele Lambergov naslednik, Krištof baron Ravbar, je l. 1512. zgradbo škofijskega dvorca dovršil.[4]

Sl. 7. Pečat škofa Sigismunda pl. Lamberga.

Posebno velike težave je imel škof Lamberg z opatijo v Gornjem Gradu.

Zoper uporne menihe, ki so mu odnesli vse listine in dragocenosti, je moral na pomoč poklicati apostolsko stolico. Pij II. je 5. julija 1463 zapovedal tržaškemu in lavantinskemu škofu, naj pod kaznijo izobčenja nazaj zahtevata vse stvari, ki so bile opatiji ugrabljene. Lavantinski škof Tibold je to povelje izvršil 13. avgusta in proglasil izobčenje nad Gregorijem in njegovimi redovniki. Toda spor se na ta način le ni dal spraviti s sveta in je povzročil dokaj pohujšanja. Zato je Lamberg modro krenil na pot pogajanja. Jeseni l. 1463. (v sredo pred sv. Mihaelom) se je v Dunajskem Novem Mestu sklenila poravnava. Škof se je zavezal, dajati priorju Gregoriju 120 goldinarjev letne provizije, poplačati njegove dolgove in mu takoj vročiti 150 goldinarjev, da reši zastavljene reči. Ako dobi Gregor po-

[1] V Gradcu, 5. novembra 1466. (Kopija v muzejskem arhivu.)

[2] Thalnitscher: Historia cathedralis ecclesiae Labacensis, str. 31.

[3] Mittheilungen, 1854., str. 12.

[4] Thalnitscher, o. c., str. 30. Sicer pa so prvi ljubljanski škofje večinoma bivali v Gornjem Gradu.

zneje kak beneficij, letna provizija odpade. Starišem Gregorijevim podeli škof primerno posestvo pri Gornjem Gradu za užitek in prevzame samostansko služabništvo v svojo službo. Ugrabljene reči pa se morajo vrniti, preden postane pogodba veljavna.[1] — Vsled te poravnave se je Gregor 11. oktobra odpovedal opatiji; 8. novembra pa so se redovniki s priorjem Gregorijem na čelu poklonili škofu Sigismundu v Gornjem Gradu, priznali njegovo oblast in mu obljubili pokorščino. Isti dan jih je ljubljanski kanonik Mohor iz Šmarija odvezal izobčenja.[2]

Pravda je bila sicer s to pogodbo končana, toda ugrabljenih reči škof Sigismund le ni dobil nazaj in tudi propad samostana se ni dal vzdržati. Že prihodnje leto je moral tržaški škof Anton iznova strogo nastopiti proti oškodovavcem gornjegrajskega samostana. Še odurnejše so pravde, ki jih je Lamberg imel s posameznimi redovniki.[3] Zaman so bili vsi poizkusi dvigniti disciplino. Menihi so uhajali drug za drugim, ker niso bili zadovoljni, da bi škof gospodaril v samostanu. Lamberg si je nekaj časa pomagal s tem, da je iz tujih samostanov sprejemal menihe v Gornji Grad. Toda ko so se pričeli turški napadi, se je ves konvent razdružil. Na škofovo prošnjo je končno papež Sikst IV. z bulo dne 8. aprila l. 1473. samostan zatrl in naročil Lambergu, naj v Gornjem Gradu ustanovi kolegij svetnih duhovnikov, ki bodo opravljali božjo službo in pastirstvo.[4] Tako se je »reforma« gornjegrajske opatije zaključila z njenim propadom.

Nič manjše skrbi ni imel Lamberg, da zavaruje svojo škofijo proti vplivu akvilejskega patriarha. Kolik je bil odpor prizadetih cerkvenih oblastnikov proti ustanovitvi nove škofije, je najbolje razvideti iz odloka, ki ga je objavil na papeževo povelje krški škof Ulrik. V listini z dne 13. septembra 1463, izdani v Dunajskem Novem Mestu, proglaša ustanovitev ljubljanske škofije in določa stroge kazni za vse, ki bi se drznili kratiti nje pravice, imenoma za akvilejskega patriarha in solnograškega metropolita.[5] Nato so

[1] Orožen: Stift Oberburg, str. 231.

[2] Valvasor, V., str. 655. — Orožen, l. c.

[3] L. 1465. 7. maja se je zagovarjal Šimen Štiftar pred škofom zaradi kraje, dve leti pozneje neki duhovnik Janez Suliwamp. (Orožen l. c.)

[4] Listina ponatisnjena v pri Orožnu, o. c., str. 208.

[5] Patriarha akvilejskega, nadškofa solnograškega in njih generalne vikarije zadene »interdictum ab ingressu ecclesiae«, ako bi v šestih dneh ne

bili vsi patriarhovi oblastniki: generalni vikarji in arhidiakoni, uradno obveščeni o tem odloku s pozivom, da priznajo novo škofijo za veljavno. Akti o tej obvestitvi so še ohranjeni in pričajo, s koliko previdnostjo in odločnostjo je postopal škof Sigismund.[1]

Mesca oktobra (dominica secunda) l. 1463. je Lamberg osebno naznanil Ulrikov odlok koroškemu arhidiakonu Lovrencu, proštu v Dobrlivesi, ki je njegovo veljavnost brez ugovora priznal. Mesca decembra ga je škofov poslanec, kanonik Mohor, v Beljaku objavil pičenskemu škofu Konradu, ki je bil patriarhov vikarij za avstrijske dežele.[2] V imenu savinjske arhidiakonije je priznal ustanovitev Gašper Sigesdorfer, župnik v Hočah, v imenu dolenjske pa Vincenc Klobušič, župnik v Žužemberku in arhidiakon »per districtum Marchiae«. Leta 1464. sta kanonik Mohor in škofov kapelan Kristijan Lotrič odlok objavila konkordijskemu škofu Antonu Feletto, ki je bil patriarhov vikarij v Furlaniji. Ta je izjavil, da v tej zadevi od svojega predstojnika ni dobil nikakih navodil, zato ne more odloka niti priznati, niti zavrniti (se non consentire, nec dissentire, eo quod a superiore suo nihil habeat in mandatis).

Navzlic vsej odločnosti, pa se je vendar moral za eksempcijo kmalu izvojevati hud boj. Ko je ljubljanski stolni kapitelj, opirajoč se na cesarjevo ustanovno pismo, zase zahteval šentviško župnijo, se je akvilejski vikarij Varaldinus de Nordiis uprl in je pozval celo škofa in ves kapitelj pred svoje sodišče v Videm. Lamberg se temu povelju ni uklonil, temuč je vložil apelacijo na apostolski sedež, sklicujoč se na odredbo papeža Pija II., da je ljubljanska škofija izvzeta iz patriarhove oblasti. Papež Pavel II. je moral l. 1468. iznova potrditi neodvisnost škofije in končno rešiti pravdo zaradi šentviške župnije.[3]

Razen organizacije svoje nove škofije je imel Lamberg posla še z drugimi važnimi zadevami.

Grob blažene Heme, grofice selške, je bil skozi ves srednji vek sloveča božja pot. Iz vseh slovenskih pokrajin je drlo ljudstvo v Krko (na Koroškem), in mnoga čuda so se tamkaj godila. Iz začetka XIII. stoletja imamo zapisnik, ki poroča o velikih milostih, ki jih je ljudstvo prejemalo ob grobu blažene grofinje.[4] Cesar Friderik je

priznali eksempcije, po daljnih šestih dneh »suspensio a divinis«, in če bi še potem v dvanajstih dneh ne hoteli se vkloniti, zapadejo izobčenju. (Kopija v muzejskem arhivu.)

[1] Kopije v muzejskem arhivu.

[2] ». . . per dioecesim aquileiensem extra patriam Foroiulii ut assertur in spiritualibus et pontificalibus vicarius generalis.« (L. c.)

[3] Izvirne listine v kapiteljskem arhivu.

[4] ». . . Cum populus orationis causa a remotis partibus afflueret.« (Jaksch: Monumenta Carinthiae, I., str. 395.)

l. 1464. prosil papeža, naj se blažena Hema, katero ljudstvo tolikanj časti, proglasi za svetnico. Pij II. je v ta namen sestavil posebno komisijo, kateri sta načelovala kardinala Gerard in Viljem. Komisija je poverila preiskavo v avstrijskih deželah posebnim pooblaščencem, in sicer ljubljanskemu škofu Sigismundu, sekovskemu škofu Juriju, opatoma iz Št. Lamberta in Vetrinja. Friderik jim je pridal še tri prokuratorje (22. julija 1466). Poverjeniki so se zbrali 25. avgusta l. 1466. v stolni cerkvi krški in z veliko slovesnostjo pričeli preiskavo. Navzočih je bilo mnogo duhovnikov, svetnih plemenitnikov in nebrojne množice ljudstva. Pridige so bile v nemškem in slovenskem jeziku. Zaslišavanje prič in sestavljanje zapisnikov je trajalo več dni. Slednjič so vse akte poslali v Rim. Toda do zaželjene kanonizacije le ni prišlo. Kmalu potem so turški navali odvrnili javno pozornost od te zadeve, in tudi koroška dežela je tako obubožala, da ni več zmogla potrebnih stroškov.[1] Vendar je grob bl. Heme ostal do današnjega dne znamenita božja pot.

Glavni znak pa so vtisnili Lambergovi vladi turški boji, in vsa skrb novega škofa se je morala obračati na to, da odvrne od slovenskih pokrajin turške navale in zaceli rane, ki jih je vsekal tuji meč.

Druga polovica XV. stoletja je doba najhujših turških napadov. Že l. 1415. so Turki napravili roparski pohod v naše kraje. Toda po tem prvem obisku so imele slovenske dežele pol stoletja mir. Ko je pa l. 1453. padel Carigrad in deset let pozneje bosensko kraljestvo, tedaj je bil sovražnik zopet pred vrati. Pij II. je smatral za glavno nalogo svojega pontifikata, da združi krščanske kneze v veliko križarsko vojsko proti Turkom. Knežji kongres v Mantovi l. 1459. je bil, žal, brezuspešen. L. 1464. je poslal papež lavantinskega škofa Rudolfa kot svojega legata na Nemško in Češko, da deluje za složen nastop nemških knezov in da zlasti cesarja pridobi za vojsko. Rudolf je imenoval svojim komisarjem Sigismunda Lamberga in mu poveril nabiranje križarjev.[2]

Škof je imel v ta namen napravljati posebne cerkvene pobožnosti s pridigami in slovesnimi obhodi. Vsem, ki se hočejo vojske udeležiti, naj pripne križarska znamenja. Kdor se sam ne more ali

[1] Herrman: Handbuch der Geschichte des Herzogtums Kärnten, I., str. 478 sl.

[2] Kopija listine z dne 25. februarja leta 1464. v kapiteljskem arhivu Fascikelj 84, št. 7.

noče udeležiti, lahko koga drugega namesto sebe oboroži. Vsi križarji so deležni popolnih odpustkov in oproščeni cerkvenih kazni. Po vseh cerkvah naj se postavijo nabiralniki, in nabrani milodari naj se porabijo za križarske namene. Vsi oznanovavci križarske vojske, katerim škof ta posel poveri, so deležni popolnih odpustkov kakor vojaki sami. Vsak križar, razen duhovnikov in redovnikov, mora imeti toliko, da se šest mesecev sam vzdržuje. — Leta 1469. (2. maja) je papež Pavel še posebne milosti naklonil tistim, ki bi Metliko in Slovensko Krajino branili pred Turki.[1]

Isto leto so čutile slovenske dežele prvikrat vso grozo turškega nasilstva. Meseca junija je prodrl sovražnik v Belo Krajino, razdrl frančiškanski samostan pri Gradacu, mesto Metliko in oplenil vso okolico. Truma Turkov je pridrla do Ljubljane in zažgala šenklavško cerkev.[2] Dolenjska in Štajerska sta ob tem napadu posebno veliko trpeli.[3] Poslanci kranjskih, štajerskih in koroških stanov so se takrat zbrali v Št. Vidu na Koroškem, da se posvetujejo o skupnem odporu. Iz Kranjske sta prihitela škof Sigismund in metliški glavar Andrej Hohenwart z nekaterimi vitezi. Toda pomoč treh dežel je to pot došla prepozno.[4] — L. 1470. je cesar sklical stanove treh dežel na praznik sv. Jožefa v Breže, vendar se je pričel shod šele meseca maja v Velikovcu. Došli so avstrijski škofje, prelati, opati in mnogo svetne gospode. Naložil se je vsem trem deželam splošen oseben davek, ki je zlasti duhovščino zelo obremenil.[5] — Čeprav so se ti davki l. 1471. še pomnožili, se vendar ni nič storilo v varstvo slovenskih mej. — L. 1471. je bil menda najhujši turški naval, kar jih slovenska zgodovina pozna. Vsi kronisti opisujejo v živih barvah grozo razdejanja, ki mu je sledila. V enem letu so Turki trikrat pridrli v deželo. Opustošili in razdjali so pet trgov in dvesto vasi. Razrušeni so bili samostani: Pletrije, Stična, Jurklošter, Gornji Grad,

[1] ». . . Cum Turchi fere usque ad comitatum Metlicensem Marchiae Slavoniae suos conatus extenderint et hostiles per dictum comitatum incursus facere et comitatum subigere continuo machinentur.« (Lichnowsky: Geschichte des Hauses Habsburg, VII., CCCXCIV.)

[2] Thalnitscher: Historiae eccl. cathedralis, str. 35.

[3] Glavni vir za to dobo je kronika koroškega župnika Unresta (Jacobi Unresti, theologi et sacerdotis carinthiaci Chronicon Austriacum. Hahn: Collectio Monumentorum, Brunswigae 1724). — Parapat: Turški boji (Letopis Matice Slovenske 1871, str. 30 sl.).

[4] Unrest, o. c., str. 564.

[5] Natančen zapisnik podaje Unrest in po njem Dimitz. Geschichte Krains, I., str. 282.

Velesovo, Mekine in samostan avguštincev v ljubljanskem predmestju. Na Kranjskem je bilo 40, na Štajerskem 24 cerkva sežganih. Neštete trume ljudi so Turki odgnali v sužnost.[1]

V toliki sili slovenske dežele niso dobile od države nikake pomoči. Edina pomoč jim je bila samoobramba. Pričela se je doba tabrov, ko je ljudstvo v obzidanih in utrjenih cerkvah iskalo zavetja in v zaupanju na pomoč božjo hkrati s svojim življenjem branilo svoje verske svetinje. Valvasor poroča, da so se tabri pričeli graditi l. 1471.[2]

Njih ostanki so se ohranili na mnogih krajih do današnjega dne. Posebno velik taber je bil v Košani pri cerkvi sv. Štefana. Imel je jajčasto obliko in šest stolpov po štiri nadstropja visokih.[3] Utrjene so bile tudi še: cerkev sv. Tilna v Repnjah, v Spodnjem Tuhinju, Komendi, Preddvoru, Ihanu, Trebnjem, Sv. Jakobu ob Savi, Velesovem, Poljanah nad Škofjo Loko, Črmošnjicah, Osilnici, Mozelju, Starem Logu (Altlag), v Koprivniku na Kočevskem in še mnogo drugih.[4] Navadno je služila za trdnjavo cerkev, oziroma pokopališče okoli nje, včasih tudi župnišče (Morobiz na Kočevskem). Vsak taber je imel podzemske kleti za shranjevanje živil; mnogi so imeli stalno upravo tudi ob mirnih časih. Branitelji in zapovedniki tem trdnjavam so bili navadno duhovniki. Večinoma je ljudstvo našlo dovolj varnosti za cerkvenim ozidjem in se z uspehom branilo proti Turkom, večkrat pa je našlo tudi smrt v plamenu goreče cerkve ali pod mečem sovražnikov.

V naslednjih letih so bili Turki redni gostje na Slovenskem. Skoraj vsako leto je zaznamovano v kronikah s požigi cerkva, ropanjem in morijami. L. 1472. sta bili razdejani župni cerkvi sv. Petra v Ljubljani in Matere Božje v Cerknici.[5]

Naslednje leto so prodrli Turki tudi na Koroško in Štajersko. Pretresljivo opisuje bedo in stisko slovenskih dežel spomenica, ki so jo poslali l. 1477. kranjski stanovi papežu Sikstu IV.[6] Papež je storil, kar mu je bilo mogoče. Pogajal se je s krščanskimi knezi in izdal novo križarsko bulo (28. junija 1475), deleč obile

[1] Poročilo celjskega glavarja na državni zbor v Regensburgu. (Parapat, l. c., str. 41.)

[2] Valvasor, XV., str. 373. Beseda izhaja iz srednjenemške besede: taeber, angleško: tower, in pomenja utrjen prostor; slovensko: taber, tabra.

[3] Mittheilungen, 1865, str. 65.

[4] Mittheilungen, 1862, str. 84 sl.

[5] Parapat, l. c.

[6] Izvirna listina v monakovski dvorni knjižnici. Prepis v ljubljanskem muzejskem arhivu.

duhovne milosti vsem, ki bi podpirali vojsko zoper Turke. Škof Sigismund je objavil papežev poziv v ljubljanski stolnici 24. septembra istega leta. Toda cesar Friderik se ni mogel povzpeti do pogumnega, odločnega dejanja. Pomoči ni bilo od nikoder. In Slovenci so se morali slej kot prej sami braniti.

Leta 1475. je prineslo nov turški naval. Na praznik sv. Nikolaja, ko je bil semenj na Muljavi, je turška truma nenadoma napadla zbrano množico, zažgala komaj popravljeni stiški samostan, mnogo redovnikov in nad 4000 ljudi odpeljala s seboj v sužnost. Slični prizori so se dogajali po slovenskih deželah tudi v naslednjih letih; zlasti je leto 1478. zabeleženo kot nesrečno. Šele leta 1483., ko so združeni Hrvatje in Slovenci ob reki Uni uničili veliko turško trumo (8000 mož), so imele slovenske dežele dalj časa mir pred roparji.[1] Ljudstvo je pričelo popravljati poškodovana mesta, trge in tabre. Posebno veliko število cerkva, ki je bilo takrat nanovo zgrajenih, priča, da vzlic bridkim izkušnjam ljudstvo ni izgubilo upanja v boljše čase in da mu je bila zlasti živa verska zavest močna opora in velika tolažba v tej hudi borbi.

V takih žalostnih razmerah je bilo za škofa Sigismunda dovolj skrbi in posla. Treba je bilo pomagati, kjer je bila sila največja, rešiti, kar se je dalo rešiti, in zopet pozidati, kar je bilo razdejanega. Opetovano beremo v teh časih o posvečevanju cerkva in oltarjev, ki so bili od Turkov oskrunjeni.[2] Cerkvena oblast je podpirala zgradbo novih cerkva s tem, da je radodarno delila vsem dobrotnikom duhovne milosti, samostanom pa je pomagala z vtelešenjem župnij.[3]

[1] Parapat, o. c., str. 87.

[2] L. 1479. (26. septembra) je posvetil škof Sigismund dva oltarja v Gornjem Gradu; l. 1481. cerkev sv. Primoža in Felicijana v Ljubnem; l. 1483. novo samostansko cerkev v Bistri; l. 1485. (29. junija) dva oltarja v cerkvi Matere Božje v Solčavi (Orožen: Dekanat Oberburg, str. 131). — L. 1480. (18. novembra) dobi škof Sigismund od akvilejskega patriarha pooblastilo, da sme posvetiti tri portatile za Savinjsko dolino, ker so Turki v okrožju savinjske provincije porušili in požgali mnogo oltarjev in cerkva (Izvestja, I., str. 15).

[3] L. 1475. 22. marca so podelili nekateri kardinali cerkvi Matere Božje na Šmarni Gori 100 dni odpustka za večje praznike, da se more cerkev popraviti in nabaviti potrebni paramenti in posode (izvirna listina v župnijskem arhivu v Vodicah, kopija v muzejskem arhivu). Slične odpustke sta prejeli isto leto cerkev Matere Božje na blejskem otoku in pa cerkev sv. Primoža in Felicijana pri Kamniku (knezoškofijski arhiv, fasc. XXXV., št. 7).

Ker je bilo treba celiti tako globoke rane, zato se ni čuditi, da Lamberg na zunaj ni mogel razviti tako sijajnega delovanja, kakor bi ga lahko ob ugodnejših razmerah. Vendar je imel vse lastnosti dobrega višjega pastirja. Sam je bil pobožnega, neomadeževanega življenja, a tudi v cerkveni vladi odločen in strog. Izkušal je dvigniti disciplino med duhovstvom in ljudstvom, a je zadel na marsikatero oviro. L. 1470. so se Ljubljančani pritožili na cesarja, da škof preveč nanje pritiska s cerkvenimi kaznimi. Friderik mu je to prepovedal.[1] Ko je hotel v korist klerikalne discipline odvzeti duhovščini pravico voliti arhidiakone in jih je hotel sam nastavljati, se je cesar v tej zadevi zopet postavil na stran duhovščine. — Zelo je škodovalo cerkveni disciplini napeto razmerje do Akvileje. L. 1485. toži Lamberg v pismu na patriarha, da izobčeni duhovniki prestopajo iz ljubljanske škofije v akvilejsko in tam neovirano izvršujejo duhovske posle. Patriarh je to prepovedal.[2] — Iz teh podatkov pa je tudi razvideti, da je bil škof Sigismund celo v strogo cerkvenih zadevah zelo odvisen od cesarja.[3] Skoraj pri vseh njegovih odredbah se kaže Friderikov vpliv. Vzrok temu razmerju pa ni bila toliko cesarjeva vladoželjnost, marveč resnična naklonjenost in skrb za prospeh svoje ustanove in pa ono prijateljsko razmerje, ki se je med njima razvilo. Prav zato mu je cesar Friderik pogosto poveril tudi zaupljive diplomatiške posle.[4]

Gorečnost Lambergova se zlasti lepo kaže v njegovi skrbi za razširjanje pobožnosti med ljudstvom s cerkvenimi bratovščinami. Še kot škof si je pridržal častno službo predstojnika bratovščine sv. Rešnjega Telesa v Kranju. In za njegove vlade so nastale slične cerkvene družbe še na mnogih drugih krajih, n. pr. v Radolici bratovščina sv. Rešnjega Telesa in presv. Trojice.

Lamberg je umrl v sluhu svetosti 18. junija leta 1488. in bil pokopan v prezbiteriju stare šenklavške cerkve, kjer je preskromna

[1] Klun: Diplomatarium, str. 40.

[2] Izvestja, I., str. 9.

[3] Značilno je n. pr. da cesar Friderik l. 1478. 1. aprila ukazuje škofu Sigismundu, naj gre posvetit krškega škofa Lovrenca. (Monumenta Habsburgica, I., Abth. II., str. 851).

[4] Lamberg je bil cesarjev svetovavec in član cesarske komorne sodnije (kais. Reichskammergericht). L. 1476. je sodeloval pri poravnavi z vojvodom Sigismundom (Monnumenta Habsburgica, I., Abth. II., str. 181).

kamenita plošča krila njegovo rakev.[1] Škof Hren mu je iz spoštovanja v prezbiteriju gornjegrajske bazilike dal napraviti spomenik s kipom in napisom.[2] Odtod je nastalo napačno mnenje, da je Sigismund pokopan v Gornjem Gradu. L. 1678. so dvignili škofove ostanke iz rakve šenklavške cerkve in jih prenesli na grad Kamen pri Begunjah, kjer so jih položili v družinsko rakev Lambergov v grajski kapeli sv. Valentina. Valvasor je bil sam navzoč, ko so dvignili truplo iz rakve, in poroča, da je bilo čudovito dobro ohranjeno in je razširjalo prijeten vonj.[3]

Lambergov spomin je bil vedno častitljiv. Imel je sloves učenega in pobožnega cerkvenega kneza. Njegov zgled priča, da tudi ob koncu srednjega veka ni manjkalo cerkvi apostolskih, gorečih mož, ki so z vnemo delovali za pravo reformo. Posebej za naše dežele pomenja Lambergova vlada, navzlic hudim ranam, ki so jih prizadeli turški navali, živahen razvoj verskega življenja. Najbolje označuje osebnost in delovanje prvega ljubljanskega škofa geslo, ki si ga je izbral: »Unus utrumque« (Eden oboje). Pomen teh besedi pa nam tolmačita podobi solnca in lune, ki ju opazimo poleg njih. V srednjem veku se je navadno razmerje med cerkvijo in državo izražalo s temi simboli. Lamberg je hotel biti oboje, služabnik cerkve, ki s svojim naukom in zgledom razsvetljuje

[1] Napis se je glasil: »Venerandus pontifex dominus Sigismundus a Lamberg primus episcopus Labacensis. Annis XXIV. praefuit. Anno Domini MCCCCLXXXVIII. XVIII. Junii obiit.« (Thalnitscher: Hist. eccl. cat., str. 20.)

[2] Da je bil na spominski plošči tudi škofov kip, omenja izrecno Thalnitscher, pišoč: »Exstat pariter Oberburgi in choro sub statua eiusdem monumentum, a magno illo Labacensium antistite Thoma, magnanimitate, prudentia et pietate incomparabili, eidem positum, quod sic sonat: Reverendissimo in Christo Patri Domino Sigismundo, Lambergia illustri familia orto, primo s. sedis episcopalis Labacensis antistiti, a Friderico tertio Rom. imp. et Pio II. pontifice maximo, gloriosissimis fundatoribus ad eam ob merita sua inclyta, Deo vocante subvecto. Anno Christi 1461. Thomas episcopus nonus eius successor, Ferdinandi secundi Romani imp. consiliarius, in excelso interioris Austriae regimine locumtenens, ac pro sancta religione catholica reformator. Anno sanctissimi Jubilaei 1625. huius saeculi primo posuit.« (str. 20). Spominska plošča je zdaj vzidana v zunanji steni kuhinjske shrambe.

[3] Valvasor, VIII., str. 659. Isto poroča Thalnitscher, o. c., str. 32, a molči o kakem prenašanju. Vendar je Valvasorjevo poročilo tako jasno in določno, da ni o njem dvomiti. Kje so zdaj ostanki prvega ljubljanskega škofa? Gotovo pod razvalinami begunjskega gradu.

tmino zmot, in zvest podložnik cesarjev, ki mu služi s svojim modrim svetom.[1] Tudi dvojen pomen novoustanovljene škofije je najbolje izražen v tem Lambergovem geslu.

[1] Na to dvojno Lambergovo službo se nanašajo sledeči stihi:

Magnus hic, ut bino spectatur lumine mundus
binum Sigmundus sic quoque lumen erat
plena a consiliis fuit aulae luna magister
ecclesiae praesul, sol Labacensis erat.

(Mayer Josef: Vortreflich hochadeliges Controfee d. i. vollkommener Adel des hochfürstlichen und hochgräflichen Hauses von Lamberg, str. 5.)

X. Razmere v akvilejskem delu. Dve vizitaciji.

Nova škofija je bila le majhen otok v prostrani patriarhiji. Akvilejski škofje so za nekaj časa še obdržali svojo oblast nad večjim delom slovenskih dežel, čeprav je bila zelo omejena. Skoraj nobene župnije ni več podeljeval patriarh, temuč vse so bile v oblasti cesarjevi ali pa vtelešene samostanom. Le kanoniško vmeščenje je še preostalo patriarhovim vikarijem, pa tudi to se je v XVI. stoletju pričelo opuščati. Patriarh Ludovik III. Scarampo si je še naprej pomagal s tem, da je avstrijske dežele podredil posebnemu generalnemu vikarju. Po smrti škofa Martina beremo v listinah zapored imeni pičenskih škofov Jakoba in Konrada kot pooblaščencev akvilejskih.[1] Vsa onemoglost stare patriarhije se kaže v tem, da celo podrejeni cerkveni organi niso hoteli več priznavati nje veljave. Leta 1458. je briksenški škof Nikolaj Cusa svoja posestva na Kranjskem proglasil za neodvisna.[2] Isto je storil nemški viteški red, in celo proti ribniškemu arhidiakonu je moral patriarh braniti svojo oblast.[3] Ob takih razmerah je umevno, da tudi izpremembe na patriarhijski stolici niso mnogo vplivale na slovenske dežele.

[1] Jakob se imenuje 17. decembra 1460 kot sodnik v neki pravdi zaradi krške župnije (muzejski arhiv), Konrad, ki je bival v Beljaku, pa l. 1463.

[2] Škof in kardinal Nikolaj Cusa, slavni učenjak in reformator, je obiskal l. 1458. svoja posestva na Kranjskem in se 30. aprila mudil na Bledu. Šel je tudi v Bohinj in je zbral pri bitenjski cerkvi svoje bohinjske podložnike. Ukazal je prečitati in ljudstvu raztolmačiti darilno listino cesarja Henrika II. iz l. 1004. Takrat je bila proglašena tudi eksempcija (prepis listine v muzejskem arhivu). Zaradi nje se je razpletla v Rimu dolga pravda (več o njej Izvestja, XIII., str. 85).

[3] L. 1473. sta bila pozvana v Videm komendator metliških križevnikov in ribniški župnik Klemen, ker sta se odtegovala patriarhovi jurisdikciji (Izvestja, I., str. 18 in 22).

L. 1465. je umrl kardinal-patriarh Ludovik III. Scarampo. Benečani so takoj po njegovi smrti papežu stavili zahtevo, da sme le njihov podložnik zasesti akvilejsko stolico. Papež Pavel II. pa se ni hotel zameriti cesarju Frideriku in je imenovanje novega patriarha za nekaj let odložil. Medtem pa je poveril vlado akvilejske škofije konkordijskemu škofu Antoniju Feletto in za njim ferentinskemu škofu Andreju, ki se je imenoval »apostolski vikarij in gubernator«.[1] Papež se je bal, da Friderik ne bi hotel priznati »status quo«, ki se je napravil v Furlaniji, in bi zahteval patriarhijo za kakega avstrijskega podložnika, z njo vred pa tudi nekdanjo patriarhovo državo. Ko je cesar l. 1467. potoval v Rim, so se o tej zadevi vršila pogajanja. Vrnivši se domov je Friderik že 9. januarja 1468 potrdil pogodbo, sklenjeno med pokojnim patriarhom Ludovikom in Benečani, in je priznal tudi beneško okupacijo Furlanije za opravičeno.[2] — S tem se je Friderik za nekaj časa odpovedal mnogoletni avstrijski politiki, ki je trajno merila na pridobitev akvilejske dediščine. Menda mu je bližajoča se turška nevarnost branila, spuščati se v nevarne boje z beneško ljudovlado. Šele njegov sin Maksimiljan se je zopet pečal s tem načrtom, in vojska z Benečani je l. 1509. povzročila okupacijo mesta Akvileje. S sedežem patriarhije je upal Maksimiljan tudi njenega poglavarja dobiti pod svojo oblast, pa se mu ni posrečilo.[3]

Poravnava cesarja Friderika s papežem in Benečani je nekoliko utrdila akvilejski vpliv v naših deželah. — L. 1471. je papež Pavel II. imenoval patriarhom svojega nečaka kardinala Marka Barbo (1471—1490). Ta je imel dokaj opraviti z diplomatiškimi posli in je poveril vlado svoje škofije vikarjem. V tej službi nahajamo najprej Angela Feletto, škofa v Feltre (1472—1482), ki je vodil vso akvilejsko škofijo.[4] Za njim pa se pojavi zopet poseben

[1] Renaldis: Memorie storiche, str. 141 sl. — Od škofa Andreja imamo v naših arhivih nekaj listin, n. pr. ustanovno listino frančiškanskega samostana v Novem Mestu (arhiv franč. provinc. urada v Ljubljani).

[2] Renaldis, l. c.

[3] Ljubljanski škof Krištof baron Ravbar je imel v tej benečanski vojski važne posle. Bil je načelnik enemu voju in generalni proviantni mojster. (Radicz: Christof Rauber). Očitanje, da si hoče prisvojiti patriarhijo (»dass er sich das Patriarchtumb erorbern wolle«), ni bilo brez vsake podlage (o. c.).

[4] Uradni zapisniki generalnega vikarija Angela Feletto in njegovih naslednikov se še hranijo v nadškofijskem arhivu v Vidmu. Večinoma so še neizčrpan vir za našo cerkveno zgodovino.

vikarij za avstrijske dežele, pičenski škof Paskazij iz Gračišča (Gallignana v Istri) (1482—1488). O njegovem delovanju po naših krajih pričajo nekatere ohranjene listine.[1] — L. 1487. je kaprulanski škof Peter Carli (1473—1513) v imenu patriarha Marka Barbo napravil kanoniško vizitacijo po slovenskih deželah. Z avstrijsko vlado so se preje vršila pogajanja, da je dovolila izvrševati oblast beneškemu škofu. Kancelar Pavel Santonini je zabeležil v svojem dnevniku, da je ta vizitacija donesla obilo sadu. Bila je prva izza časa razkola, torej prva po dolgi dobi petdesetih let.[2]

Odslej se vizitacije akvilejskih vikarjev v naših krajih izredno hitro ponavljajo. Povod je bil pač žalosten položaj slovenskih dežel vsled pogostih turških napadov, pa tudi skrb patriarhov obvarovati svoj vpliv na te oddaljene pokrajine. — Za vlade patriarha Hermolaja Barbaro (1490—1493) je izvrševal škofovske posle koprski škof Jakob Valaresso, pod njegovim naslednikom Nikolajem Donato (1493—1497) beremo imeni že imenovanega Petra Carli (1494) in Sebastijana Nascimbene, škofa konovijskega (1497).[3] — Od prvih dveh sta ohranjena zapisnika kanoniških vizitacij iz l. 1492. in 1494.[4] Iz njih se lahko precej natanko poučimo o načinu, kako so se vršile. — Vizitacija Jakoba Valaresso l. 1492. je bila omejena na kranjski in kamniški okraj. Odtod se je škof podal na južno Koroško in se vrnil preko Beljaka v Italijo. — Tudi Peter Carli, škof kaprulanski (di Caorle), je l. 1494. obiskal le Gorenjsko, Spodnji Štajer in deloma Spodnje Koroško. Došel je iz Čedada preko Škofje Loke in se po isti poti zopet vrnil. Zapisnik poroča le o pravnih stvareh: razsodbah in vmeščenjih, vendar povzamemo

Sl. 8. Pečat Paskazija, škofa pičenskega. (Kn. šk. arhiv.)

[1] Imenuje se l. 1482. (Mittheilungen, 1865, str. 88.) L. 1485. je posvetil veliki oltar podružnice v Dvorjah (župnija Cerklje); tri leta pozneje cerkev v Vranji Peči. (Izvestja, IV., 138.)

[2] Renaldis, o. c., str. 159.

[3] Imenuje se »episcopus conoviensis« ali pa »vescovo di Corone«. Coron, škofijski sedež v Albaniji. (Gams: Series episc., str. 431.)

[4] »Liber visitationum« v nadškofijskem arhivu v Vidmu. Ker sta najstarejša vizitacijska zapisnika in še doslej nikjer natisnjena, ju objavljam med prilogami (št. 7. in 8.).

XI. Duhovščina ob koncu srednjega veka.

Da dobimo natančno sliko cerkvenih razmer na Slovenskem, katerim smo začrtali v prejšnjih poglavjih le zunanje obrise, se je treba še ozreti na cerkveno upravo, versko in kulturno življenje v petnajstem stoletju.

Cerkvena uprava je bila po naših deželah vsaj do ustanovitve ljubljanske škofije skoraj izključno v rokah arhidiakonov. Njih oblast je bila tem večja, čimbolj je bil oddaljen škofijski sedež, čimbolj je bila zveza z njim omejena ali celo pretrgana. Arhidiakoni so imeli oblast sklicevati shode duhovščine svojega okraja (»congregationes«), izpraševati duhovske kandidate in jih priporočati za sprejem višjih redov, vmeščati beneficiate in podeljevati odvezo od nekaterih patriarhu pridržanih grehov in cerkvenih kazni. V manjših kazenskih zadevah so imeli nad kleriki tudi sodno oblast.[1] Arhidiakone si je duhovščina sama volila in vsi poizkusi omejiti ji to pravico so bili brezuspešni.[2]

V prvi polovici XV. stoletja je bil avstrijski del akvilejske patriarhije razdeljen v štiri velike arhidiakonije, in sicer:

1. Arhidiakonija kranjska (»archidiaconatus Carniolae«) je obsegala sedanje Gorenjsko z Ljubljano in Cirknico.

Imenujejo se sledeči arhidiakoni: Peter Polc, župnik v Moravčah (1429—1451); Viljem Polc, župnik v Moravčah (1468); Kancijan Vidovec, župnik v Cerkljah (1474—1478); Volbenk pl. Gall, župnik v Dobu (1484); Matija Operta, župnik v Kranju (1485—1491 in zopet 1509); Lenart Seidel, župnik v Dobu in kanonik v Ljubljani (1479—1483 in zopet 1492—1499).

2. Arhidiakonija dolenjska (»archid. marchiae«, »marchiae slavonicae«) je obsegala dolino Kolpe, Krke z njenimi pritoki in Mirne. Poleg belokranjskih župnij so ji pripadale:

[1] Dekret za arhidijakona Jurija Dürrerja v Izvestjih, II., str. 74.

[2] Izvestja, II., 75.

Sv. Križ pri Kostanjevici, Krško, Šent Jernej, Raka, Škocijan, Bela Cerkev, Mirna Peč, Krka, Št. Rupert, Trebelno, Trebnje, Šmarje.

Izpričani arhidiakoni »Slovenske Krajine«: Viljem pl. Kozjak, župnik v Beli Cerkvi (1422); Andrej Düring, župnik v Krškem (Leskovec, 1439); Andrej pl. Gall, župnik v Beli Cerkvi (1452); Vincenc Klobušič, župnik v Žužemberku (1464); Ivan Krauss, župnik v Št. Rupertu (1474); Jurij Dürrer (1475); Jakob pl. Turjaški, župnik v Št. Rupertu in prošt v Novem Mestu (1480—1499); Mihael Strilek (Sterlecker), župnik v Šmarju (1499—1514).

3. Arhidiakonija savinjska (»archidiaconatus vallis Sauniae«, »Stiriae inferioris«) je obsegala Štajersko južno od Drave in tudi še del jugovzhodne Koroške.

Zabeleženi so: Gašper Siegesdorfer, župnik v Hočah (1464); Matija Maverl (1473); Pankracij (1474); Baltazar Radoliški, župnik pri Sv. Magdaleni na Bregu (1478—1480); Valentin, župnik v Konjicah (1495).

4. Arhidiakonija koroška (»archidiaconatus Carinthiae«, »vallis Junensis«) je obsegala večji del Koroške južno od Drave. V dobi od l. 1460.—1470. se imenuje koroški arhidiakon Lovrenc, prošt v Dobrlivasi; l. 1495. Peter Feustling.

Vipavska dolina, Goriško in Tolminsko je pripadalo arhidiakoniji akvilejski. Šele vsled posredovanja nadvojvoda Karola se je l. 1574. za te pokrajine osnovala arhidiakonija v Gorici.[1]

Nekaj izjem so v tej upravni razdelitvi povzročili samostani. Že v XIV. stoletju so bile samostanom vtelešene župnije izvzete iz oblasti svetnega arhidiakona in podložne svojemu redovnemu predstojniku. Tako je imel gornjegrajski opat do l. 1460. pravice arhidiakona čez svoje župnije, in zdi se, da je bil v prvi polovici XV. stoletja celo edini arhidiakon na Spodnjem Štajerskem. Isto moramo sklepati o stiškem opatu, ki je imel celo obsežnejše pravice kot drugi arhidiakoni.[2] Na Koroškem je imel vetrinjski opat arhidiakonove pravice za Spodnjo Rožno dolino (archid. aquil. per inferiorem vallem rosarum), opat v Podkloštru za Kanalsko in Ziljsko dolino. — Slična izjema je bila tudi arhidiakonija ribniška, ki je nastala proti koncu XV. stoletja. Stara ribniška župnija je bila zelo obsežna. Obsegala je ves kočevski svet doli

[1] Renaldis: Memorie storiche, str. 314.

[2] Smel je rabiti pontifikalije, posvečevati samostanu podrejene cerkve, oltarje, kelihe, klerikom deliti nižje redove itd. (Milkowicz: Die Klöster in Krain, str. 67.)

do Črnomlja. Ko so Ortenburžani sredi XIV. stoletja na Kočevskem naselili nemške kolone, so ondi sezidali tudi mnogo novih cerkva. Patriarh Ludovik I. je l. 1363. določil, da imajo pri vseh novoustanovljenih župnijah (Kočevje, Poljane, Kostel, Osilnica, Gotenica) pravico patronstva ortenburški grofje, ribniški župniki pa imajo pravico predlagane klerike kanoniško vmeščati.[1] Isto pravico so si ribniški župniki lastili glede župnij Lož in Bloke, češ, da so tudi te ortenburške ustanove.[2] Izvršujoč sami posle in pravice arhidiakona v obsežnem okrožju, niso hoteli nad seboj priznati oblasti drugih in so si kmalu nadeli tudi naslov arhidiakona. Patriarhi so se izprva sicer temu ustavljali, in mnogi prepiri so nastali zlasti zaradi župnij Bloke, Lož in Cirknica. Vendar se od l. 1490. naprej v Ribnici redno imenujejo arhidiakoni.[3]

Ustanovitev ljubljanske škofije ni povzročila nikake izpremembe v tej razdelitvi. Nova škofija sama zaradi majhnega obsega ni imela arhidiakonij, pač pa so ljubljanski kanoniki večkrat opravljali službo akvilejskih arhidiakonov (n. pr. Lenart Seidel). Precej obsežne pravice je imel radoliški župnik (prošt) nad župnijami, ki so se tekom časa ustanovile v njegovem okrožju.[4] Zato je bil že v XVI. stoletju redno arhidiakon za Gorenjsko.

Nova ustanova v cerkveni organizaciji na Kranjskem sta bila ljubljanski in novomeški kapitelj.

Skupno življenje klerikov (»vita communis«, »vita canonica«) je veljalo skozi ves srednji vek za vzor pravega duhovniškega življenja. Najbolj vneti škofje so pospeševali tako združevanje, n. pr. solnograški metropolit Eberhard II., a ohranilo se je le v krajih, kjer je bila cerkvena disciplina dobro urejena. Na Koroškem je bilo že v XIII. stoletju več takih duhovniških kolegijev, tako v Dobrlivasi, Velikovcu, pri Gospej Sveti, v Krki, Št. Andražu, Spodnjem Dravogradu, v Brežah (trije).[5] Na Kranjskem se pojavita šele ob koncu srednjega veka dve taki organizaciji.

Stolni kapitelj ljubljanski bi imel po ustanovnem pismu šteti dvanajst kanonikov, vendar vsled pičlih dohodkov število ni bilo

[1] Schumi: Archiv, I., str. 31.

[2] Koblar v Izvestjih (II. 33).

[3] Izvestja, II., 86. — L. 1490. je bil v Ribnici arhidiakon Jakob Čušperški (Zobelsberger); l. 1495. pa Matija Štern.

[4] Za Kranjsko Goro listina pri Schumiju: Archiv, I., str. 31.

[5] Herrmann: Handbuch der Geschichte des Herzogtumes Kärnten, I., str. 393 sl.

nikdar popolno. V listinah jih je zabeleženih le šest ali sedem.[1] Kapitelj je imel skupno blagajno, pa kanoniki niso skupno živeli. Večinoma niso niti v Ljubljani bivali, temuč po deželi pastirovali v svojih župnijah.

Strogo po kanoniških predpisih je bil urejen novomeški kapitelj. Iz ustanovne listine povzamemo, da so nekateri dolenjski duhovniki prosili cesarja Friderika, naj jim dovoli združiti se v kolegij, kjer bi »pod eno streho in pri eni mizi« skupno živeli.[2] Ti so bili: Jakob pl. Turjaški, župnik v Šent Rupertu in arhidiakon v Slovenski Krajini; Kancian, župnik v Dobrniču; Klemen in Jakob, kapelana bratovščine sv. Trojice v Novem mestu, in Pavel, kapelan bratovščine sv. Jakoba. Njim se je hotelo pridružiti še več drugih duhovnikov. Cesar Friderik je prošnji ugodil (27. aprila 1493) in papež Aleksander VI. je 30. aprila 1494 ustanovitev kapitelja potrdil in mu določil organizacijo.[3] Kapitelj naj šteje trinajst kanonikov; prvi med njimi bodi prošt, drugi dekan. Vsi člani kapitelja naj skupno žive. Za dotacijo so mu bile vtelešene župnije: Mirna Peč, Št. Rupert, Ponikve na Štajerskem, Sv. Križ v Poljanah, hospital Matere Božje in kapela sv. Antona v Novem Mestu, kapelanije sv. Rešnjega Telesa in presv. Trojice. Pozneje je pridobil še: Šmihel pri Novem Mestu in Trebnje (1497). Število kanonikov tudi tu ni bilo nikdar popolno.[4] Kapitelj je vzdrževal šolo in špital »Marijinega spočetja«, ki sta pa oba starejše ustanove.

Pri župnijah in beneficijih opažamo tudi po naših krajih vse one razvade, ki so bile v XV. stoletju splošno razširjene. Zelo

[1] Iz neke pobotnice iz l. 1467., katero so podpisali vsi kanoniki, posnamemo sledeča imena: Lenart Jamnitzer (prošt), Mohor iz Šmarja (dekan), Nikolaj Ottner, Mihael Kumer (župnik v Naklem), Jurij Gisleker, Andrej Gössel, Volbenk Terfeser. — Valvasor (VIII., 699) našteva za l. 1461. sledeče: Lenart Jamnitzer, prošt, Martin Klocker, dekan, Lenart Geebacher, Mohor iz Šmarja, Mihael Kumer iz Kamnika, Jurij Gislecker, Nikolaj Ottner, Andrej Geschel, Urh Huber. — Ta seznamek pa se ne strinja popolnoma s podpisi na listinah. Prvi dekan je bil gotovo Gol Chlapitz, župnik v Šent Vidu (Orožen: Stift Oberburg, str. 200).

[2] Ponatis listine v Mittheilungen, 1866, str. 22.

[3] Listina natisnjena v Mittheilungen, 1865, str. 37.

[4] L. 1495. so zabeleženi sledeči: Jakob pl. Turjaški, Jurij Škrile, Miha Apez, Klemen Škrbila, Jakob Zlat, Pavel Sevlič, Jakob Kic, Primož Pinka, Miha Lipec (Mittheilungen, 1865, str. 40).

pogosta je bila kumulacija, združitev mnogih beneficijev v posesti ene osebe. Najznačilnejši zgled te vrste je Jurij Slatkonja. Imel je hkrati enajst beneficijev: škofijo pičensko, proštiji ljubljansko in novomeško, kanonikat, župnije: Dobrniče, Šent Rupert, Žužemberk,

Sl. 10. Jakob pl. Turjaški, ustanovitelj novomeškega kapitelja.

Trebnje, Lož, Moravče in beneficij sv. Jurija v ljubljanski stolnici.[1] S tolikim številom so bili sicer navadno obdarovani le nekateri cesarjevi dvorniki (n. pr. Sigismund Lamberg, Enej Silvij), toda v manjšem obsegu je bila kumulacija tudi med nižjo duhovščino zelo

[1] Mantuani: Jurij pl. Slatkonja (Dom in Svet, 1907, str. 305 sl.).

pogosta.[1] — Dolžnost rezidencije je splošno veljala in za daljšo odsotnost od župnije je bilo treba škofovega dovoljenja. Vendar je bilo izjem zelo veliko. Že kumulacija beneficijev je zabranjevala, da bi župniki bivali na mestu svoje službe, isto velja o mnogih tujih duhovnikih, ki so od beneficijev v naših krajih dobivali le dohodke.[2] Posebno kvarljivo je bilo kupčevanje s cerkvenimi beneficiji. Lastniki so dohodke župnij večkrat dajali v najem, jih zamenjavali ali zastavljali kakor tržno blago.[3]

Nastavljanje duhovnih pomočnikov, kapelanov in beneficiatov je bilo popolnoma prepuščeno župnikom. Ako ni določala plače kaka ustanova, se je župnik sam s svojim pomočnikom o njej pogodil.[4] Sinode in škofovske odredbe so zaman izkušale preprečiti nastavljanje tujih, slaboglasnih duhovnikov.

Izredno veliko je bilo število malih beneficiatov ali altaristov, zlasti po mestih. Mnoge bratovščine in rokodelske zadruge so imele svoje lastne kapelane. Pa tudi plemiči in meščani so ustanavljali nove beneficije. Ti altaristi niso imeli drugega opravila, kot pri določenem altarju brati vsak teden gotovo število maš in moliti oficij. Število duhovnikov se je vsledtega po mestih izredno pomnožilo, kar ni bilo vedno v korist cerkveni disciplini.

Pri ljubljanski stolnici je bilo poleg kanonikov in štirih vikarijev še pet beneficiatov (sv. Križa, sv. Andreja, sv. Barbare, sv. Rešnjega Telesa, sv. Jurija).[5] — V Novem Mestu sta imeli pred ustanovitvijo kapitelja bratovščini sv. Rešnjega Telesa in sv. Trojice vsaka po tri kapelane, poleg njih se imenuje še kapelan brat. sv. Jakoba, špitalski kapelan in voditelj šol.[6] — V Kranju so zabeleženi sledeči duhovniki: župnik ali njegov vikarij, po dva kapelana in vicekapelana župnijske cerkve, beneficiati: v špitalski kapeli, v kostnici na pokopališču, pri altarjih

[1] Lenart Seidel je bil hkrati ljubljanski kanonik, župnik v Dobu in vikarij v Kamniku. — Martin Ratgeb je imel župniji Lož in Bloke (Izvestja, II., 41; III., 107). Ljubljanski prošt Peter Knauer je imel poleg radoliške tudi moravško župnijo (Izvestja, III., 61).

[2] Viljem Pewscher, kanonik augsburški, je imel l. 1495. župnijo Mirna Peč; Ernst Messenberger, kanonik tridentinski, l. 1426. župnijo sv. Petra v Ljubljani (Mittheilungen, 1865, str. 40).

[3] L. 1497. je Peter pl. Bonhomo dal ribniško župnijo za tri leta v najem (Izvestja, II., 86). Sličnih zgledov je še več.

[4] L. 1495. je Mihael iz Ljubljane, kapelan pri Sv. Petru ob Soči, dobival od svojega župnika za plačo po štiri stare rži, soržice in prosa, po štiri posode vina in stanovanje (Izvestja, III., str. 61).

[5] Valvasor, VIII., 760.; XI., 688.

[6] Mittheilungen, 1866, str. 39 sl.

sv. Jurija (ust. 1492), sv. Nikolaja (ust. 1494), sv. Fabjana in Sebastjana, sv. Rešnjega Telesa (ust. 1445), sv. Katarine, sv. Ane in sv. Uršule (ust. 1512).[1] — V Kamniku: župnik ali vikarij, kapelana v kostnici in hospitalu, beneficiati Matere Božje, sv. Janeza Krstnika, sv. Ane, sv. Marije Magdalene, sv. Trojice.[2] — V Loki: župnik ali vikarij pri cerkvi sv. Jurija, kapelan, beneficiat altarja dvanajsterih apostolov, kapelan v kostnici, kapelan pri Sv. Jakobu v mestu, beneficiat sv. Trojice v loškem mestu, kapelana na loškem gradu in v samostanu klarisinj.[3]

Duhovski naraščaj se je večinoma izobraževal in vzgajal doma.[4] Župniki so imeli po enega ali več klerikov, ki so se izobraževali pod njihovim vodstvom in se pri njih učili praktičnega pastirovanja.[5] Zlasti opažamo take duhovske šole v malem obsegu na imenitnejših župnijah, kjer so izobraženi duhovniki zbrali po več klerikov okoli sebe in jih poučevali v potrebnih znanostih.

V drugi polovici petnajstega stoletja pa so zlasti razne mestne šole vzgojile veliko število duhovnikov.[6] Samostani so imeli za svojo redovno duhovščino domače šole, tako cistercijani v Stični, minoriti in avguštinci v Ljubljani.[7] — Vendar ni bilo majhno število akademiško izobraženih mož, ki so prišli z vseučilišč. Ne le mladeniči, ampak tudi zreli možje, ki so že bili župniki ali pa opravljali druge častne službe, so si izprosili dovoljenje, da so smeli zapustiti svoje beneficije in oditi na vseučilišča v Bolonjo, Padovo ali na Dunaj. Zato nahajamo mnogo duhovnikov z akademiškimi častmi.[8] Zlasti pa označuje visoko izobrazbo duhovnikov

---

[1] Izvestja, II., 58; III., 25 sl. Letopis M. Sl., 1870, str. 107 sl.

[2] Izvestja, I., 9; II., 47; III., 22. — Mittheilungen, 1905, str. 52 sl.

[3] Izvestja, II., 29; III., 184, 244.

[4] Glej moj članek: Vzgoja in izobrazba duhovščine na Slovenskem v srednjem veku (Katol. Obzornik, VI., str. 237 sl.).

[5] V Radolici se imenuje dijak Ivan, v Šmarju klerik Štefan Pechlar, v Novem Mestu Krištof Vranič, v Raki akolit Gašper, v Kamniku Jurij »scolaris« (Izvestja, I., II., III. Let. M. Sl., 1876., str. 136).

[6] Prim. Koblarjeve izpiske iz čedadske ordinacijske knjige (Izvestja, III., 17 sl.; IV., str. 104 sl.).

[7] L. 1491. se imenuje minorit lector Fr. Joannes (ljubl. provinc. arhiv.); l. 1468. Fr. Andreas O. S. Augustini eremitarum lector theologiae (muz. arhiv). — Cistercijanski kleriki so se učili: gramatiko, sintakso in katekizem. (Izvestja, VIII., str. 23). To je bila menda povprečna izobrazba duhovščine.

[8] Dovoljenje za študije na vseučilišču so dobili: Sigismund Lamberg, župnik v Šmartinu; Ahacij de Sebriach, župnik v Laškem Trgu; Jurij Hertenfelser, župnik v Kamniku. V Bolonji so študirali: župnik ljubljanski Ulrik

po naših deželah, da mnoge izmed njih nahajamo kot profesorje na vseučiliščih. V zapisnikih dunajskega vseučilišča beremo sledeča imena: Leonardus de Carniola, O. S. Aug. theol. doctor (l. 1358.); Andreas de Laibaco, professor artium liberalium (1431); Gregorius de Krainburga, prof. art. lib. (1448); Laurentius de Oberburg, iuris civilis doctor (1426); Michael de Krainburga, prof. art. lib. (1446); Thomas (Prelokar) de Cilia, prof. artium liberalium (1451); Christophorus de Carniola, prof. art. lib. (1458).[1] Matija Qualle (Hvale) z Vač je bil proti koncu XV. stoletja profesor na dunajskem vseučilišču. L. 1510. je postal dekan na artistiški fakulteti.[2] Še znamenitejši je bil Brikcij Prepost iz Celja, v dobi od l. 1476.—1501. trikrat dekan na artistiški in petkrat na bogoslovni fakulteti, trikrat rektor dunajskega vseučilišča.[3]

O moralnem življenju duhovstva koncem srednjega veka se splošno slišijo hude tožbe. Omenili smo že, da so tudi pri nas verski razpori v prvi polovici XV. stoletja povzročili propad cerkvene discipline. Ljubljanska sinoda l. 1448. je izkušala odpraviti, kar je bilo slabega. Videti je, da ni imela trajnega uspeha. Proti koncu stoletja se zopet ponavljajo tožbe, da duhovniki posvetno in razuzdano žive, da imajo pri sebi sumljive ženske, da se bavijo s krčmarstvom, trgovino, da so vdani pijančevanju itd. Zaznamovati imamo celo vrsto odlokov zoper te hude napake in razvade.[4] Vendar ne gre zlo preveč poudarjati in trditi, da je bilo splošno vse pokvarjeno. Ni manjkalo mož, ki so se z vso vnemo trudili, da odpravijo razvade in dvignejo disciplino med duhov-

---

Schayn, Paulus de Oberstein, Baltazar pl. Lamberg; v Padovi: Krištof baron Raubar, Michael Tiffernus; na Dunaju: Jakob Reichior iz Loke, Jurij pl. Slatkonja, stiški redovnik Gregorius de Laybach in drugi (Izvestja, VIII., 63).

[1] Aschbach: Geschichte der Wiener Universität. Bd. I., Anhang V., str. 596 sl. — Tomaž Prelokar je bil od l. 1468. naprej vzgojitelj cesarjeviča Maksimiljana. Da bi bil spisal za Maksimiljana slovensko slovnico in slovarček, kakor trdi Radicz v Let. M. Sl. (1879, str. 14), se ne da dokazati. L. 1474. je Prelokar postal stolni prošt v Kostnici (Constanz), l. 1480. dunajski stolni prošt in kancelar vseučilišča, l. 1491. škof v Kostnici (Matija Ljubša v Dom in Svetu 1896, str. 276 sl.).

[2] Hof: Gemälde von Krain, III., str. 120. Izvestja, IX., str. 6.

[3] Mittheilungen des hist. Vereines für Steiermark, XXXIV., str. 9.

[4] Vizitacijski odlok Jakoba Valaresso v prilogi št. 7. L. 1495. je akvilejski patriarh Nikolaj Donato izdal oster ukaz zoper priležništvo. Ukazi patriarha Dominika Grimani iz l. 1499. se skoraj strinjajo z dekreti ljubljanske sinode. Koblar: Drobtine iz furlanskih arhivov (Izvestja, III., 63).

ščino. K tem moramo prištevati prvega ljubljanskega škofa Sigismunda Lamberga in dolenjskega arhidiakona Jakoba pl. Turjaškega, ki je z ustanovitvijo novomeškega kapitelja med svojimi duhovniki obnovil skupno življenje »in forma canonica«. Zlasti pa je treba poudarjati, da napake, ki se omenjajo med duhovščino, nikakor niso povzročile propada verskega življenja med ljudstvom niti v mestih, niti po deželi, temuč videli bomo, da se je vedno lepše in mogočneje razvijalo.

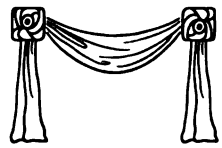

XII. Redovništvo.

Velikega pomena za cerkveno življenje je bilo redovništvo. Čimbolj se je svetno duhovstvo oddaljevalo od svojih vzorov, čimbolj je zanemarjalo svoje dolžnosti, tembolj se je dvigal vpliv in ugled onih redovnikov, ki so si znali ohraniti nravstveno življenje in apostolsko gorečnost. Polegtega je treba še vpoštevati, da so imeli samostani vtelešenih mnogo župnij, kjer so nastavljali svoje redovnike kot dušne pastirje, tako da je redovništvo tvorilo znaten del vsega duhovstva v slovenskih deželah.

Najstarejšim samostanom je prištevati cistercijansko opatijo Stična (ust. 1136). Bila je več stoletij cerkveno središče za vso Kranjsko in še v petnajstem stoletju najuglednejši samostan. »Beli menihi« niso skrbeli le za pouk in versko življenje, temuč so predvsem pospeševali tudi poljedelstvo in promet v deželi. Cistercijanski samostani so bili v srednjem veku obenem kmetijske šole. Kolik je bil njih pomen za trgovino in promet, pričajo najbolje mnoge tržne pravice in privilegiji, ki so jih samostani tekom let pridobili.[1] Opatiji Vetrinje in Stična sta obvladovali ves promet iz Ljubljane čez Ljubelj na Koroško, pravtako oni skozi Tuhinjsko dolino na Štajersko. Njim je bila prepuščena skrb za popravo cest, za vzdržavanje gostinjcev in varstvo popotnikov. Ob tolikem kulturnem pomenu, ki ga je imel stiški samostan za Kranjsko, se ni čuditi, da je užival naklonjenost cerkvenih in svetnih oblastnikov. Habsburški vladarji, papeži in cerkveni zbori so ga obdarovali z raznimi pravicami in privilegiji. Papež Janez XXIII. je l. 1412. dovolil opatu, da sme blagoslavljati cerkvene paramente, posvečevati kelihe, oltarje in podložne cerkve. Bazelski cerkveni zbor mu je dovolil rabiti pontifikalije in deliti nižje redove, patriarh Ludovik III. pa mu je podelil oblast odvezovati od vseh njemu pridržanih

[1] Rutar: Krains mittelalterliche Handelsbeziehungen (Mittheilungen, 1890, str. 82).

grehov in cerkvenih kazni.[1] S tolikimi privilegiji obdarovan je stiški opat lahko nastopal kot cerkveni knez v deželi. Samostanska disciplina pa v tej dobi ni bila vedno zgledna. Opat Albert pl. Lindek (1388—1405) je bil posveten, precej razuzdan predstojnik, ki je lahkomiselno zapravljal samostansko premoženje. L. 1405. se je moral sicer opatiji odpovedati, toda imel je še vedno zaslombo pri menihih in svetnih veljakih. Hudi boji, ki so sledili pod njegovim naslednikom Petrom Limšakom (1405—1424), so zelo škodili redovnemu življenju. Tekom petnajstega stoletja je bilo samostanu vtelešenih več župnij. Že l. 1389. je dobil obsežno župnijo Št. Vid s sedemdesetimi podružnicami, l. 1421. Dobrniče in Žužemberk, l. 1422. Krko, l. 1452. Belo Cerkev (s podr. Škocijan, Šmarjeta in Šent Peter pri N. M.) in slednjič Šmarje (1496).[2] — Mnogo škode so povzročili samostanu turški napadi. L. 1471. je bila stiška opatija popolnoma razdejana, menihi pa večinoma odpeljani v sužnost. In komaj se je samostan dvignil iz razvalin, že ga je zadel drugi hud udarec, nov turški naval. Ob takih razmerah se ni čuditi, da je gospodarsko propadal in da je tudi redovna disciplina pešala.

Z ugledno in nekdaj bogato opatijo stiško nikakor ni mogla tekmovati druga naselbina cistercijanov v Kostanjevici (ustanovljena 1234). Delovanje redovnikov se je zlasti raztezalo na Hrvaško, kjer je imel samostan podružnico Matere Božje pri Zagrebu. Imel je vtelešene župnije: Sv. Jakoba v Kostanjevici, Videm z vikariati Brežice, Sevnica, Reichenburg (1331) in Sv. Križ pri Kostanjevici (1468). Turški napadi so spravili samostan na rob propada. Za opata Konrada (1481) je bil v Kostanjevici en sam redovnik z imenom Martin.[3]

Dočim se pri obeh cistercijanskih samostanih množe znamenja propada, se je neki drugi red vzdržal v svoji prvotni strogosti in ohranil svoj ugled, namreč kartuzijani. V naših deželah so se kartuzijani zelo gosto naselili. Že l. 1165. je bil

[1] Milkowicz: Die Klöster in Krain, str. 67.

[2] Izvestja, III., 192. Pucelj poroča, da je Krko podaril stiškemu samostanu škof Eberhard Neuhaus, ki je bil hkrati župnik na Krki (Idiographia, str. 460), vtelešenje župnije Šmarje pa stavi v l. 1453., češ, da je dunajski prošt Paulus de Oberstein župnijo podelil samostanu (o. c., str. 506). Letnica je tu gotovo napačna.

[3] Milkowicz: Die Klöster in Krain, str. 111.

ustanovljen Zajčki samostan (prvi v nemškem cesarstvu), l. 1172. Jurklošter, leta 1260. Bistra pri Vrhniki in slednjič v naši dobi (leta 1407.) Pletrije. Kartuzijani so bili poleg frančiškanov (obser-

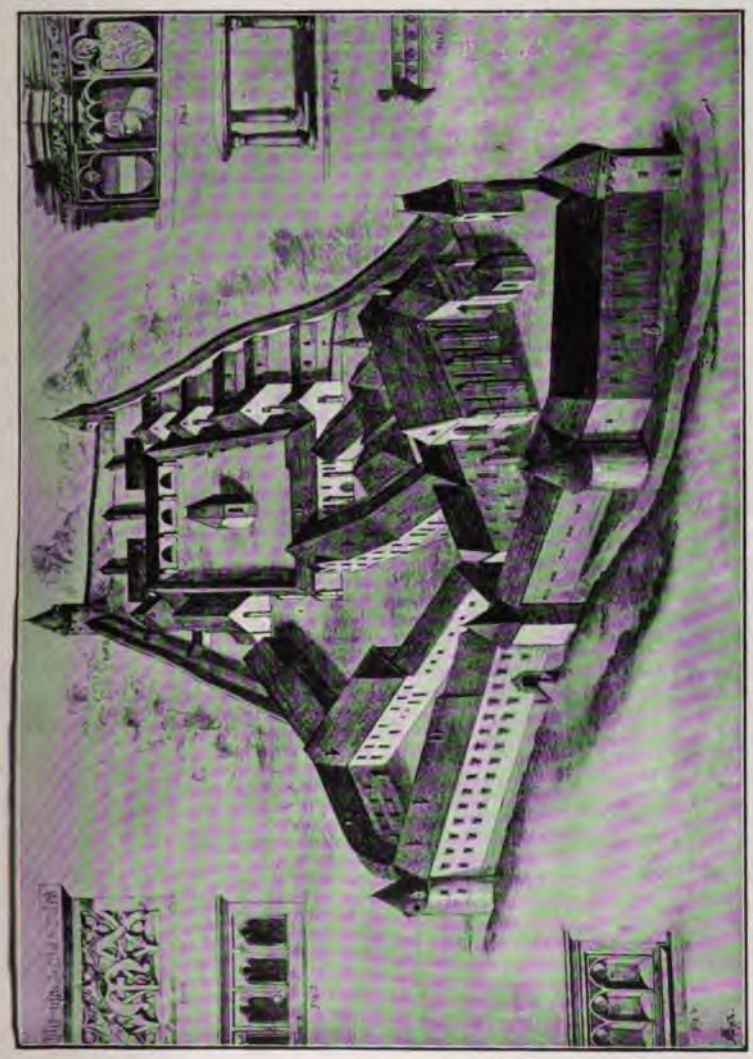

Sl. 11. Kartuzijanski samostan v Žičah. (Po stari sliki.)

vantov) najuglednejši in najvplivnejši red XV. stoletja. Svetni knezi in vladarji so jih jemali za svoje izpovednike in svetovavce in obsipali z dokazi svoje naklonjenosti. V tedanjih cerkvenih sporih

so kartuzijani poudarjali potrebo reforme in stali na strani kostniškega in bazelskega cerkvenega zbora. — V zajčkem samostanu je živel l. 1424. prior brat Bernard, ki je bil že prej predstojnik v osmih kartuzijah in slovel zaradi svoje učenosti in pobožnosti. Na kostniškem cerkvenem zboru je imel vplivno besedo.[1] Cesar Friderik je Žiče l. 1438. bogato obdaroval. Samostan je vzdrževal posebno gostišče za popotnike (sedaj Špitalič pri Konjicah).[2] Jurklošter (Gyrium, Gyriowe) je imel velike dobrotnike v celjskih grofih. Mnogotere darilne listine izpričujejo vedno nove darove, ki jih je samostan prejemal od svojih mogočnih zavetnikov. Grof Friderik je l. 1428. v Jurkloštru dal pokopati svojo nesrečno ženo Veroniko Deseniško, ustanovil za njo obletnico in samostanu podaril kapelo sv. Egidija pri Zidanem Mostu. L. 1444. sta grofa Friderik in Ulrik kartuzijanom podarila mnogo posestva v Laškem Trgu in na Ponikvah, da morejo sezidati štiri nove celice in vzdrževati štiri kartuzijanske duhovnike.[3] — Tudi Bistra je uživala naklonjenost celjskih grofov. Friderik in njegova žena Veronika

Sl. 12. Razvaline cerkve zajčkega samostana.

[1] Chmel: Geschichte Kaiser Friedrichs, IV., str. 101.
[2] Somrek: Zajčki samostan (Dom in Svet, 1895, str. 119 sl.).
[3] Orožen: Die Karthause Gairach (Dekanat Frasslau, str. 304 sl.).

sta darovala samostanu mnogo denarja, kelihov in cerkvenih paramentov. Dala sta napraviti tri nove celice in pri cerkvi tri nove emporije s posebnim altarjem za ustanovljeno večno mašo celjske rodbine.[1] Ko se je cesar Friderik l. 1444. mudil v Ljubljani, je obiskal tudi Bistro. Najbolje osvetljuje ugled, ki so ga v tedanji dobi uživali kartuzijani, da je celo ljubljanski sodnik Henrik Stauthaimer, velik dobrotnik bistriškega samostana, oblekel v Bistri belo haljo in umrl kot kartuzijanski redovnik. V mrliškem zapisniku je zabeležen njegov smrtni dan 4. julija (Fr. Henricus Stauthaimer conv. prof. huius domus).[2] Njegov zgled je posnemal Ernst Messenberg kanonik tridentinski in župnik pri Sv. Petru v Ljubljani, ki je l. 1433. resigniral na vse svoje beneficije in postal kartuzijan.[3] Tudi pičenski škof Gregorij, akvilejski generalni vikar, se je najrajši mudil v Bistri. Svojo naklonjenost je samostanu pokazal s tem, da ga je postavil za dediča vsega svojega premoženja. — Najmlajša med slovenskimi kartuzijami je bila p l e t e r s k a. Celjski grof Herman je l. 1407. na svoje stroške dal zgraditi samostan in cerkev, najlepšo gotsko stavbo v deželi. Redovniki so prišli iz Žič. L. 1433. je bil samostan iznova razširjen za štiri celice.[4] Sredi XV. stoletja so imele Pletrije za predstojnika znamenitega bogoslovnega pisatelja Nikolaja Kempha.[5] Došel je v Pletrije za priorja meseca aprila l. 1462. in ondi ostal pet let. L. 1467. se je preselil v Jurklošter, kjer je deloval 23 let. Umrl je v Gemniku (Spodnje Avstrijsko) l. 1497., sto let star. Kemph je slovel po svojih učenih delih bogoslovne in asketiške vsebine. Stavijo ga med največje reformatorje XV. stoletja. Dokler so živeli celjski grofje, se je pleterska kartuzija lepo razvijala, a ko je l. 1456. izmrl celjski rod, je tudi samostan izgubil svojo zaslombo in se ni mogel več dvigniti do prejšnje veljave.

Splošno je opaziti pri vseh kartuzijanskih samostanih v prvi polovici XV. stoletja živahen razvoj in napredek. V zadnjih desetletjih pa so tudi njim vsekali smrtne rane turški napadi. L. 1471. sta bila razdejana Jurklošter in Pletrije; opetovano je bil oplenjen

[1] Listina z dne 24. avgusta 1426 (Chmel, o. c., str. 131).

[2] Milkowicz: Die Nekrologe der Karthause Freudenthal (Mittheilungen des Musealvereines, II., str. 61).

[3] Kraj je neznan. Regest pri Lichnowskem, V., CCLXXXI.

[4] Chmel, o. c., I., str. 141.

[5] Življenjepis je podal dr. Jožef Lesar v Izvestjih, XI., str. 99. sl.

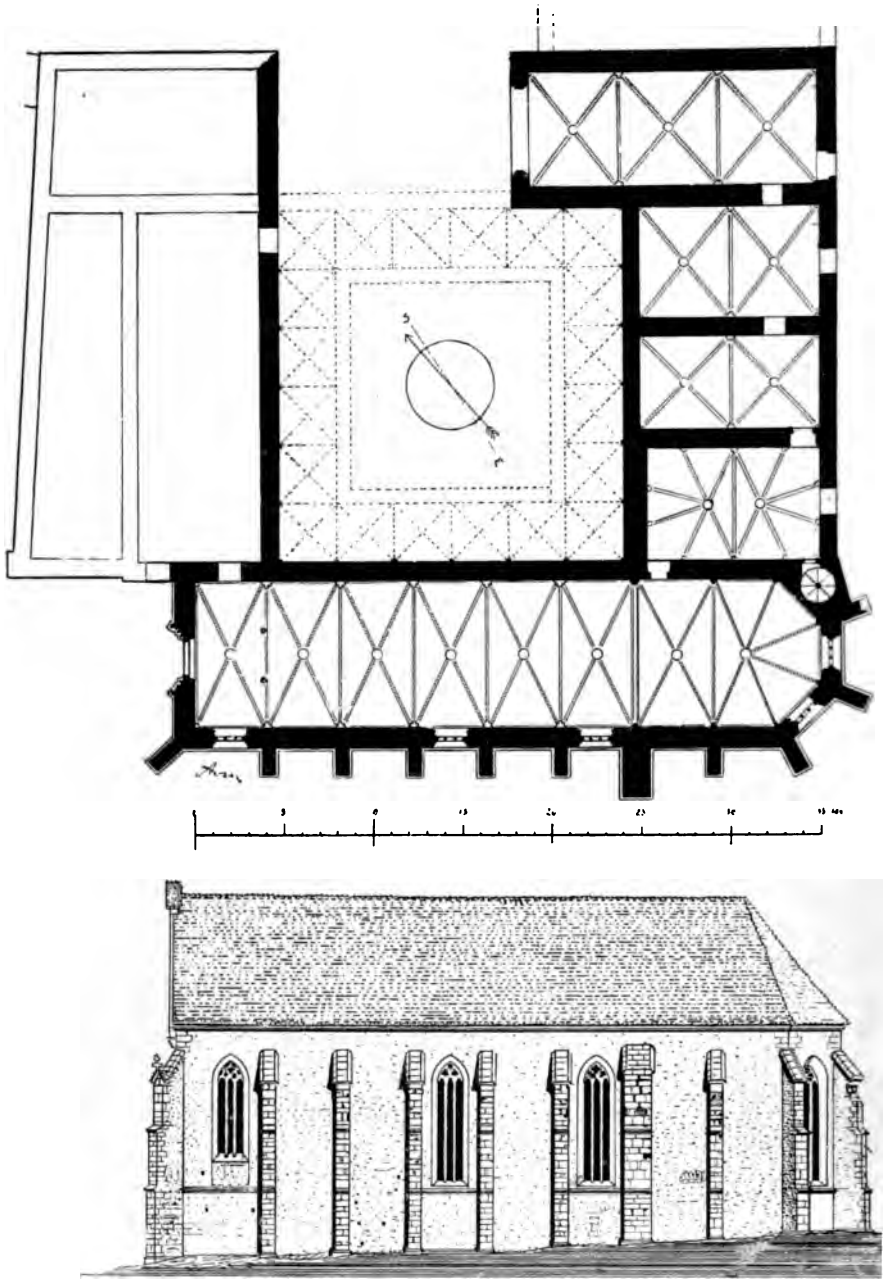

Sl. 13. Cerkev in načrt stare kartuzije v Pletrijah.
(Po risbi g. konservatorja Fr. Avseca.

tudi zajčki samostan. Bistriški redovniki so morali prositi, naj se jim popuste davki in desetina, češ, da so Turki vsa samostanska posestva opustošili in tudi podložne kmete odpeljali.[1] Samostan se je vzdrževal le z miloščino.

Izmed beraških redov nahajamo v XV. stoletju na Slovenskem: avguštince, minorite in dominikance.

Kdaj so avguštinci (eremiti) prišli v deželo, ni znano. L. 1263. je koroški grof Ulrik III. ustanovil avguštinski samostan v Velikovcu na Koroškem, kmalu potem so se naselili tudi na Muti na Štajerskem.[2] V Ljubljani so jim menda Ortenburžani sezidali samostan. Prvikrat se omenja l. 1329. Stal je pri špitalskem mostu (na sedanjem Marijinem Trgu) in bil združen s cerkvijo sv. Martina. Zato se v listinah navadno imenuje »monasterium sti Martini prope pontem«. Patriarh Ludovik Teck je cerkev obdaroval z odpustki. O njihovem delovanju nimamo dosti poročil. L. 1469. je avguštinec brat Andrej (lector theologiae) po Kranjskem oznanoval križarsko vojsko zoper husite.[3] Okoli l. 1490. so Turki razdejali cerkev in samostan, ker sta bila izvun mestnega ozidja. Avguštinci so se potem preselili na Stari Trg k cerkvi sv. Jakoba. Že l. 1491. se tu imenuje Marin Husec »prior monasterii s. Jacobi O. S. Aug. fratrum eremitarum«.[4]

Mnogo številnejši in vplivnejši kot avguštinci so bili na Slovenskem minoriti, oziroma njih nasledniki observanti (frančiškani). Tudi njih prihod je v tmino zakrit. L. 1242 beremo na neki listini prvikrat podpis ljubljanskega gvardiana Vincencija. Samostan je pripadal avstrijski provinciji, ki je že v XIV. stoletju štela 25 samostanov v šestih kustodijah. »Custodia Marchiae« je štela sledeče: Ptuj, Maribor, Celje, Ljubljana.[5] V Ljubljani so se minoriti naselili pri cerkvi sv. Filipa, katero je bil menda sezidal ljubljanski trgovec Peter Baldavic (1073).[6] Red je

[1] Milkowicz, str. 132.

[2] Herrmann: Handbuch der Geschichte von Kärnten, I., 421.— Muchar: Geschichte des Herzogthumes Steiermark, III., 393.

[3] Muzejski arhiv.

[4] Izv. listina z dne 27. avgusta 1491 v ljubljanskem frančiškanskem provincialnem arhivu. Podatki pri Milkowiczu (str. 163) niso zanesljivi.

[5] Wadding: Annales Minorum, II., 227. — Beljaški samostan (ustanovljen okoli 1250) je s tirolskimi samostani bil združen v posebno kustodijo.

[6] Valvasor, XI., str. 691. — Cerkev je stala na sedanjem Vodnikovem trgu.

bil kmalu ljudstvu zelo priljubljen in je dobil mnogo posestev v dar. L. 1382. pa sta ob velikem požaru, ki je vpepelil skoraj vse ljubljansko mesto, pogorela tudi cerkev in samostan. S pomočjo Turjaških grofov so si minoriti iznova postavili svoj dom in sezidali tudi lepo cerkev »Marijinega vnebovzetja« (l. 1403.—1412.). V drugi polovici XV. stoletja pa so se med njimi pričela pojavljati znamenja propada. Redovniškega naraščaja je bilo zelo malo in tudi disciplina ni bila povoljna. Tu pa je prišla reforma iz reda samega in si je zlasti po naših deželah pridobila mnogo tal. Na mesto minoritov so stopili observanti (frančiškani).

L. 1451. je prišel na vabilo cesarja Friderika v Avstrijo Janez Kapistran. Potoval je v spremstvu dvanajsterih redovnih bratov iz Benetk preko južne Koroške in Štajerske na Dunaj.[1] Kapistran je bil navdušen pristaš one stranke v minoritskem redu, ki je hotela zlasti glede uboštva zopet uveljaviti prvotno strogost, kakršna je bila za Frančiška Asiškega. Slovel je kot pridigar in čudodelec. Na tisoče ljudi je poslušalo njegove govore in čeprav niso razumeli njegovih besedi, jih je vendar navdušil in ganil njegov ogenj. Papež Nikolaj V. je poslal Kapistrana v Avstrijo, da deluje zoper husite, vnema za vojsko proti Turkom in da reformno gibanje, ki je bilo preostalo izza bazelskega zbora, spravi v pravi tir. Po pravici se prišteva Kapistran največjim duševnim obnoviteljem XV. stoletja. S svojim zgledom in apostolsko besedo je oznanoval pravo versko reformo. Cesar Friderik mu je bil zelo naklonjen. Že l. 1451. mu je izročil samostan pri Sv. Teobaldu v dunajskem predmestju, da ondi vpelje svoje observante, in poslej so mu morali minoriti prepustiti samostan za samostanom.[2] Koncem XV. stoletja je bilo v Avstriji že 19 reformiranih samostanov.

V naših deželah so se observanti najpreje naselili v Beli Krajini. Jurij in Gašper Černomeljski in Andrej Hohenwart, stotnik metliški, so sklenili l. 1466. pri Gradacu, na otoku Lahinje, jim sezidati samostan. Papež Pavel II. je rad privolil in l. 1467. se je pričelo z zidavo. Trije ustanovniki so obljubili vsak po 400 goldinarjev za dotacijo. Toda že l. 1469. je bil samostan od Turkov

[1] Valvasor poroča, da je l. 1454. Kapistran pridigoval tudi v Ljubljani.

[2] Wadding, XII., str. 578.

razrušen.[1] Frančiškani so morali bežati v Metliko za varno mestno obzidje. Tu jim je došlo vabilo novomeških meščanov, naj v kapeli sv. Lenarta v Novem Mestu opravljajo božjo službo. Hohenwart je sporočil to željo cesarju, ki je rad pritrdil. Akvilejski vikar Andrej, škof ferentinski je ukazal 31. oktobra 1469., naj se frančiškanom izroči cerkev in poleg nje sezida samostan. Kmalu potem (7. januarja 1470) je patriarhov pooblaščenec, kostanjeviški opat Egidij, vpričo mnogih duhovnikov in svetne gospode slovesno izročil cerkev bratu Antonu, zastopniku observantov.[2] Frančiškani so menda izprva stanovali v zasebnih hišah. L. 1472. pa je Elizabeta pl. Črnomeljska, vdova Ivana Snopovčana (»nobilis Croatae«), nakupila v Novem Mestu osem hiš z vrtovi za stavbišče samostanu.[3]

Kmalu so prišli observanti tudi v Ljubljano. Viljem Turjaški, zavetnik ljubljanskih minoritov, je poročal cesarju, da v samostanu zelo peša disciplina, da se manjšajo dohodki in se komaj pet bratov v njem vzdržuje. Zato predlaga, naj se samostan izroči observantom. Friderikovim nameram je predlog zelo ustrezal. Zato mu je takoj pritrdil. Minoriti so se sicer nekaj časa upirali, a cesar se je skliceval na pravico, da sme v svoji državi poljubno reformirati samostane. L. 1491. (27. avgusta) je krški pomožni škof Nikolaj Kaps izročil observantom ljubljansko cerkev in samostan.[4] Pet dni pozneje (2. septembra) so došli observanti v Ljubljano. Bilo je devet duhovnikov in dva brata lajika: Aleksander iz Požuna, gvardian, brat Gašper iz Novega Mesta, brat Angelus iz Soštanja, brat Peter z Gore, brat Koloman iz Nemčije (»de Suevia«), brata Matevž in Jakob iz Hrvaškega, brat Pankracij iz Novega Mesta, brat Ignacij »de Spiez«, brat Lenart iz Soštanja, diakon Luka »de Leybs«; brata lajika: Sikst iz Radgone in Pavel iz Avstrije. — Posestev, ki so jih preje imeli minoriti, frančiškani niso mogli prevzeti, ker so jim redovna pravila to branila. Zato

[1] P. Maurus Fajdiga: Bosnia Seraphica, str. 742 sl. — Prim: Podlogar: Frančiškani v Beli Krajini (Izvestja, 1907, str. 35 sl.). Novomeška kronika, na katero se ta spis opira, ni povsem zanesljiva. Zlasti se iz listin ne da dokazati, da bi bila v Beli Krajini dva frančiškanska samostana.

[2] Izvirna listina v ljubljanskem provincialnem arhivu.

[3] Kronika, l. c.

[4] Izvirni zapisnik o izročitvi v ljubljanskem provincialnem arhivu. Zabeleženi so sledeči minoriti: Fr. Joannes, lector, Michael, guardianus, Martinus, Nicolaus, Marinus, Simon, Franciscus, conventuales.

je Viljem Turjaški posestva vzel v svojo upravo in dohodke uporabljal za samostanske potrebe.[1] — Tretja naselbina frančiškanov je nastala v Kamniku. Konvent so ustanovili kamniški meščanje l. 1493.[2] Tudi tu se je cesar Friderik odločno zanje zavzel in ukazal kamniškemu župniku Juriju Hertenfelsu, da ne sme ustanovitve zabranjevati. Samostan se je imenoval »conventus ss. Primi et Feliciani«. — Poleg imenovanih so še nastali na slovenskih tleh: samostan v Pazinu (ustanovljen l. 1481.) in v Ormožu (»conventus B. M. V. Immaculatae«, ustanovljen l. 1495.).

Frančiškanov se je ljudstvo oklenilo z velikim zaupanjem. Kakor kartuzijani v prvi polovici, tako so bili observanti proti koncu XV. stoletja najuglednejši red v naših deželah. V Ljubljani se je odlikoval kot govornik gvardian Aleksander iz Požuna, ki je že preje po Štajerskem, Koroškem in Solnograškem oznanoval križarsko vojsko zoper husite.[3] Kot sloveča pridigarja se imenujeta brat Ludovik iz Slavonije († 1510) in Jakob iz Štravbinga, lektor modroslovja in bogoslovja. V Novem Mestu je bilo delovanje frančiškanov še bolj uspešno. Patriarh Marko Barbo pohvalno omenja v neki listini, da so bili ljudstvu v tolažbo in oporo ob turških navalih. — Vendar ni manjkalo hudih sporov s svetno duhovščino. Preporna točka so bile zlasti župnijske pravice. Duhovniki so se bali za svoj vpliv in niso pustili, da bi frančiškani izpovedovali vernike, jih pokopavali, pobirali miloščino. Posebno se je poostril razpor v Novem Mestu, ko se je ondi ustanovil kapitelj. Prepir se je zanesel celo na prižnico in slednjič je prišla vsa zadeva pred rimsko sodišče. Leo X. je frančiškane vzel pod svoje varstvo, vendar se nasprotstva niso popolnoma pomirila.[4]

Dominikanci so imeli južno od Drave le eno naselbino, »Novi Klošter« pri Celju. Samostan je ustanovil grof Friderik celjski l. 1453. za deset patrov, dva novinca in dva brata lajika.[5] O njihovem delovanju nimamo natančnejših poročil.

[1] Kronika, str. 273.

[2] Kronika. str. 847. Valvasor imenuje ustanovitelja grofa Thurna in Hohenwarta. Menda je treba obe poročili združiti.

[3] Kronika, str. 127.

[4] Bula z dne 19. aprila 1514. Kronika str. 762.

[5] Ustanovna listina pri Muharju (Geschichte des Herzogthumes Steiermark, VI., 392).

Pravtako le radi popolnosti omenjam benediktinski samostan v Podkloštru (Arnoldstein), konvent regularnih kanonikov v Dobrli vasi (ustanovljen l. 1106.) in samostan premonstratov v Grebinju. Poslednji so oskrbovali župniji Matere Božje v Grebinju in sv. Petra (zdaj sv. Križa) na Perovem pri Beljaku, pa špital sv. Katarine v beljaškem predmestju.[1]

Že iz davnih časov so bili v deželi nemški križarji. Koroški vojvoda Ulrik III. jim je zidal v Ljubljani hišo in cerkev (o. 1247). Ljubljanska komenda je pripadala avstrijski baliji. Križarji so vzdržavali v mestu špital, šolo in pozneje tudi sirotišnico. Proti koncu XV. stoletja je deloma vsled turških napadov, deloma vsled slabega gospodarstva hiša tako obubožala, da je komendator že predlagal, naj se opusti.[2] — V Metliki se je naselil nemški viteški red okoli l. 1256. Dobil je župnijo Črnomelj s podružnicami (Tri Fare, Vinica, Semič, Podzemelj). Že l. 1411. je bila metliška komenda tako od Turkov opustošena, da se ni mogla več sama vzdržavati.[3] Še huje je bilo proti koncu stoletja. L. 1469. so Turki razdejali metliško župno cerkev Matere Božje pri Treh Farah, zato se je župnija prestavila v mesto k sv. Nikolaju.[4] So li križarji tudi v Beli Krajini, kakor drugod, vzdrževali šolo in špital, se iz listin ne da dognati, a je zelo verjetno.

Ženski samostani na Slovenskem niso bili tako številni kot moški. Prvo mesto med njimi je zavzemal samostan velesovski (»vallis s. Mariae«, ustanovljen l. 1238.). Redovnice so bile dominikanke. Ugled, ki ga je samostan užival, izpričujejo obila darila, privilegiji in duhovne milosti, ki jih je dobival od svetnih vladarjev, patriarhov in papežev. V XV. stoletju nahajamo med redovnicami skoraj izključno plemiške hčere.[5] Prednico so si dominikanke same izvolile. Patriarh jo je čez osem dni potrdil, ako se ni nihče pritožil pri arhidiakonu.[6] V redovnih zadevah so bile

[1] Herrmann: Handbuch der Gesch. des Herzogthumes Kärnten, str. 407.

[2] Mittheilungen, 1863, str. 35.

[3] Mittheilungen, 1863, str. 35.

[4] L. 1466. se še imenuje: »Unserer lieben Frauen Gotteshaus in der Hawen, unser Pfarrkirchen in der Möttling«. Listina z dne 11. junija 1466. (Prepis v muzejskem arhivu.)

[5] L. 1436. je bilo v Velesovem 22 redovnic. Imena objavil Parapat v Letopisu Matice Slovenske, 1872, str. 28.

[6] L. 1426. je patriarh Ludovik Teck namesto izvoljene Marjete pl. Liebenstein sam postavil za priorko Agnezo pl. Apfaltrer, češ, da je prejšnja že prestara in bolehna, a je izjavil, da sicer noče kratiti redovnicam volivne pravice. (Chmel: Geschichte Kaiser Friedrichs IV., Bd. I., str. 143.)

Sl. 14. Velesovski samostan z gradom Kamen (Frauenstein). (Po stari podobi.)

nune podložne čedadskim dominikancem, ki so imeli pravico jih nadzorovati, izpovedovati in vpeljati potrebne reforme.[1] Samostanu so bile vtelešene tri župnije: Velesovo, Šent Jurij in Cerklje. Pri samostanski cerkvi, kjer je bila znamenita božja pot, je bilo nastavljenih več kapelanov, beneficiatov in altaristov. L. 1504. je dovolil patriarh, da so velesovske redovnice ustanovile vzgojni zavod za plemiške hčere.[2] Samostan se je odlikoval po svoji radodarnosti do revežev, in l. 1441. je Anton de Vlhano, predstojnik mercedarcev v posebnem pismu priznal zasluge, ki si jih je pridobil za odkupovanje krščanskih jetnikov iz oblasti saracenov.[3] Ko so se pričeli turški napadi, je služil redovnicam bližnji grad Kamen (Frauenstein) v zavetišče. Prednica Julijana iz Peč je l. 1533. grad s kapelico vred prenovila in utrdila.[4]

Skoraj ob istem času kot velesovski samostan je nastala tudi naselbina dominikank v Studencu pri Mariboru (»rivulus s. Mariae«, »fons gratiae«, »Mariengnadenbrunn«, ustanovljen l. 1237.) V redovnih zadevah je bil studeniški samostan podložen dominikancem v Ptuju. Nekateri izmed njih so menda stalno bivali v Studencu kot nunski izpovedniki. Vtelešene so mu bile župnije: Studenec, Slivnica, Poljčane, Laporje. Ko so se pričeli turški napadi, je cesar Friderik redovnicam prepustil svojo hišo v Slovenjem Gradcu, da so ondi imele zavetje.[5] Opetovano je bil samostan od Turkov razdejan. L. 1487. je škof Peter Carli posvetil od Turkov oskrunjeno cerkev in samostan, iznova je moral isto storiti škof Daniel de Rubeis.

Poleg nun sv. Dominika so bile v deželi še redovnice sv. Frančiška, klarisinje. — Prvi samostan te vrste je bil ustanovljen v Mekinah pri Kamniku l. 1300. Ustanovitelja sta bila Sigfried in Elizabeta pl. Gallenberg.[6] Ta plemiška družina je bila tudi v XV. stoletju dobrotnica samostanu in je imela pravico patronstva. — Drugi samostan istega reda je bil v Škofji Loki. Ustanovil ga je l. 1358. Otokar Blagoviški, župnik v Kamniku. Loške redovnice niso imele toliko odličnih dobrotnikov kot drugi

---

[1] Parapat, l. c., str. 25.
[2] Izvestja, IV., 17.
[3] Let. M. Sl., 1872, str. 30.
[4] Chmel: Materialien, I., str. 17.
[5] Muchar, o. c., VIII., str. 115.
[6] Ustanovna listina pri Schumiju (Archiv, II., str. 246).

samostani. Zato so morale živeti v ubožnejših razmerah, vendar jih je bilo včasih prav mnogo (baje do 250). V boju med Vitovcem in cesarjem Friderikom je bil samostan l. 1458. požgan, pa dvignil se je zopet iz razvalin. Redovna disciplina se je celo preko reformacijske dobe ohranila v dobrem stanu.

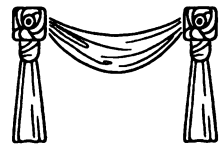

XIII. Versko življenje.

Petnajsto stoletje je bilo za naše dežele doba živahnega verskega življenja. Vzlic velikim razprtijam, ki so razdvajale cerkev v prvih desetletjih, vzlic turškim napadom, ki so zanesli grozo razdejanja v deželo, je vendar opažati v razvoju cerkvenega kulta in verskega življenja nepretrgan napredek. Vidni znaki tega veselega razvoja so mnogoštevilne pobožne ustanove, cerkvene bratovščine, božja pota, razne socialne naprave v pomoč revežem, bolnikom, popotnikom in posameznim stanovom, slednjič vpliv cerkve na razvoj šolstva, umetnosti in znanstva.

Nikdar se niso v prejšnjih stoletjih pobožne ustanove tako zelo namnožile kot v petnajstem. Nemogoče je v tesnem okviru te razprave le površno opisati, kar so storili verniki vseh slojev za zidavo cerkvâ in samostanov, ustanovitev novih beneficijev, olepšavo službe božje in druge pobožne namene. Prvo mesto med temi dobrotniki je zavzemalo plemstvo. Cesar Friderik, grofi Celjski, Turjaški, Lambergi, so nekateri zgledi te vrste.[1] — Poleg plemstva je zlasti meščanstvo podpiralo cerkvene namene. Mesta in trgi so imeli najlepše cerkve, najštevilnejšo duhovščino, največ bratovščin, največ raznih ustanov. Mestne občine in zadruge so imele upravo cerkvenih ustanov in beneficijev in so nadzorovale, da so se dolžnosti,

[1] O ustanoviteljih in dobrotnikih samostanov smo že govorili. Naj sledi še nekaj zgledov: L. 1422. ustanovi Pavel pl. Glovitzer kapelanijo v Šentvidu pri Stični (Puzel, str. 76), l. 1427. grof Herman Celjski oltar in kapelanijo Matere Božje v Ribnici (Chmel, I., str. 129); l. 1453. Nikolaj Ruessbach župnijo Sv. Peter pri Novem Mestu (muz. arhiv); l. 1461. Jurij Werdnecker ustanovi kapelanijo v cerkvi sv. Petra v Radečah (muz. arhiv); l. 1466. Andrej Hohenwart ustanovi večno mašo, procesijo sv. Rešnjega Telesa in slovesno obletnico v Metliki; l. 1468. Andrej Hohenwart in drugovi ustanove v Metliki tri beneficije; l. 1489. cesar Friderik ustanovi kapelanijo na ljubljanskem gradu (Kronika, str. 355); l. 1483. Friderik pl. Lamberg ustanovi beneficij sv. Andreja v ljubljanski stolnici; l. 1499. Janez pl. Ravbar ustanovi beneficij sv. Barbare v ljubljanski stolnici (Valvasor, XI., str. 689) itd.

ki so bile z njimi združene, vestno opravljale. Pogosto tudi opažamo, da so mestni odbori z izredno radodarnostjo darovali velike vsote za cerkvene namene.[1]

Velike važnosti za razvoj kulta in verskega življenja so bile cerkvene bratovščine. Teh organizacij je najti zelo mnogo, ne le pri župnih cerkvah, ampak tudi podružnicah. Na njih je večjidel slonelo izvrševanje božje službe, olepšanje altarjev in cerkvâ. Vsaka bratovščina je imela svojo cerkev, kapelo ali altar, imovitejše tudi svoje duhovnike. Dolžnost družbenikov je bila: skrbeti za opravo in razsvetljavo kapele ali altarja, za mašno obleko in svete posode, za prireditev slovesnih maš in drugih pobožnosti. Bratovski prazniki so se praznovali s shodi in slovesnimi procesijami.[2] Za umrle člane so se vršile slovesne zadušnice.

Za zgled, kako so bile urejene tedanje cerkvene družbe, naj navedem tu posnetek iz pravil bratovščine sv. Trojice v Radolici (ust. 1469)[3]: 1. Predstojnik (praepositus) ima pravico člane sprejemati in izključevati. 2. Člani, ki so župniki, plačajo pri sprejemu 32 soldov in fund voska za svečavo, pozneje na leto 16 soldov in funt voska, drugi pol funta. 3. V torek po drugi nedelji po sv. Mihelu se praznuje slovesna obletnica za umrle. Vsi člani se zbero na kraju, ki ga določi prošt. Kdor ne more priti sam, naj pošlje namesto sebe koga drugega. Lajiki naj pošljejo duhovnika. 4. Vsi člani (duhovniki) se udeleže vigilije in drugih obredov v paramentih. Lajiki naj molijo medtem petdesetkrat »očenaš« in »češčenamarijo« in dvanajstkrat »veroizpoved«. 5. Po obhodu okoli karnerja (pokopališke kapele) naj se poje trojni oficij: vernih duš, vnebovzetja Matere Božje, presv. Trojice. Lajiki namesto sebe pošljejo kakega kapelana ali pa molijo 50 očenašev in plačajo 16 soldov. 6. Med vsakim oficijem je darovanje. Vsak član plača po 2 solda. Kar se nabere pri prvih dveh darovanjih, se porabi za reveže in učence (!); tretje darovanje je v korist župniku ali kapelanu bratovščine. 7. Kadar kak član umrje, naznani prošt slovesno zadušnico. K tej mora vsak član priti. Ako je kdo zadržan, naj doma opravi »vigilijo«, »placebo« in »requiem«. 8. Vsak duhovnik naj se spominja pri sv. mašah članov bratovščine in naj vzpodbuja ljudstvo k molitvi za žive in umrle člane.

[1] Mestna občina v Kranju je ustanovila l. 1432. beneficij sv. Jurija v župni cerkvi; l. 1483. beneficij v hospitalu in v cerkvi sv. Fabijana in Sebastijana. — Združeni občini kranjska in ljubljanska sta ustanovili slovenski beneficij v Ahenu. — Metliški sodnik Peter in svetovalci ustanove l. 1455. v Metliki kapelanijo (Izvestja, VI., 228).

[2] Listina patriarha Ludovika za bratovščino sv. Lenarta pa pri avguštincih v Ljubljani (9. januarja 1429, Celje). (Prepis v muzejskem arhivu.)

[3] Knezoškofijski arhiv: Acta Aquileiensia et Labacensia, str. 241 sl.

Bratovščine so se ustanavljale v proslavo svetnikov, do katerih je imelo ljudstvo posebno zaupanje. Župnijski patron je imel navadno v župniji tako versko družbo (n. pr. bratovščina sv. Kancijana v Kranju, sv. Jurija v Loki in Ložu, itd.), mnogo jih je bilo tudi ustanovljenih v čast Matere Božje, sv. Lenarta (zavetnika poljedelcev in jetnikov), sv. Antona (pomočnika zoper kugo) in drugih.[1] Posebno se je pričelo češčenje sv. Rešnjega Telesa v XV. stoletju po bratovščinah razširjati. Povod temu gibanju so bili husiti, katerim je bil kelih bojno znamenje in simbol zahteve sv. obhajila pod obema podobama. Njim nasproti so katoličani postavili sv. hostijo, kot znamenje svoje vere, da je Kristus pod eno podobo ves pričujoč. Papež Martin V. je 7. junija 1427 častivcem sv. Rešnjega Telesa podelil posebne odpustke, isto je storil Evgen IV. 26. maja l. 1433. Vsled teh papeževih odlokov se je pričelo živahno gibanje zlasti v avstrijskih deželah, kjer je bil odpor proti husitstvu posebno potreben.[2] Nastalo je izredno mnogo bratovščin, ki so si zastavile namen gojiti češčenje sv. Rešnjega Telesa, skrbeti za sijaj procesij in častno spremstvo, kadar se nese sv. popotnica bolnikom. V ljubljanski stolnici se omenja že l. 1399. krojaška bratovščina sv. Rešnjega Telesa, znamenje, da so bili z verskimi smotri združeni tudi socialni.[3] Cesar Friderik je pri tej bratovščini l. 1444. napravil posebno ustanovo za slovesno prenašanje sv. popotnice k bolnikom.[4]

Poleg ljubljanske se imenujejo še bratovščine sv. Rešnjega Telesa po sledečih župnijah: Kranj (m. l. 1435.), Gornji Grad (l. 1445.), Šent Vid pri Stični (l. 1458.), Ribnica (ust. 1457.), Novo Mesto (l. 1469.), Metlika (l. 1474.), Reka na Kočevskem (m. l. 1479.), Radolica (l. 1485.), Vodice, Komenda, Radeče pri Zidanem Mostu, Ihan, Polhov Gradec, Žužemberk.[5]

Posebno značilen pojav verske gorečnosti ob koncu srednjega veka so mnoga b o ž j a p o t a, med katerimi je največ Marijinih. Priljubljeni in mnogoobiskovani sveti kraji v deželi so bili: Mati Božja v ljubljanski komendi (izza l. 1275.), škapulirska Mati Božja pri minoritih (om. 1444), Bled (1245), Lesce (božja pot se omenja že

[1] Mnogo bratovščin omenja zapisnik kranjskih cerkvenih dragocenosti iz l. 1526. Objavil Koblar v Izvestjih, V., str. 16 sl.

[2] L. 1429. 27. maja je pičenski škof Gregor potrdil prepis bule papeža Martina za Naklo.

[3] Schumi: Archiv, II., 60.

[4] Chmel: Materialien, l. (2.), str. 137.

[5] Zadnjih šest omenja zapisnik cerkvenih dragocenosti iz l. 1326.

l. 1135.), Šmarna Gora (1435), Sv. Višarje (1360), Crngrob pri Škofji Loki (1456), Sv. Primož in Felicijan nad Kamnikom (l. 1397. od papeža Bonifacija IX. z odpustki obdarovana), Sv. Hema v Krki, Sv. Hildegarda na Koroškem (iz XIII. stoletja).[1] — Občudovati pa je zlasti dolga potovanja, ki so jih napravljali naši predniki k svetim krajem v daljne dežele. O veliki noči in izrednih cerkvenih slovesnostih je bila priljubljena božja pot v Akvilejo k tamošnjim relikvijam. O kresu je bil velik cerkven shod pri Sv. Ivanu v Devinu združen z mnogoobiskanim semnjem, ki je trajal šest dni.[2]

V velikem številu so hodili Slovenci tudi v Rim. Značilno je, da slovenska beseda »romanje« pomenja prvotno potovanje v Rim. Slovenski romarji so hodili navadno v Trst. Od tu so jih prepeljali tržaški brodarji preko morja v Jakin (Ancona).[3] Obiskali so najprej Loreto potem Rim. Ta romanja pa niso služila le verskim namenom, temuč tudi trgovskim koristim. Laška tržišča (Sinigaglia) so bila mnogokrat cilj teh potovanj. Tamkaj so razpečavali svoje pridelke (platno, sukno) in nakupavali sirovino. — Najslavnejša srednjeveška božja pot pa je bila pot v »Kelmorajn« in Ahen. Po zgledu čeških in ogrskih romarjev so tudi Slovenci že koncem XIV. ali pa v začetku XV. stoletja ustanovili v Ahenu svoj altar, posvečen Materi Božji in štirim velikim učenikom latinske cerkve (sv. Ambrožu, sv. Avguštinu, Hieronimu in Gregoriju.) Leta 1495. sta mestni občini v Ljubljani in Kranju pri tem oltarju ustanovili beneficij za duhovnika, ki bi izpovedoval slovenske romarje in opravljal maše.[4] Velika romanja v Kolin in Ahen so se vršila vsako sedmo leto.

Božjepotniki so šli od doma v manjših skupinah že v zgodnji pomladi in se zbirali ob Renu. Med potom so dobili prenočišča v raznih gostinjcih. V mestu Andernach so imeli spravljene svoje križe in zastave. Od tu so šli v procesiji do Kolina, kjer je bil slovesen vhod 18. maja. V Kolinu so se romarji mudili šest tednov. Obiskovali

[1] Prim. Dolničarjev zapisnik kranjskih Marijinih božjih potov (V. Steska v Izvestjih, IX., str. 119). Za Lesce: Schumi: Urkunden und Regesten, I., str. 124.

[2] Rutar v Mittheilungen des Mus.-Vereines, III., str. 71 sl.

[3] Prvikrat se omenjajo slovenski romarji (»romieri«, »romipeti«, v tržaški listinah l. 1233. — V XV. stoletju so imeli tržaški brodarji posebne zapisnike za slovenske romarje. Meseca majnika l. 1492. so jih prepeljali 52, l. 1493. meseca januarja 242, l. 1495. meseca januarja 140, l. 1495. meseca maja 80, l. 1497. meseca maja 76, l. 1498, meseca maja 308. (Mittheilungen, III., str. 80.)

[4] Luschin: Windische Wallfahrer am Niederrhein (Schumi: Archiv, II., str. 72).

so posamezne cerkve, kjer so darovali težke voščene sveče in bili od kolinskih meščanov pogoščeni. Na praznik sv. Petra in Pavla (29. junija) je bilo slovesno počeščenje velikih relikvij v stolnici. Od tu je vodila romarje pot v Ahen, kjer so ostali od 9. do 13. julija in bili pogoščeni od raznih samostanov. Na povratku v domovino so obiskali še Trier. Potem pa so se romarske trume razkropile.[1] Veljalo je pravilo, da mora vsakdo enkrat v življenju obiskati sveto mesto »Kelmorajn«.

Vpliv cerkve pa ni bil omejen le na versko življenje naroda, temuč je prešinjal vse zasebno in javno življenje. Posebno znamenite priče tega obsežnega socialnega vpliva so premnoge cerkvene ustanove v podporo posameznikov in gmotni blagor celih družabnih slojev.

Miloščina je bila že izza prvih stoletij krščanstva del cerkvenega kulta. Ta naredba se je ohranila tudi v srednjem veku. Dokaz so mnoge mašne in druge pobožne ustanove, od katerih so stalno siromaki dobivali svoj delež. Včasih so bila darila, namenjena revežem, prav izdatna. Ko je grof Herman Celjski l. 1429. v Pletrijah ustanovil obletnico, je določil, naj od ustanove vsako leto dvanajst revežev dobi po eno zimsko suknjo.[2] Še večja je bila ustanova Janeza Wernburgerja, ki je l. 1439. volil ljubljanskim minoritom več posestev, da se na praznik Marijinega spočetja stalno opravlja slovesno opravilo s 16 duhovniki. Isti dan naj dobi 12 revežev po eno zimsko suknjo, tristo pa naj se jih obdaruje z denarjem (vsak dobi po tri dunajske vinarje).[3] Pri slovesnostih in mrtvaških opravilih, ki so jih napravljale bratovščine, so bila v navadi darovanja »za učence in reveže«.

Veliko je bilo število hospitalov, ki so služili deloma za bolnice, deloma za ubožnice, ali pa so bili gostinjci, namenjeni za sprejemanje revnih popotnikov. — Samostani so bili že po svojih redovnih pravilih zavezani sprejemati in pogoščevati tujce. Nekateri so v ta namen sezidali posebna poslopja, tako zajčki kartuzijani, ki so se posebno odlikovali po svoji gostoljubnosti. Na nekdanji gostinjec še sedaj spominja Špitalič pri Konjicah.[4] V Studencu pri Mariboru je bil hospital že pred ustanovitvijo

[1] Luschin, o. c., str. 99.

[2] ». . . und am selben Tag solicher Begegnuss zwölf armen Menschen, jedem ayn Lodenrok geben sullen.« (Prepis v muzejskem arhivu.)

[3] Prepis listine v Fajdigovi kroniki, str. 269.

[4] Somrek: Zajčki samostan (Dom in Svet, 1895, str. 119).

samostana. Opatija gornjegrajska pa je vzdrževala pravo bolnico. Urbarij iz l. 1426. omenja dohodke, ki so ji pripadale.[1] — Na Kranjskem sta bila dva gostinjca namenjena revnim popotnikom, eden v tuhinjski dolini, ob cesti na Štajersko, drugi na ljubeljskem prelazu. Tuhinjski hospital (sedaj Špitalič) so ustanovili grofi Andechs-Meran v začetku XIII. stoletja, akvilejski patriarh Bertold (1216—1251) ga je bogato obdaroval, da je mogel služiti svojim ljudomilim namenom. Že l. 1251. je bil gostinjec v posesti vetrinjskega samostana (Vetrinje pri Celovcu), ki je tu vzdrževal nekaj bratov, da so stregli popotnikom. Na tuhinjski hospital se skoraj gotovo nanaša listina, katero na drugem mestu objavljamo.[2] Iz nje povzemamo, da je hospital v začetku XV. stoletja služil za bolnico, pa je bil vsled požara razdejan. Patriarh Ludovik Teck je ukazal po Kranjskem nabirati milodare, da se je mogel zopet sezidati. — Tudi gostinjec na Ljubelju je bil ustanovljen od grofov Andechs-Meran. Patriarh Bertold ga je s cerkvijo sv. Lenarta vred podaril vetrinjskemu samostanu, »da bi redovni bratje sprejemali v njem revne popotnike in popravljali cesto čez goro Ljubelj.«[3] Ohranil se je do XVI. stoletja. Z gostiščem na gori je bil v zvezi hospic pod Ljubeljem (in foro Lubelino), katerega je oskrboval stiški samostan. Koroški vojvoda Ulrik je namreč l. 1261. priznal stiškemu samostanu nekaj posestev z namenom, da se na imenovanem kraju ustanovi gostinjec (»pro receptione pauperum«).[4] Sklepati smemo, da se je vojvodova ustanova izvršila. Ko so okoli l. 1300. veliki plazovi zasuli trg pod Ljubeljem, so gotovo stiški redovniki prestavili ta gostinjec nekoliko dalje od strmih gorâ, v sedanji Tržič (»novum forum, novum oppidum«). Izpričano je namreč, da je bil v začetku XV. stoletja Tržič z župnijsko cerkvijo in vsemi podružnicami vred v posesti stiškega samostana. L. 1421.

[1] Mittheilungen des hist. Vereines für Steiermark, XXXIII., str. 48.

[2] Glej prilogo št. 1. Krajevno ime je v listini tako pokvarjeno, da ga ni mogoče razbrati. »Lamdesnigg«, kot je čital Zahn (prim. Steiermärk. Geschichtsquellen, X., str. 96), ne pomenja nobenega kraja na Kranjskem. Vendar je moral biti hospital na Kranjskem in je imel sv. Martina in sv. Antona za patrona. Sv. Martin je bil splošen patron hospitalov, n. pr. novomeškemu, čeprav je bil prvi posvečen Materi Božji. Preostaje torej kot značilno znamenje le še patronat sv. Antona. »Hospitale s. Antonii« pa je bil gostinjec v tuhinjski dolini.

[3] Schumi: Archiv, I., 24, 28. Koblar v Izvestjih, III., 218.

[4] Schumi: Urkunden und Regesten, II., 216.

je samostan prepustil trg, župno cerkev in podružnice sv. Ane in sv. Katarine nadvojvodu Ernestu in prejel v zameno župniji Dobrniče in Žužemberk.[1] — Drugi hospitali so bili večinoma v mestih in trgih. V Ljubljani so ustanovili najstarejši zavod te vrste nemški križarji, in sicer najprej za gobavce.[2] Pozneje se je izpremenil v splošno ubožnico in se je imenoval »hospital Matere Božje«. V zvezi z njo je bila sirotišnica, katero je akvilejski patriarh l. 1472. priporočil milosrčnosti vernikov in je vsem nje dobrotnikom naklonil odpustke.[3] — Druga ljubljanska ubožnica, meščanski špital, ni bila cerkvena, temuč zasebna ustanova ogrske kraljice Elizabete, ki je l. 1345. mesto obdarovala s tem zavodom. Uprava je bila izročena ljubljanskemu magistratu. S špitalom je bila združena kapela sv. Elizabete in beneficij za duhovnika, ki je ondi opravljal božjo službo.[4] — Starejši kot ljubljanska zavoda je bil hospital v Kamniku. Ustanovil ga je okoli l. 1228. akvilejski patriarh Bertold s pomočjo svojih dveh bratov in kamniškega župnika Henrika.[5] V XV. stoletju je dobil nekaj ustanov v korist revežem in bolnikom.[6] — V Novem Mestu je bil hospital »Brezmadežnega spočetja« (imenovan tudi hospital svetega Martina) s kapelo in beneficijem. Omenja se l. 1428., ko mu je patriarh Ludovik Teck podelil odpustke.[7] — V Kranju je ustanovila hospital sv. Antona in sv. Lenarta plemenita družina Naimhof, koncem XIV. ali v začetku XV. stoletja. Ko je ta rodbina izmrla, so se dohodki hospitala zelo skrčili (na 7 gold.). Patriarh Ludovik III. je vsledtega l. 1454. patronstvo ponudil kranjski mestni občini, ako izboljša dohodke.[8] Meščani so ponudbo sprejeli in podelili hospitalu potrebno dotacijo. — Krško je imelo zavod za uboge, še preden je dobilo mestne pravice. Ustanovil ga je župnik Martin Krški, kancelar celjskih grofov in župnik v Laškem Trgu (okoli l. 1440.). Bolnico sta obdarovala grof Friderik Celjski in grofica Katarina. Cesar Friderik je l. 1478. ustanovo potrdil.[9] — Isti Martin »de Gurk-

[1] Lichnowsky: Geschichte des Hauses Habsburg, V., št. 2029.
[2] L. 1280. se omenja hospital (Mittheilungen, 1860, str. 97).
[3] Izvestja, I., str. 14.
[4] Vrhovec: Meščanski špital (Letopis M. Sl., 1898, str. 1 sl.).
[5] Parapatov regest v Letopisu M. Sl., 1876, str. 126.
[6] Izvestja, VI., str. 134.
[7] Mittheilungen, 1866, str. 7.
[8] Letopis M. Sl., 1870, str. 101.
[9] Monumenta Habsburgica, II., str. 889.

feld« je menda s pomočjo celjskih grofov ustanovil hospital svetega Duha pred Celjem. Cesar Friderik je l. 1459. dovolil, da se prestavi v mesto in je l. 1478. zavodu potrdil vsa posestva.[1] — Na Štajerskem se še imenujejo: Marijin hospital v Laškem Trgu (ust. okoli l. 1440.), hospital svetega Duha v Slovenjem Gradcu (ust. Ivan Loški l. 1419.) in v Ptuju. Poslednjega so ustanovili ptujski plemiči l. 1315. pri cerkvi vseh svetnikov.[2]

Ta pregled nam kaže, da je bilo število dobrodelnih zavodov izredno veliko in zlasti je v XV. stoletju opaziti velik naraščaj.

Pravtako kakor naprave v pomoč revežem in bolnikom pa slone na cerkvenem temelju tudi vse one organizacije, ki so proti koncu srednjega veka nastale po mestih in trgih v podporo razvijajoče se obrti — namreč zadruge ali cehi.

Starejše družbe te vrste se prav nič niso razločevale od drugih cerkvenih bratovščin. Imele so sličen namen: skrbeti za olepšanje bratovskega oltarja in božje službe, upravljati pobožne ustanove, ki so bile z njim združene, itd. Tudi ime (»Bruderschaft«), ki so ga nosile, se ne razlikuje od drugih cerkvenih družeb. Razloček je bil le ta, da so bratovščine po mestih in trgih ločene po stanovih, in da so si kmalu poleg duhovnih milosti in cerkvenih privilegijev pridobile tudi mnogo političkih pravic. Omenil sem že krojaško bratovščino sv. Rešnjega Telesa, ki je bila ustanovljena koncem XIV. stoletja v cerkvi sv. Nikolaja. Ta je imela izprva pretežno cerkvene namene. L. 1399. pa ji je vojvoda Viljem podelil pravico, da smejo le njeni člani izvrševati krojaško obrt v Ljubljani.[3] Proti koncu XV. stoletja so pač mestne občine nadzorovale snovanje zadrug in jim dajale poslovni red, vendar so tudi te strokovne organizacije ohranile še mnogo znamenj svojega cerkvenega izvora.[4] Vsaka zadruga je imela svojega svetnika-zavetnika, v cerkvi svoj altar, kjer so se vršile pobožnosti, svojo cerkveno zastavo, in vsi zadružniki so se morali udeleževati procesije sv. Rešnjega Telesa.

[1] V zadnji listini se imenujejo darovatelji: celjski grof Friderik, grofica Katarina in župnik Martin. (Muchar, VIII., str. 97.)

[2] Orožen: Dekanat Tüffer, str. 9.; Muchar, o. c., VII., str. 204. Ubožnica v Križu na Vipavskem je menda nastala v XVI. stoletju. (Prim.: Rutar v Izvestjih, II., str. 126 sl.)

[3] Schumi: Archiv, II., str. 60.

[4] Pravila čevljarske zadruge v Ljubljani iz l. 1478. (Archiv, II., 56.)

Najstarejše organizacije te vrste nahajamo v Ljubljani. Poleg krojaške se imenuje bratovščina krznarjev (l. 1433.), bratovščina čevljarjev (l. 1478.) in mesarska bratovščina v Gradišču (l. 1526.). — V Kamniku je bila bratovščina sv. Duha stanovska družba čevljarjev (l. 1495.). — Zelo razvito je bilo zadružno življenje v Škofji Loki. Stanovske družbe, ki so se tu osnovale, so imele značaj pravih rokodelskih zadrug. Brižinski škofje so jim potrdili obrtni red. Omenjajo se zadruge krojačev, čevljarjev, krznarjev, kovačev, žebljarjev, lončarjev.[1] V Novem Mestu se le splošno imenujejo »cehovci« (zechleute) v nekem kupnem pismu iz l. 1472. Kranj in Višnja Gora sta dobila zadružno organizacijo menda šele v začetku XVI. stoletja.[2]

[1] Njihova pravila v Mittheilungen, 1859, str. 73 sl.

[2] Izvestja, XII., str. 181; Mittheilungen des Mus.-Vereines, XII., 47.

XIV. Šolstvo. Znanost in umetnost.

Po cerkvenem pravu je moral vsak župnik imeti klerika, ki je oskrboval petje v cerkvi in vodil šolo.[1]

V kolikem obsegu se je ta zapoved na Slovenskem izvrševala, ne moremo natančno določiti, ker ni podatkov. Le mimogrede posnamemo iz podpisov na listinah, da je v tej ali oni župniji bil »pevec in učitelj«. Redkokje je gradivo obsežnejše.

Med najstarejše šole v deželi je prištevati dve ljubljanski. Pri Sv. Nikolaju v Ljubljani je bila stara župnijska šola (om. l. 1262.). Proti koncu XIV. stoletja pa je vsled malomarnosti župnikov in meščanov prenehala. L. 1418. sta prosila župnik Jurij Haugenreuter in mestna občina ljubljanska nadvojvoda Ernesta, naj se šola obnovi.[2] Odslej se šenklavški učitelji omenjajo v mnogih listinah. — Drugo šolo so v Ljubljani ustanovili nemški križarji. V XV. stoletju je bil s to šolo združen neki zavod za vzgojo revnih dečkov in deklic.[3] — Nekaj zanimivih arhivalnih podatkov imamo o šoli v Kranju. Že v začetku XV. stoletja je imelo kranjsko mesto svoje šolsko poslopje. Stalo je »auf der Hofmarch« za pokopališko kapelo. L. 1423. je župnik Koloman de Mannswerde to poslopje podrl in na pridobljenem stavbišču sezidal novo župnišče. — Mestna občina se je vsledtega pritožila pri deželnem knezu in očitala župniku še druge prestopke. Nadvojvoda Ernst je poslal v Kranj posebno komisijo, ki je zaslišala obe stranki in sklenila poravnavo.[4] Župnik Koloman obdrži dvorno marko (hofmarch), odstopi pa naj svet poleg cerkovnikovega sta-

[1] C. I. C. (c. 3. X., III., 1.): »... Ut quisque presbyter, qui plebem regit, clericum habeat, qui secum cantet, epistolam et lectionem legat, et qui possit scolas tenere.«

[2] Klun: Diplom. Carn., str. 24.

[3] L. 1444. se imenuje baccalaureus artium Ivan Gluck iz Kamnika, voditelj šol v Križankah; l. 1460. magister Sigismundus, rector scolae in domo Teutonicorum.

[4] Prepis zapisnika z dne 30. novembra l. 1423. v muzejskem arhivu. Druge preporne točke so se tikale mostarine, štolnine itd.

novanja, da ondi občina sezida šolo (»und das soll der stadt ewiglich bleiben zu einer schul«). Pokopališki zid naj se prodre, da bode šola imela dohod. Vendar se ta načrt ni izvršil. Pol leta pozneje (22. maja 1424) je Koloman ponudil mestni občini tri hišice »na pungrtu« kot odškodnino za dvorno marko. Ena izmed njih, kjer je prebival čevljar Flohel, se jo določila za šolo in cerkovnikovo stanovanje.[1] — V Škofji Loki so brižinski škofje že v XIV. stoletju vzdrževali šolo, za katero je pozneje tudi mesto skrbelo.[2] — Tudi briksenški škofje so smatrali za svojo dolžnost skrbeti za ljudski pouk na svojih posestvih. Na Bledu je bila šola že v začetku XV. stoletja.[3] Listine nam poročajo celo o učitelju, ki je bil vešč slikarstvu in je okrasil steno poleg tabernakeljna z lepimi freskami.[4] V Kamniku je bil l. 1481. učitelj Jurij Loški, v Novem Mestu Krištof Vranič iz Kranja (»scolarum rector«). V ustanovnem pismu novomeškega kapitelja beremo, da so učenci v cerkvi pomagali peti dnevni oficij. Dalje se omenjajo šole še v sledečih župnijah: Šmarje pri Ljubljani (leta 1504. Štefan Pechlar, »clericus et scolarum rector«), Višnja Gora (l. 1496. Martin Sevniški »scholasticus et succentor«), Krško (leta 1478. učitelj Peter), Celje (l. 1460. Pavel Pildhawer, rector scolae Ciliae), Gorica (leta 1471. Mathes, schuelmaister), Radolica (leta 1468. se omenjajo »scolares«), Ribnica,[5] Vipava (l. 1504. šolski vodja Luka). Za Črnomelj in Metliko sicer nimamo prič iz te dobe, vendar sta skoraj gotovo obe mesti koncem XV. ali v začetku XVI. stoletja imela svoji šoli. L. 1575. poroča namreč Nikolaj Frankopan, da so se že od nekdaj v črnomeljski šoli poučevala latinska, glagolska in cirilska pismena.[6] V Metliki pa je bil sedež komendatorja nemškega viteškega reda. Kakor drugod (n. pr. v Ljubljani, Gradcu itd.), so gotovo tudi tu križarji pospeševali šolstvo.

Večinoma so bile imenovane šole ljudske ali elementarne. Poučevali so se v njih temeljni nauki latinščine, ki so jo rabili učenci pri pevanju cerkvenega oficija, slovesnih maš in drugih

[1] Koblar v Izvestjih, XIII., str. 40.

[2] Izvestja, I., 29.

[3] Izvestja, XIII., 87.

[4] Dr. Mantuani v Mittheilungen der k. k. Zentralkommission 1906, str. 142.

[5] Mittheilungen, 1900, str. 1 sl.

[6] Lopašić: Bihač in Bela Krajina, str. 289.

pobožnosti. Poleg tega so se učili nemških pismen (Loka, Kranj, Ljubljana, Kamnik) in vsaj za Belo Krajino je izpričan tudi pouk slovanske azbuke. Vendar moramo vsaj nekatere staviti med šole višje vrste. Vsa naobrazba se je v srednjeveških šolah podajala v obliki trivija in kvadrivija. K prvemu so prištevali gramatiko (pouk v latinskem slovstvu), retoriko (pouk v govorništvu in poeziji) in dialektiko (osnovni filozofski pojmi), k drugemu aritmetiko, geometrijo, muziko in astronomijo. Te proste vede (»artes liberales«) so se deloma poučevale na vseučiliščih (artistiška fakulteta) kot priprava za strokovne študije, deloma pa tudi na mnogih drugih samostanskih in svetnih šolah. Za sprejem na vseučilišče je bilo namreč potrebno popolno znanje latinščine, ker so se vsa predavanja, disputacije in izkušnje vršile v tem jeziku.[1] Nekatere šole so tudi pri nas nudile ta pouk. Znano nam je, da se je Jurij Slatkonja, rojen Ljubljančan, l. 1475. vpisal na dunajskem vseučilišču in v dveh letih postal bakalar artistiške fakultete.[2] Sigmund pl. Herberstein, ki je najprej (okoli l. 1496.) hodil v šolo v Vipavi, je potem nadaljeval svoje študije v Ljubljani (Valvasor, VI., 345). Iz teh podatkov moremo sklepati, da so se na ljubljanski šoli vsaj predmeti trivija poučevali. — Enako je tudi šola v Ribnici bila šola višje vrste. Švabski kronist Burkhardt Zink pripoveduje, da je dovršivši ljudsko šolo v Memingenu l. 1407. prišel v Ribnico in tamkaj hodil v šolo sedem let, da se pripravi za vseučilišče.[3] Ribnica je bila v XV. stoletju sedež arhidiakonije in je imela mnogo župnij podrejenih. Zato je umevno, da je bilo treba tu »latinske šole« za izobrazbo duhovskega naraščaja. — Tudi na šoli v Kranju so dobivali duhovski kandidati vso izobrazbo, ki so jo potrebovali za svojo službo. Patriarh Ludovik Teck je dal za svojega bivanja v Celju dijaku Sokratu, ki se je učil pri Platonu v Kranju (»Socrati Platonis de Krainburga scolari«), dovoljenje, da mu sme vsak škof podeliti vse redove.[4] Proti koncu XV. stoletja pa opazimo med ordinandi največ meščanskih sinov iz Kranja.[5]

[1] Aschbach: Geschichte der Wiener Universität, I., str. 71.

[2] Mantuani: Jurij pl. Slatkonja (Dom in Svet, 1907, str. 302).

[3] Vrhovec v Mittheilungen, 1900, str. 1 sl.

[4] Šmid v Izvestjih, VIII., 16. Imeni Socrates in Platon gotovo nista lastni imeni, temuč spominjata navade humanistov nadevati si klasiške priimke.

[5] V letih 1496—1500 je prejelo v Čedadu višje redove 15 Kranjcev, 10 Kamničanov, 12 Ločanov. (Koblar v Izvestjih, III.)

Vse šole, ki smo jih našteli, so bile cerkvene ustanove. Vendar so dobivale v XV. stoletju mestne občine vedno več vpliva nanje. V Ljubljani se je poleg župnika posebno mestna občina zavzela za obnovitev šenklavške šole in jo je tudi deloma vzdrževala. Za Kranj je dovolj značilna gorenja pravda med župnikom Kolomanom in mestno občino. V Loki pa je l. 1474. župnik moral ugovarjati, da je mestno starešinstvo svojevoljno nastavilo novega učitelja, ne da bi bilo njega prašalo.[1]

Za žensko izobrazbo v srednjem veku sicer ni bilo toliko preskrbljeno kot za moško, vendar se tudi ta ni popolnoma zanemarjala. Omenil sem že zavod za vzgojo deklic pri nemških križarjih v Ljubljani. Mnogo bolj pa so tu vplivali ženski samostani. Izobrazbo redovnic pričajo bogate zaloge rokopisov, ki so se našle v njih knjižnicah. Na Kranjskem je imel v tem oziru prvenstvo samostan velesovski. Proti koncu XV. stoletja je nastal v Velesovem pravi zavod za izobrazbo plemiških hčerâ. Akvilejski patriarh je l. 1505. ustanovitvi pritrdil.[2]

Znanstveno in slovstveno delovanje v naši dobi še ni bilo tako živahno kot pozneje v XVI. stoletju. Manjkalo je še glavnega pripomočka — tiska. Zato se je slovstvo večinoma pomnoževalo le s prepisovanjem knjig. Največ so se marljivo prepisovale na pergamen bogoslužne knjige (misal, brevir, homilijariji, rituale) in pa one, ki so služile za izobrazbo duhovnikom (Gregorii liber moralium, Isidori Hispalensis libri sententiarum, Summa iuris canonici i. dr.). Samostani so imeli svoje kronike, nekrologe, kopijalne knjige (zbirke prepisanih listin o svojih pravicah in privilegijih). Opetovano poudarja stiški kronist Puzel, da je zajemal iz starejših virov, in omenja posebno neke večje samostanske kronike, ki se je končala: finitus est hic liber per manus fratris Georgii sub Udalrico abbate anno 1454.[3] — Marsikateri teh rokopisov so prava umetnina zaradi krasnih miniaturnih slikarij, s katerimi so prepisovatelji krasili zlasti začetnice. Kartuzijanski samostan v Bistri se je ponašal z velikim folijantom »Augustinus de civitate Dei«, ki ga je prepisal in s slikami okrasil brat Nikolaj (1347).[4] Posebno lepa dela te vrste je dobila kranjska

[1] Izvestja, I., 29.
[2] Izvestja, IV., 18.
[3] Puzel: Idiographia, str. 83.
[4] Opisal Radicz v Mittheilungen, 1862, str. 7.

Sl. 15. List iz Kolomanove knjige »Liber Moralium«.
(Kranjski župni arhiv.)

župna cerkev po velikodušnosti svojega župnika Kolomana de Mannswerde, ki je bil hkrati kanonik v Strassburgu na Koroškem. Ta mož je bil pravi mecen. Vzdrževal je na svoje stroške posebnega prepisovatelja, Jakoba Chatzpeck, umetnika v svoji stroki, ki

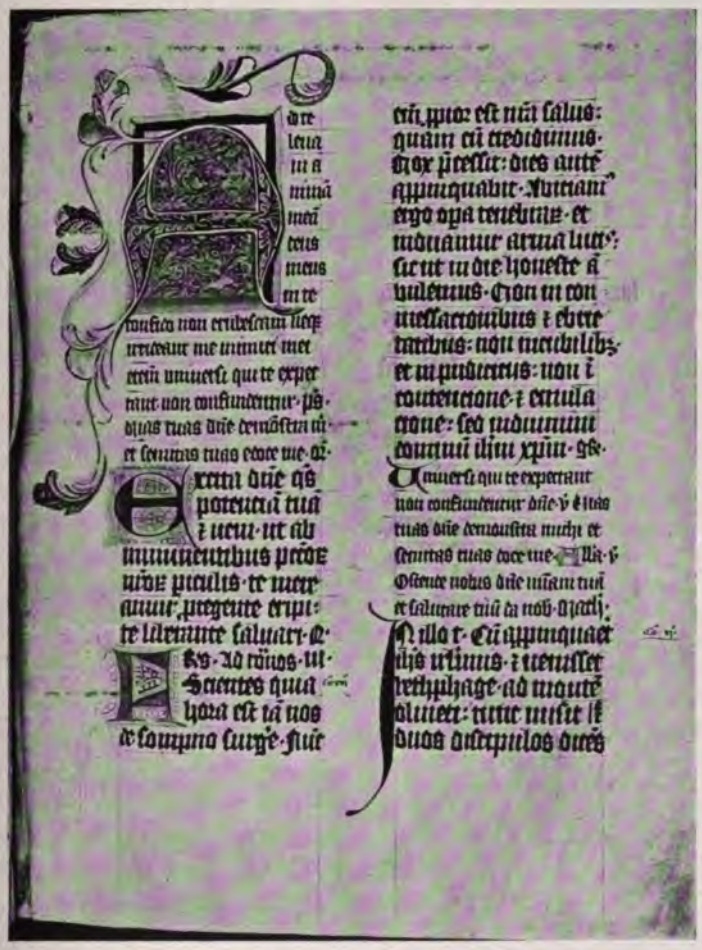

Sl. 16. List iz kranjskega misala (l. 1412).

je po njegovem naročilu dovršil troje okrašenih rokopisov na pergamen namreč »Gregorii Liber Moralium«, veliki misal (in folio) in sveto pismo. Z opravičenim ponosom je župnik Koloman na svečnico l. 1412. v pričo Jakoba s Perove (pisatelja?), kranjskega

mestnega sodnika in vseh mestnih svetovavcev položil dragoceni dar na šmarni altar v kranjski župni cerkvi. Posebna listina v kranjskem mestnem arhivu ohranja spomin na ta slovesni dogodek.[1] — Poleg kopij pa moramo omeniti tudi nekaj izvirnih znanstvenih del. Andrej Gall de Gallenstein, župnik v Beli Cerkvi in arhidiakon Slovenske Krajine, je spisal bogoslovno delo: »De genio tutelari et illusionibus cacadaemonis« (o angelju varhu in prevarah hudobnega duha). Še pomenljivejše je njegovo zgodovinsko delo: »De origine et progressu religionis Christi iz Carniola« (o početku in napredku krščanske vere na Kranjskem), kjer razpravlja o ustanovitvi in razvoju posameznih župnij.[2] Ko je bila l. 1452. Bela Cerkev vtelešena stiškemu samostanu je župnik Gall vstopil v cistercijanski red. V Stični so se dolgo hranili rokopisi njegovih del. Zdaj so menda izgubljeni. — O Hermanu Talnerju iz Trebnja poroča Enej Silvij (epist. 51. ad Joannem Campisium), da je marljivo prepisoval knjige. Bil je torej slovstvenikom znana oseba. Erbergov grajski arhiv v Dolu (Lustthal) je hranil kodeks (in quarto) iz l. 1456., ki je obsegal dvoje Talnerjevih del v nemškem jeziku, in sicer neko pesem o Aleksandru Velikem in pa zgodovino habsburške hiše, spisano za Ludovika Kozjaka.[3] Vendar je negotovo, imamo li izvirno delo pred seboj ali pa kopijo. — Omenil sem tudi že bogoslovnega pisatelja Nikolaja Kempha, priorja v Pletrijah in Jurkloštru. Mnogo domačinov si je v tujini priborilo imenitne službe in slavno ime med znanstveniki. Poleg že imenovanih duhovnih profesorjev dunajskega vseučilišča je še omeniti Pavel »de Oberstein«, znamenit govornik, slednjič stolni prošt na Dunaju († 1516). Spisal je panegirik na cesarja Maksimiljana (De Maximiliani Romani imperatoris felicis memoriae laudibus).[4] — Avguštin Tiffernus rojen v Laškem Trgu, tajnik ljubljanskega škofa Krištofa Ravbarja, je slovel kot starinoslovec in izdal kodeks rimskih napisov. — Brikcij Preprost, profesor na

[1] Regest podal Parapat v Letopisu Mat. Slov., 1870, str. 98. Vse tri knjige se še hranijo v kranjskem župnem arhivu. »Liber moralium« in misal sta najlepša spomenika naše srednjeveške miniaturne slikarije. Obširno ju je opisal g. prelat Jožef Smrekar v Zgod. Zborniku, str. 71 sl. in 131 sl. Čas, kdaj je bil misal spisan, z ozirom na gornji regest pač ni dvomljiv.

[2] Hof: Gemälde von Krain, II., str. 127.

[3] Popisal Klun v Mittheilungen, 1852, str. 25. Sedaj je kodeks v deželnem muzeju.

[4] Hof, o. c., str. 181.

dunajskem vseučilišču, je spisal več filoloških pel (»vocabularium latino — germanicum« in komentar k Ciceronovi retoriki).[1]

O slovenskem pismenstvu imamo iz XV. stoletja le nekaj redkih sledov. Ljubljanska licealna knjižnica hrani kodeks (št. 141) iz XV. stoletja, ki obsega »očitno izpoved«, kitico velikonočne pesmi in pesem v čast Devici Mariji.[2] Druge drobtine so: slovenska imena mesecev v nekem rokopisu iz l. 1466. (sedaj v dunajski dvorni knjižnici), zapisnik Marijine bratovščine v Radečah, ki obsega tudi »Očenaš«, »Češenamarijo« in »Vero« (l. 1471.), in sličen zapisnik za Marijino bratovščino v Črnjevu na Beneškem (l. 1497.), ki ga je v slovenskem (bolje v hrvatskem) jeziku sestavil notar Ivan s Krka.[3] Vsi ti spisi so prvi poizkusi izraziti živo narodovo govorico z latinskimi pismeni. Vendar pri presojanju naših slovstvenih razmer pred reformacijo ne gre prezreti vpliva, ki ga je imelo na Slovence cerkveno-slovansko slovstvo. Ta vpliv izpričuje šola v Črnomlju in pa mnogi glagolski fragmenti iz XV. stoletja, ki so se našli po raznih krajih. Žal, da so nam v tem oziru podrobnosti še vse premalo znane.

Dočim je bilo slovstveno delovanje vsled pomanjkanja tiska še omejeno, se pa kaže na polju cerkvenega stavbarstva in umetnosti živahen razvoj. Spomeniki te vrste so trajne priče verskega življenja in verske vneme naše dobe. Za slovenske dežele pomenja XV. in tudi še začetek XVI. stoletja višek srednjeveškega stavbarstva in umetnosti. Takrat so se zidale najlepše cerkve po mestih in trgih, in nastale so mnogobrojne podružnice po naših gorah, ki še sedaj vzbujajo veliko pozornost tujcev in zanimanje ljubiteljev umetnosti. Skoraj dve tretjini vseh naših cerkva je iz XV. stoletja. Mnogim se sicer komaj pozna prvotni značaj, ker so bile pozneje potrebam primerno prezidane, vendar še marsikje izpričuje gotski prezbiterij, svodovje, okno z lepim krogovičjem, prvotni značaj stavbe in dobo, v kateri je nastala.

Kakor povsod po avstrijskih alpskih deželah je tudi pri nas v XV. stoletju gospodovala pozna gotika. Spomeniki te vrste iz prve polovice XV. stoletja so sledeči: samostanska cerkev sv. Trojice v Pletrijah (1420), župna cerkev v Trebnju (1443), podružnice: Žerovnica (župn. Breznica), Stehanja vas (župn. Št. Lovrenc)[4]. — Na

[1] Izvestja, IX., str. 71.

[2] Objavil Radicz v Letopisu Mat. Slov., 1879, str. 11 sl.

[3] Izdal in kritično presodil Baudouin de Courtenay.

[4] Cerkev je posvetil l. 1449. pičenski škof Martin.

Koroškem: Gospa Sveta, župna cerkev v Beljaku.[1] — Na Štajerskem pričajo že mnoge cerkve, ki se nahajajo v gornjegrajski dekaniji o izredni delavnosti na polju cerkvenega stavbarstva.[2] Omeniti je: Gornji Grad (prezbiterij samostanske cerkve), župna cerkev v Ljubnem, Okonina, Kokarje, Sv. Urban, Bačna, Brezje, Šmartin, Sv. Miklavž, Sv. Jošt (ladja), Sv. Lenart, Sv. Uršula.

Še živahnejša doba cerkvenega stavbarstva je bila druga polovica XV. stoletja. Vzrok so bili ropparski pohodi Turkov, ki so puščali za seboj — razrušene cerkve. S čudovito vztrajnostjo je ljudstvo zopet in zopet zgradilo podrte in pogorele božje hramove, kot da je hotelo z njimi pokazati pred svetom, da krščanska vera še ni podlegla turškemu polumescu. Pa tudi cela vrsta novih cerkva je bilo zidanih v tej dobi.

Omeniti je na Kranjskem župne cerkve: Bled (iz srede XV. stoletja), Bela Peč (1463), Kranj (1491), Radolica (1492), Cirknica (1482), Šent Rupert (1497), frančiškanska in kapitelska cerkev v Novem Mestu, Rateče, Kranjska Gora, Menges, Mirna Peč, Radeče pri Zidanem Mostu. Izmed podružnic le nekatere posebno znamenite: Sv. Primož nad Kamnikom (1452), Sv. Janez ob Bohinjskem jezeru, Sv. Peter nad Begunjami, Bodešiče, Gosteče, Suha, Krtina pri Dobu, Prapreče pri Brdu (1524), Muljava, Sela, Dedendol, Nova Vas.[3] Na Štajerskem (v gornjegrajski dekaniji): Solčava (1485), Sv. Primož pri Ljubnem (1481), Sv. Gervazij, Sv. Doroteja.[4]

Imena staviteljev so nam po večini neznana, le par domačih umetnikov je zabeleženih. Med beneškimi Slovenci je postavil nekaj cerkva nek stavbenik iz Loke, čigar spomin ohranjuje kamenita plošča v cerkvi sv. Ivana v Landarju z napisom: »maister Andre von Lack anno 1477.« Isti je sezidal tudi cerkev v Briščah. Imenujeta se tudi še stavbenika: Andrej iz Loža in Peter iz Ljubljane. Cerkev v Škofji Loki je sezidal (l. 1532.) Kranjec Kunauer, podružnico v Praprečah pri Brdu pa Štefan Steinmetzer,[5] knezoškofijski dvorec v Ljubljani (1512.) stavbeni mojster Avguštin Černe.

Vse gotske cerkve XV. stoletja so bile okrašene s slikami. Na stenah so bile navadno skupine iz življenja Kristusovega,

[1] Flis: Stavbinski slogi, str. 117.

[2] Stegenšek: Cerkveni spomeniki lavantinske škofije. I. Dekanija Gornji Grad, str. 172 sl.

[3] Za te podatke se imam zahvaliti g. Josipu Dostalu, tajniku društva za krščansko umetnost.

[4] Stegenšek, o. c.

[5] Radicz v Letopisu Mat. Slov., 1880, str. 7 sl.

Marije Device in apostolov. Vidi se iz te ureditve, da podobe niso služile le v kras hiši božji, ampak tudi v pouk ljudstva. Izmed cerkva, ki so vsaj deloma do našega časa ohranile svoje freske, je omeniti: Sv. Primož nad Kamnikom. Stenske slike iz konca XV. stoletja predstavljajo življenje Marijino. Posebno je znamenita alegoriška slika »Marija pomočnica v turški sili«. Freske imajo značaj italijanske zgodnje renesanse in so skoraj gotovo delo

Sl. 17. Gotski altarni nastavek. (Gosteče, župnija Sora.)

tujega umetnika.[1] — Bled. Župna cerkev (iz srede XV. stoletja) je bila takoj s freskami okrašena. Motivi so povzeti iz Kristusovega življenja. Nad stenskim tabernakljem je blejski učitelj napravil simboliško podobo »Kristus v tlačilnici«. Slične freske so v Mačah (župnija Preddvor).[2] — Žerovnica. Podobe predstavljajo mučeništvo apostolov in izvirajo iz začetka XV. stoletja. Tipi spo-

[1] Kirchenschmuck, XVI., str. 21. sl.

[2] Dr. Mantuani v Mittheil. der k. k. Zentralkommission, 1906, str. 141.

minjajo na koroške in tirolske vzorce.[1] — Bogate stenske slikarije iz raznih dob imata tudi podružnici sv. Janeza ob Bohinjskem jezeru in sv. Lenarta v Bodeščah. V gornjegrajskem okrožju so še ohranjene freske pri Sv. Joštu (župnija Šmartin za Dreto) in podobe sv. Krištofa pri Sv. Janezu, v Ljubnem, v Solčavi in na Brezju.[2]

Sl. 18. Kos gotskega altarčka.
(Sv. Jošt, župnija Šmartin za Dreto.)

Vsaj deloma so še ohranile svoj umetniški kras: Sv. Peter nad Begunjami, cerkve v Suhi, na Križni Gori, v Gostečah, na Visokem pri Igu, v Dedendolu, na Muljavi, Sv. Peter na Vrhu in Sv. Jurij pri Igu.

Umetniki so bili deloma domačini (Bled), deloma tujci. Na Gorenjskem se pozna vpliv briksenške in beljaške slikarske šole.[3]

Drugih cerkvenih umetnin se nam je le malo ohranilo. Večje gotske cerkve so imele altarje na krila (Flügelaltäre) z glavno podobo v sredi, nad katero se je dvigal lep nastavek s kipi, stolpiči, baldahinom in fijalami.[4] Manjše cerkve pa le preprosto odprto omarico s kipom dotičnega svetnika.

Nekaj starin te vrste hrani ljubljanski škofijski muzej (sedaj v deželnem muzeju Rudolfinum), in sicer: Ostanek preprostega gotskega krilnega altarja (omarica s krili): relief, predstavljajoč Marijino smrt, najbrže s predela gotskega altarja iz Bele Peči; kip Matere Božje iz cerkve na Rožniku. V cerkvah so taki kosi

[1] Mittheilungen der k. k. Zentralkommission, 1906, str. 123 sl.

[2] Stegenšek, o. c., str. 178.

[3] Na Visokem pri Igu je na steni napis: ». . . maler von Villah, purger zu Laibach.«

[4] Popis krilnega altarja v stari cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani v vizitacijskem zapisniku škofa Rainalda Scarlichija (kn.-šk. arhiv).

zelo redki. Pri Sv. Jakobu v Ljubljani je omeniti gotski spomenik sv. Ane (iz leta 1508.),[1] v podružnici na Nemškem Rovtu (župnija Bohinjska Bistrica) relief »sv. Joahim in Ana pred zlatimi vrati v Jeruzalemu«; kipa sv. Jurija in sv. Ahacija v cerkvi sv. Radegunde (župnija Šent Jurij pri Kranju). Na Štajerskem so se ohranili pri podružnici sv. Jošta (župnija Šmartin za Dreto) zanimivi ostanki gotskih altarnih nastavkov, ki predstavljajo dogodke iz življenja sv. Erharda.[2]

Na nekdanjo notranjo opravo cerkva še spominjajo nekateri stenski tabernaklji (Bela Peč, Sv. Jošt nad Vrhniko, Tri Fare pri

Sl. 19. Relief »Marijina smrt«. (Bela Peč.)

Metliki) in lepa gotska hišica za shranjevanje sv. Rešnjega Telesa (Sakramentshäuschen) v Št. Rupertu na Dolenjskem iz l. 1497. — Umetnih del v zlatu in srebru ni preostalo skoraj nič.[3] Slovenske dežele so jih morale ob času velikih turških navalov žrtvovati za

[1] Opisal V. Steska v Izvestjih, VIII., str. 135 sl.

[2] Stegenšek, o. c., str. 167. Glej sl. 17.

[3] Kar je ohranjenega je le redko večje vrednosti, n. pr. kelih iz cerkve sv. Primoža nad Kamnikom (iz l. 1479.), gotska monštranca v Poljanah nad Škofjo Loko (l. 1520.).

blagor domovine. L. 1526. je nadvojvoda Ferdinand zahteval od kranjskega deželnega zbora privoljenja, da se popišejo in ob času turške sile porabijo cerkvene dragocenosti. Z veliko strogostjo je zdaj postavljena komisija po župnijskih cerkvah in podružnicah zasledovala zlate in srebrne cerkvene posode, kipe in dragocene veznine. Nagromadili so jih v stolnici sv. Nikolaja; potem pa je zapelo kladivo, stolkli so jih v kepe in prepeljali v Gradec, kjer so jih prekovali — v denar.[1] Le suh zapisnik še poroča o naših srednjeveških cerkvenih dragocenostih.

[1] Koblar v Izvestjih, V., str. 20 sl.

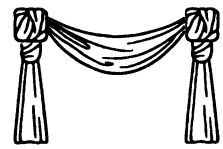

Sklep.

Doba, ki smo jo tu opisali, je bogata na znamenitih dogodkih. Svetovnozgodovinska gibanja se zrcalijo v njej. V njenem začetku opažamo vpliv onega velikega reformnega stremljenja, čigar višek zaznamujeta kostniški in bazelski cerkveni zbor, ki je zlasti v naših deželah povzročil hude krize. Mesto do zaželjene reforme je prišlo do razkola, in mesto da bi se dvignila cerkvena oblast, se je v njeno škodo okrepila oblast države. Svetni vladarji se zdaj poprimejo »reformnega dela« in cesar Friderik III., osebno pobožen in cerkvi vdan, je najznačilnejši predstavitelj te smeri. V Avstriji je imelo to stremljenje za posledico preureditev cerkvenih razmer in posebej še ustanovitev ljubljanske škofije. — Ni dvoma, da pomenja za naše dežele XV. stoletje dobo razvoja in napredka tako v zunanji cerkveni organizaciji kot v verskem življenju. Nositelja in glavni opori verskega življenja pa sta plemstvo in meščanstvo. Od nju je odvisno cerkveno delovanje v vseh svojih pojavih, in ko nastopata kot pospeševatelja cerkve, ji tudi hkrati določata smer. S tem pa se je že v cerkvi vkoreninilo ono zlo, ki je pozneje za časa reformacije povzročilo neizmerno škodo — oblast lajištva nad duhovstvom in vso cerkveno upravo. Še se giblje delovanje plemstva in meščanstva v pravem tiru. V mnogih cerkvenih ustanovah se pojavlja vnema za razvoj cerkvenega kulta, strožji redovi (kartuzijani, observanti) se pospešujejo, dobivajo ugled in zaupanje; kaže se stremljenje: propadle, oslabele organizme nadomestiti s krepkimi, zdravimi. Toda trebalo je le močnejšega zunanjega vpliva, in vse gibanje je zašlo v napačno smer. Pod vplivom Lutrovega nauka sta prav tista dva stanova, ki sta preje cerkev najizdatneje podpirala, izrabila vso svojo moč njej v škodo. Zato se je pričel oni boj, ki ga imenujemo reformacijo in protireformacijo, ki pa v bistvu ni bil drugega kot boj za cerkveno avtonomijo. Početki teh zgodovinskih pojavov pa segajo nazaj v XV. stoletje.

Drugi del.

Listine in regesti.

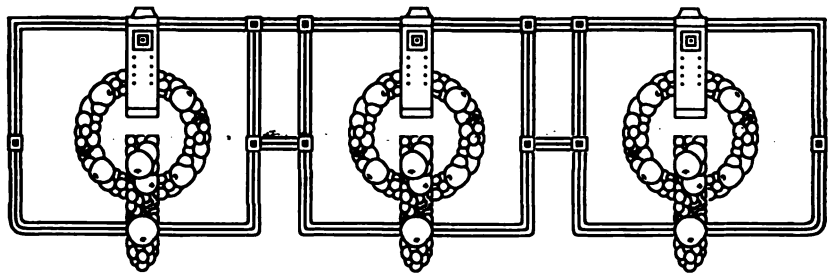

1. Ludovik Teck, patriarh akvilejski, pozivlja stiškega opata Petra pred svoj sodni stol v Celje (1428?).

Ludovicus Dei gratia sanctae sedis aquileiensis patriarcha, dilecto nobis in Christo sincere fideli devoto presbitero Wulfingo, vicario perpetuo Sancti Viti prope Siticum, salutem in Domino. Cum ex officii nostri debito, ea quae salutem gignunt subditorum pervigili cura et perspicaci oculo promovere et prospicere, atque negligentias, pericula et impedimenta circa eadem quantum possumus removere, asstringimur et tenemur, quapropter cum reperiamus cotidiana experientia magna et gravia animarum pericula ex institutionibus et provisionibus, praesertim circa ecclesias parochiales, capellas et alia beneficia monasteriis incorporata iugiter pervenire, nos eiusmodi periculis quantum valemus succesive obviam volentes, tibi sub debito obedientiae et excommunicationis sententiae poena firmiter praecipientes mandamus, quatenus venerabilem, devotum nostrum fidelem dominum Petrum,[1] abbatem monasterii Sitticensis nostrae dioecesis aquileiensis ad nostram cites praesentiam, quem nos praesentibus sic citamus, quatenus sexta die ab insinuatione praesentium sibi legitime facta, coram nobis C i l i a e compareat, quorum sex dierum, duos pro primo, duos pro šecundo, reliquos vero duos pro tertio peremptorio termino et canonica monitione sibi praefigimus et assignamus, cum omnibus et singulis privilegiis et documentis, quae se et monasterium suumh abere praetendit, sumptis ecclesiis ipsi monasterio ut asseritur incorporatis, nos per eadem diligenter ipsorum iurisdictionis plenius informaturus, alioquin contra ipsum et monasterium suum, quantum ad eorum incorporationem prout iustum fuerit procedemus.

[Brez datuma, uvrščena neposredno za listino, izdano v Celju l. 1428. — Kopija v mestni knjižnici v Št. Danijelu, Collectio Fontanini, vol. LXXVIII., pag. 204. Doslej še nenatisnjena.]

[1] Peter Limšak, opat v Stični (1404—1428). O njem in njegovem tekmecu Albertu glej str. 86.

2. Patriarh Ludovik Teck dovoljuje na Kranjskem zbirko za pogoreli hospital sv. Martina in sv. Antona (Celje 1428?).

Ludovicus Dei gratia aquileiensis patriarcha universis et singulis honorabilibus et discretis viris ecclesiarum parochialium plebanis, viceplebanis, locatenentibus, capellanis curatis et non curatis, vicariis perpetuis et temporalibus, ceterisque presbiteris per dioecesim nostram Carnioliae et Marchiae tantum constitutis salutem in Domino.

Cum sincera charitate ac bonis operibus semper abundat Dominus, ut ait apostolus, omnes nos ante tribunal Christi manifestari oportet, cum corruptibile corpus induerit incorruptionem et mortale immortalitatem, ut referat unusquisque prout gerit in corpore sive bonum sive malum fuerit operatus, et ut operibus misericordiae praeveniamus diem messis extremae ac aeternae intuitu, id seminare interest, quod reddentes Domino cum multiplicato fructu recolligere valeamus et in coelo firmam spem fiduciamque habentes, quoniam qui per se seminat per se et metet etiam.

Hinc est, quod in hospitali ss. Martini et Antonii in ... (Lamdesnig?)[1] praefatae nostrae dioecesis multi pauperes ac infirmi variis et diversis aegritudinibus laborantes degunt, nec non idem hospitale non longis actis temporibus ignis voragine ac incendio in favillam et cineres fuit et est redactum, ad quorum sustentationem ac ipsius hospitalis reformationem propriae non suppetunt facultates, unde a Christi fidelibus charitatis subsidia coguntur postulare, ideoque vos omnes et singulos sumptos per praesentes monemus, firmiterque praecipientes mandamus, quatenus Mathiam et Urbanum dicti hospitalis ministros, praesentium exhibitores, cum ad vos pro petendis cleemosinis declinaverint, benigne recipiatis et in vestris ecclesiis piis exhortationibus apud populum vobis commissnm fideliter promovere studeatis, ut de bonis ipsis a Deo collatis praefatis pauperibus grata minuscula porrigant charitatis. — Nos enim Dei omnipotentis gratia iis, qui praefatis pauperibus aut piae ipsius hospitalis sustentationi de bonis ipsis a Deo collatis manus porrexerint adiutrices sex dies indulgentiarum misericorditer in Domino relaxamus ac participes fore volumus omnium indulgentiarum per antecessores nostros patriarchas aut alios episcopos ad ipsum hospitale rite et canonice datarum. Praesentibus ad unum ... (annum valentibus).

[Brez datuma, uvrščena neposredno za prejšnjo. — Kopija v mestni knjižnici v Št. Danijelu, Collectio Fontanini, vol. LXXVIII., pag. 206. Doslej še nenatisnjena.]

[1] Ime je popačeno. Zahn (regest v Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen IX., str. 96) je čital »Lamdesnigg«. Najbolj podobni sta imeni »Čemčenik« ali pa »Motnik«.

3. Papež Evgen IV. izreče slovesno izobčenje nad Lovrencem, škofom lavantinskim, in njegovim vikarjem Martinom, škofom pičenskim (Rim, 15. junija 1445).

Eugenius episcopus servus servorum Dei. Venerabilibus fratribus Zagrabiensi et Lindensi episcopis, abbati monasterii Beate Marie in Obernburg, et plebano plebis St. Petri in Rodmondorff aquileiensis dioecesis, salutem et apostolicam benedictionem.

Quoniam sanctam catholicam et apostolicam ecclesiam, extra quam nemo salvari aut acceptum Deo sacrificium offerre potest, cuius romanus pontifex, Dei in terris vicarius, celestis successor clavigeri caput est, cui ab eodem Deo ligandi et solvendi precipue collata est potestas, necesse est ad eternam salutem quemlibet catholicum Christi fidelem cum omni devotione et reverentia firmiter profiteri et salubriter ipsius vicarii veluti Dei mandatis humiliter intendere et favere.

Dudum siquidem per nos accepto, quod ecclesia Aquilegiensis per obitum bone memorie Ludovici, qui extra romanam curiam debitum nature persolvit, pastoris esset solatio destituta, nos tunc, prout ex apostolatus tenemur officio, ne ecclesia ipsa longe vacationis exponeretur incommodis, ad provisionem ipsius celerem et felicem, de qua nullus preter nos ea vice se intromittere potuerat seu poterat, paternis et sollicitis studiis intendentes, ac eiusdem ecclesie de persona utili ac etiam fructuosa per quam circumspecte regi et feliciter gubernari posset providere cupientes, post deliberationem quam de preficiendo eidem ecclesie personam idoneam et etiam fructuosam cum fratribus nostris habuimus diligentem, demum ad venerabilem fratrem nostrum Ludovicum, tunc archiepiscopum florentinum et cubicularium nostrum, a vinculo quo eidem ecclesie florentinae cui tunc preerat tenebatur, de fratrum nostrorum consilio ac apostolice potestatis plenitudine absolventes, vita et scientia decorum, in spiritualibus providum et temporalibus circumspectum, aliisque multiplicium virtutum dotibus insignitum, et nobis in arduis nostris et romane ecclesie negotiis etiam familiari experientia notum, direximus oculos nostre mentis, quibus omnibus attenta meditatione pensatis de persona sua, nobis et eisdem fratribus nostris, ob dictorum exigentiam meritorum šuorum accepta, de dictorum fratrum nostrorum consilio eidem ecclesie Aquilegiensi providimus, ipsumque illi in patriarcham prefecimus et pastorem, curam regimen et administrationem ipsius ecclesie Aquilegiensis sibi in spiritualibus et temporalibus plenarie committendo, operantes in illo, sine quo totum est inane quod geritur, confidentes quod per suae circumspectionis regimen providum, ecclesia Aquilegiensis, prefato gubernatori circumspecto gauderet se commissam ac etiam in spiritualibus et temporalibus votivis semper proficeret incrementis, prout in nostris superinde confectis litteris plenius continetur.

Et deinde fidedigna relatione, non sine magna cordis nostri displicentia, ad aures nostras pervenit, quod venerabiles fratres nostri

Laurentius Lavantinus et Martinus Petinensis Episcopi; qui se gerit pro vicario dicti Laurentii in Patriarchatu Aquilegiensi, pacis et tranquillitatis inimico instigante, Dei timore postposito ac suorum proprie salutis immemores, contra provisionem nostram huiusmodi, cum suis in hac parte complicibus et adhereritibus, vigore nonnullarum pretensarum litterarum per illos, qui in Basilea sub nomine generalis concilii de facto congregati sunt, emanatarum, hostiliter et inique, cum nobis omnium talium ecclesiarum cura ab ipso Deo commissa sit, et inimicos sancte Romane ecclesie ac omnium Christi fidelium se ostendentes, provisionique huiusmodi de persona utique fructuosa et idonea facte se opponentes, ac ecclesiam Aquileiensem predictam anhelantes, ipsamque nec non terras, castra, oppida, villas locaque et bona ad dictam ecclesiam spectantia, occupare pretendentes, clerum dioecesis Aquilegiensis convocantes, vicarium et officialem etiam extra terram Forojulii et ordines in Carniola, Savnia, Marchia, Stiria, Carinthia et Sclavonia instituerunt, licet de facto, nec non gravibus processibus monitionibus et requisitionibus penalibus insolitis clerum atque populum turpiter subiugare et ab obedientia dicti Ludovici minis et metibus ac terroribus pellere innituntur, aliaque faciunt et fieri procurant quo minus ipse Ludovicus patriarcha iuxta provisionem nostram huiusmodi de persona sua factam posessionem civitatis et patrie, regiminis, administrationis ac bonorum pacifice assequi possit, in sedis apostolice et provisionis nostre contemtum, destructionem, divisionem, confusionem civitatis et patrie hujusmodi sempiternam, malum exemplum omnium Christi fidelium ac non medicum ipsius Ludovici patriarche incommodum et gravamen. Nos igitur prout ex Apostolatus tenemur officio, ne ulterius in malitia possint gloriari, qui pleni sunt iniquitate tali quod eorum compescatur temeritas et pena transgressorum mandatorum apostolicorum aliis in exemplum cedere valeat, remedio opportuno indemnitati dicte ecclesie providere cupientes, motu proprio et ex apostolice plenitudine potestatis, discretioni vestre per apostolica scripta mandamus, quatenus litteras et provisionem cum omnibus inde secutis per quoscumque preterquam a nobis concessas, cassare et annullare et prout de facto nulle sunt, viribus vacuare et cassas nullas et irritas nulliusque roboris vel momenti fuisse et esse, prout nulle sunt; auctoritate nostra declarare, quas nos tenore presentium tales declaramus, et quatenus de facto processerunt, illas cassare, quos tenore presentium cassamus et irritamus, eadem auctoritate procuretis.

Et nihilominus Episcopos et quoscunque eorum complices, assertorum vicarium, archidiaconos et officiales institutos, ac alios ipsis obedientes et consentientes in hac parte, etiam ac rebelles quoscunque, qui eisdem episcopis per se vel per alium seu alios in predictis ac circa ea assistunt, aut aliquo premissorum contra Ludovicum patriarcham et provisionem nostram predictam prestant, aut de cetero prestabunt consilium, auxilium vel favorem publice vel occulte

directe vel indirecte quovis quesito colore, aut eumden patriarcham quo minus posessionem dicte ecclesie Aquileiensis ac omnium ad eandem spectantium adipisci valeat impedirent, cuiuscumque etiam dignitatis, status, gradus, ordinis, vel conditionis aut preeminentie etiamsi episcopalis aut alterius cuiusvis existant, nisi infra sex dierum terminum a die scientie computandorum, a contradictione et rebellione huiusmodi desistant, excommunicationis sententia innodare ac eos tales publicare ac denunciare ac publicari ac denunciari facere curetis, a qua a nullo nisi a summo pontifice preterquam in mortis articulo constituti, absolutionis beneficium obtinere valeant, quos nos tenore presentium ex tunc prout ex nunc, et ex nunc prout ex tunc, sine quacunque alia vocatione vel declaratione dictis sententis innodamus, declaramus et denuntiamus, quod si secus factum fuerit et in furore concepto continuaverint, ipsos omnibus et singulis ecclesiasticis beneficiis, officiis, administrationibus, dignitatibus, cum cura vel sine cura quacunque vel qualicunque, etiamsi dispositioni apostolice generaliter reservatis existant, nec non ab omnibus officiis spiritualibus vel mundanis que aut a sede apostolica aut a dicta ecclesia aquilegiensi in feudum aut alias etiam ab ipsis Lavantino et Petinensi episcopis obtinent, et omnibus bonis privare et amovere, illorumque collationem et dispositionem ordinationi et dispositioni nostre reservare, ac ad alia quecunque in posterum assequenda beneficia perpetuo inhabilitare et inhabiles declarare nec non gratias expectativas quorum vigore alia expectant aut pro tempore expectabunt, cassare et annullare, executoribus quoque et subexecutoribus gratiarum huiusmodi et in illis deputatis districtius secundum litterarum et processum exinde sequtorum formam et tenorem procedere, ac circa ea necessaria facere et exequi possint inhibere et alia prout erit et vobis aut alteri vestrum aut quemvis alium vel alios per nos deputandum seu deputandos expedire videritis, contra transgressores mandatorum huiusmodi procedere, processus quoque et sententias decernere et fulminare ac eos aggravare et regravare totiens quotiens opus fuerit, necnon terras civitates castra oppida villas ceteraque loca ad que prefatos episcopos, vicarium, archidiaconos et officiales cum suis adherentibus et assistentibus declinare contigerit, ecclesiastico interdicto supponere studeatis, invocato ad hoc si opus fuerit auxilio brachii secularis, et insuper ut transgressores excommunicati aggravati et interdicti huiusmodi arctius deprimantur et eorum substantia magis deleatur et pereat, ut bonis ne etiam huiusmodi perpetrare seu attemptare prosumant sit in exemplum, universis et singulis ecclesiarum prelatis per provinciam civitatem et dioecesim Aquilegiensem ac alias ubilibet ad quos presentes littere nostre pervenerint etiamsi iudices seculares fuerint, omnes et singulos supradictos ubicunque reperientur capiendi, incarcerandi, puniendi, deponendi, privandi, degradandi iudicio seculari tradendi, inscalandi, immurandi, perpetuis carceribus deputandi et mancipandi et alias quascunque penas secundum quod demerita excommunicatorum, priva-

torum, gravatorum et reagravatorum et interdictorum exegerint imponendi aliisque personis quibuscunque in hospitiis aut domibus in quibus victum et alia ad usum homini qualitercunque necessaria quesiverint, ne eis aut alieni eorum directe vel indirecte huiusmodi necessaria vendere seu dare aut ipsos receptare et victum et alia necessaria, sub penis sententiis et censuris prescriptis, quas si secus scienter fecerint, ipso facto volumus subiacere, ne eis huiusmodi necessaria ministrare presumant, inhibentes alias contra eos procedendi eorumque bona ubicunque consistentia confiscandi et capiendi, ceteraque in premissis et circa ea faciendi, dicendi, gerendi, ac exercendi que in premissis necessaria esse videbuntur seu ut iam opportuna etiamsi talia forent que mandatum exigerent magis speciale quam presentibus est expressum, vobis omnibus et singulis plenam et liberam harum serie etiam concedimus et damus potestatem. Dantes et concedentes etiam omnimodam potestatem dictis executoribus omnes et singulos qui dictas sententias et penas excommunicationis, aggravationis, reagravationis ac inhabilitationis incurrerint ad omnia beneficia ecclesiastica et offiicia supradicta absolvendi et rehabilitandi, iniuncta ipsis et cuilibet ipsorum pro modo culpe penitentia salutari. Non ostantibus constitutionibus apostolicis ac felic. record. Bonifacii Pape VIII. predecessoris nostri, in illis presertim, quibus cavetur ne quis extra suam civitatem seu dioecesim nisi incertus exceptis casibus et in illis ultra unam dietam a fine sue dioecesis ad iudicium revocetur, seu ne iudices a sede apostolica deputati extra civitatem et dioecesim in quibus deputati fuerint, quod contra quoscunque procedere sive alio vel aliis vices suas committere, aut aliquem ultra duas dietas a fine dioecesis eorumdem trahere presumant, ac aliis constitutionibus et ordinationibus apostolicis statutis quoque et consuetudinibus civitatum et dioecesium predictarum etiam iuramento, confirmatione apostolica seu quavis alia firmitate roboratus ceterisque contrariis quibuscunque seu si episcopis favoribus adherentibus et complicibus predictis vel quibusvis aliis communiter vel divisim ab eadem sede sit indultum, quod interdici, suspendi vel excommunicari non possent per litteras apostolicas, nos facientes plenam et expressam ac de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem Quodque si non omnes iis exequendis potueritis interesse duo aut unus et quilibet vestrum ea nihilominus exequantur, salvo quod alter alterum non expectet, nec unus pro alio se excuset.

Datum Rome apud Sanctum Petrum anno incarnationis dominice millesimo quadringentesimo quadragesimo quinto, decimo septimo kal. Iulii. pontificatus nostri anno quintodecimo.

B. Roverella.

[Kandler: Codice Diplomatico Istriano, III. (brez paginacije), ad annum 1445.]

4. Lovrenc, patriarh akvilejski in upravitelj škofije lavantinske, potrdi novoustanovljeno kapelanijo pri bratovščini sv. Reš. Telesa v Kranju (21. sept. 1445).

Laurencius, Dei gracia sancte sedis Aquilegiensis patriarcha nec non administrator ecclesie Lavantinensis.

Cum omnia virtutum exercitia tanto in ecclesia Dei existunt commendabiliora, quanto magis Deo faciunt approximare, nimirum ac propensius venerabile eucharistie sacramentum, quo filius Dei, sacerdos in eternum secundum ordinem Melchisedech pro reconciliacione generis humani ex altitudine divine sapientie obtulit se ipsum Deo patri, homines Deo magis proximos facit.

Pridem devotus nobis in Christo dilectus Sigismundus Lamberger, plebanus ecclesie sancti Martini prope Krainburgam nostri patriarchatus, suo ac totius fraternitatis Corporis Jesu Christi, opidi Krainburg nostre aquilegiensis dioecesis nomine, cum certis fundationis litteris nec non et litteris honorabilis nobis devoti Mathie Kefer, plebani ecclesie parochialis sancti Canziani martiris, prelibati opidi Krainburg, pluribus sigillis appensis et munitis, quibus nos reddere conabatur certiores, nobis insinuare curavit, quomodo pro honore, reverentia, debitaque veneratione, venerabilis sacramenti domini nostri Jesu Christi, quo pectora purgantur, virtutes roborantur, et mens omnium spiritualium charismatum donis impinguatur, in ecclesia praedicta sancti Canziani Krainburge sub titulo eiusdem corporis domini nostri Jesu Christi dicta fraternitas quoddam fundaverit altare de novo, et ut temporalia meteret pro ministro, qui spiritualia ministrare teneretur, quandam domum in oppido Krainburg praedicto, nec non agros, prata, molendina ac nonullos redditus ad perpetuam rei memoriam nec non salutem defunctorum presertim in fraternitate decedentium, animarumque fidelium omnium, ac pro sustentatione ministri et cappelani dicta fraternitas incorporare, donare et dotare gratuito decrevit, ut secundum apostolum, qui altari servit, de altari vivere possit,

Et ob id devotum in Christo Michaelem de Weichselberg praefatae nostrae dioecesis in dicti altaris ministrum et rectorem, ac capelanum perpetuum de expresso predicti Mathie plebani assensu, ad quem ius instituendi spectat, eidem plebano presentavit, prout dictus Michael institutus dignoscitur per eundem, actualemque, realem et corporalem posessionem apprehendit, eiusdem curam spiritualium et administrationem in temporalibus regendo. — Quare nobis humiliter fuit supplicatum, ut ad tanti altaris creationem, erectionem, dotationem pariter et fundationem nostrum preberemus assensum ac ipsam fraternitatem confirmaremus gratiose.

Et quia digne petentibus non est denegandus assensus, primitus et ante omnia litteras fundationis dicti altaris corporis Jesu Christi ac assensum plebani sepefati et recompensa accomoda ut intelleximus pensantes, ob reverentiam filii Dei, qui est sapientia

patris, qua omnia fortiter suaviterque disponit attingens a fine usque ad finem, nostrum inclinavimus et prebuimus assensum, considerantes (in)cordis nostri visceribus dignitatem huius sacramenti, quam exprimere lingua carnis non sufficit, in quo spiritualis dulcedo in suo fonte gustatur et recolitur memoria illius, quam in sua passione Christus declaravit excelentissime caritatis, propter quod tamquam memoriale ultimum, figurarum veterum implementum, miraculorum omnium maximum sub speciebus panis et vini nobis commendavit, ceterum ad cultum divinum, quem utique nostris temporibus adaugere intendimus, libram iustitie, aciem ingenii, quantum ex alto conceditur, convertentes, meriti suæ passionis volumus esse participes.

Quare dotationem, fundationem, et dicti altaris corporis Jesu Christi in prefata ecclesia sancti Canziani, oppidi Krainburg, erectionem et creationem iuxta litterarum fundationis et assensus tenorem et continentiam ac dictam fraternitatem cum bonis eius incorporatis et pro altari predicto incorporandis ratificavimus, approbavimus et confirmavimus nec non personam dicti Michælis de Weichselberg, presbiterum in dicti altaris ministrum capelanum et rectorem approbamus, ratificamus et confirmamus per presentes. — Volumus tamen, quod quandocumque post mortem rectoris dicti altaris alter minister veluti idoneus presentatus fuerit, sepefatusque plebanus a die presentationis infra mensem taliter oblatos et presentatos instituere neglexerit, ne ex morae periculo dispendium quodcumque suboriatur, quod ex tunc, lapso mense, ad nos tamquam ad proximum superiorem et successores nostros presentatio devolvatur et devoluta existit ipso facto. In quorum robur perpetuis temporibus duraturum, praesentia sigilli nostri appensione fecimus communiri. Datum Laibaci die martis, vigesima prima mensis septembris, anno Domini milesimo quadringentesimo quadragesimo quinto.

[Izvirna listina v muzejskem arhivu. Pečat, viseč na rumeni vrvici, deloma poškodovan.]

5. Bazelski cerkveni zbor imenuje pičenskega škofa Martina upraviteljem akvilejske patriarhije (Bazel, 8. januarja 1447).

Sacrosancta generalis synodus Basiliensis in spiritu sancto legitime congregata, universalem ecclesiam representans, venerabili Martino episcopo Petinensi vicario in spiritualibus et temporalibus ecclesiae Aquilegiensis salutem et omnipotentis dei benedictionem. Solet universalis ecclesia cunctis particularibus potissime patriarchalibus ecclesiis et illis praesertim, que viduitatis premuntur incommodis, ne in spiritualibus et temporalibus detrimenta sustineant, materna benignitate succurrere, et ea, quibus pericula emergentia congrue summoveri valeant, accuratiori vigilantie studio procurare.

Cum itaque ecclesia Aquilegiensis, quae patriarchalis est, et cui bone memoriae Laurentius patriarcha Aquilegiensis ex nostra dispositione, dum viveret, praeerat, per obitum eiusdem Laurentii qui extra Romanam curiam debitum nature persolvit, pastoris solatio destituta existat, nos qui ad provisionem ipsius ecclesie de persona ad hoc utili faciendam ad presens certis respectibus procedere desistimus, attendentes et ex evidentia facti considerantes, quod vacantium ecclesiarum veluti defensionis orbatarum presidio, iura pariter et bona frequenter occupantur, invaduntur et distrahuntur indebite, ac proptere ipsius ecclesie Aquilegiensis, quam in prosperitatum successibus dirigi cupimus, indemnitati status ut circumspecte regi et salubriter dirigi possit providere volentes ac ad personam tuam, qui nostre sacre congregationi incorporatus et sicut accepimus, carissimi ecclesie filii Friderici Romanorum regis illustris consiliarius, sibique et aliis illarum partium incolis ac populo plurimum notus pariter et acceptus existis, quique tam bone memorie Alexandri, titulo sancti Laurentii in Damaso presbyteri cardinalis, quam etiam dicti Laurentii patriarcharum, dum viverent, Aquilegiensum, generalis in spiritualibus ac etiam pontificalibus vicarius existens, exercitio cure ipsius ecclesie Aquilegiensis tibi commisse fideliter et laudabiliter, ut similiter accepimus, interfuisti, nostre considerationis intuitum dirigentes, te vicarium prefate ecclesie Aquilegiensis in dictis spiritualibus et temporalibus generalem, usque ad nostrum aut Romani pontificis pro tempore existentis beneplacitum, seu quousque per nos aut eundem Romanum pontificem eidem ecclesie Aquilegiensi de aliquo utili et idoneo fuerit pastore canonice provisum, auctoritate universalis ecclesie facimus, constituimus, et etiam tenore præsentium deputamus, ita quod huiusmodi durante beneplacito, tu in provincia, civitate et dioecesi Aquilegiensi curam, regimen et administrationem in his ubi ad patriarcham Aquilegiensem pro tempore recurrendum esset, gerere et exercere, nec non de fructibus redditibus et proventibus, iuribus et obventionibus universis ad mensam patriarchalem Aquilegiensem spectantibus, ut ad utilitatem ipsius ecclesie Aquilegiensis et alias ordinare ac disponere libere et licite valeas, sicuti patriarche Aquilegienses, qui fuerunt pro tempore illa gerere et exercere ac de illis disponere potuerunt, seu etiam debuerunt, alienatione tamen quorumcumque bonorum immobilium, preciosorum mobilium eiusdem ecclesie eadem tibi auctoritate penitus interdicta. Quocirca circumspectioni tue, ut curam, regimen et administrationem huiusmodi per te vel alium seu alios ad laudem dei et dicte ecclesie Aquilegiensis commodum et augmentum solicite fideliter et prudenter exercere studeas, ac dilectis ecclesie filiis, clero et populo provinciae ac civitatis et dioecesis Aquilegiensis predictarum per haec scripta mandamus, quatenus te tamquam patrem et pastorem animarum suarum ad huiusmodi curam et regimen eis durantibus grato admittentes honore, ac exhibentes tibi obedientiam et reverentiam debitam et devotam, tua salubria monita et mandata

suscipiant humiliter et ea efficaciter adimplere procurent, alioquin sententiam quam rite tuleris in rebelles ratam habebimus et faciemus auctore domino usque ad satisfactionem condignam inviolabiliter observari. Datum Basilee VI. Idus Januarii anno a nativitate Domini milesimo quadringentesimo septimo.

Ja(cobus), de Krainburga.

[Chmel: Materialien zur österr. Geschichte, I. (2.), pag. 224, No. XCI.]

6. Odloki ljubljanske reformne sinode potrjeni od patriarha Ludovika III. Scarampo (Rim, 7. decembra 1448).

Ludovicus miseratione divina tit. sancti Laurentii in Damaso sacrosanctae romanae ecclesiae presbiter cardinalis, aquileiensis vulgariter nuncupatus, domini papae camerarius.

Reverendo in Christo patri Domino Martino, episcopo Petinensi, nostro in dioecesi nostra aquileiensi extra patriam Foroiulii vicario in pontificalibus generali, salutem et sinceram in Domino charitatem.

Dudum de legalitate vestra in Domino plurimum confisi per litteras nostras episcopales vobis dedimus in mandatis, quatenus pro generali morum totius cleri nostri reformatione, vocatis vocandis loco et tempore congruis synodum generalem celebrari curaretis prout de anno Domini MCCCCXLVIII (sic) die 17 Mensis Junij in oppido Laibacen. dictae nostrae dioecesis celebrastis, in effectu capitula, statuta, constitutiones, et ordinationes ibidem condendo, quae postmodum per venerabilem virum, magistrum Joannem Crossin secretarium vestrum nobis presentavi demandastis, supplicantes ut statuta, et constitutiones huiusmodi approbare, ratificare et confirmare; in eisque auctoritatem nostram, et decretum interponere dignaremur.

Nos igitur attendentes supplicationem huiusmodi iustam et consonam rationi, constitutiones ipsas et statuta prout inferius descripta sunt approbavimus, confirmavimus, tenoreque praesentium approbamus et confirmamus, nostram ordinariam auctoritatem patriarchalem pariter et decretum interponentes. Quocirca ab universis praelatis nostris, abbatibus, prepositis, archidiaconis, decanis, plebanis, capellanis, presbyteris clericis quibuscumque ibidem in virtute sancte obedientiae praecipimus et mandamus, quatenus ordinationes, et capitula huiusmodi observent et ab aliis faciant inviolabiliter observari. Vobis etiam, domino episcopo vicario prefecto, similiter precipientes et mandantes quatenus pro laudabili virtutum incremento, constitutiones ipsas, et statuta per penas, quas expedire videritis trangressoribus per vos infligendas observari compellatis ita ut apud nos valeatis non immerito commendari. Tenor vero statutorum et ordinationum predictarum sequitur.

I. Contra concubinarios clericos.

Et quoniam iuxta apostolum non solum a malo, sed ab omni etiam specie mali debemus abstinere; prohibemus, ne clerici in domibus suis teneant feminas juvenes, de quibus suspicio merito possit suboriri: qui autem feminarum famulatu carere nequiverint, tales sibi assumant, quae propter etatem, et morum gravitatem, aut si fieri potest consanguinitatem, omnem merito suspicionem excludant.

II. Contra tabernarios.

Inhibemus insuper, prout etiam per sacros canones prohibitum extitit, ne scilicet clerici officium taberniorum exercere praesumant nec in suis domibus tabernas teneant, aut vinum tabernariorum more propinare videantur; tabernas quoque, et laicorum convivia quod valde honestatem dedecet clerici omnimode vitent, nisi necessitatis causa in itinere constituti.

III. Contra venatores et lusores.

Venationi quoque cum canibus, nec non aucupationibus cum falconibus, accipitribus, nisis aut aliis huiusmodi volucribus omnino clerici non insistant, nec canes tales venaticos, aut aves in domibus teneant aut secum per viam ducant. Ad aleas etiam et taxillos non ludant, nec ludis huiusmodi intersint, nec ludos tales in domibus suis exercere permittant.

IV. Contra curatos assumentes in coadiutores vitiosos, aut forenses sine litteris testimonialibus.

Omnibus insuper aquilegienses diocesis plebanis prohibemus, ne in adjutorium exercitii curae animarum, aut ad capellanatus assumant presbiteros lusores, potatores, ebriosos, aut laicorum convivia frequentantes, per quos multum plebs scandalizatur fidelis: nullum etiam sacerdotem alienigenam, et penitus incognitum suae ordinationis litteras seu formatas omni suspicione carentes non habentem, et nisi litteras comendatitias proprii episcopi aut fide digno testimonio seu longi temporis conversatione de vita et moribus ipsius fuerit informatus, assumere presumant.

V. De habitus decentia.

Studeant quoque plebani suorum domesticorum, et presertim clericorum sibi subiectorum diligenter curam gerere, ipsos ad observantiam constitutionum, et huius sanctae synodi ordinationum, morum honestatem, clericalisque habitus decentiam respicientium inducendo: nec patiantur deferre eos habitus a sacris canonibus interdictos, sed faciant ipsos deferre vestes in colore, et scissura dignitatem clericalem decentes nimia longitudine, vet brevitate non

notandas, circa pectus et scapulas, ut moris est laicis non strictas et corpori penitus adiacentes, sed bene amplas et aliquantulum plicatas, manicas decenter usque ad contactum manus protensas, infra vero brachium deorsum non ultra unius palmae longitudine minime dependentes, cum colerijs licitis saltem ad altitudinem unius pollicis collo adiacentibus. Scissuras, seu aperturas a latere omnino non habentes, sed nec retro, ab anteriori tamen parte propter majorem ambulandi commoditatem ad altitudinem unius palmae cum media vestes non prohibemus aperire: vestes etiam ad equitandum deputatas prout commoditas postulaverit ante, et retro poterunt honeste tamen aperiri; in scissuris huiusmodi, in coleriis seu aliis vestium extremitatibus foderaturas expositas, et notabiliter preeminentes, non habentibus.

VI. Pro re predicta.

Abusum quoque istum clericorum, quo se saecularibus hominibus conformantes, pallia deferunt in publico scapulis strictas manicas, ut nunc moris est, multipliciter plicatas, seu rugatas, aut alias laicales nulla veste manicata coopertas, cum expositis brachijs, nequaquam tolerent aliasque tam decenter, et honeste clericos sibi subditos incedere faciant, ut per decentiam habitus extrinseci, intrinsecam morum valeant ostendere honestatem: hanc autem habitus honestatem exhortamur praecipue ipsos plebanos, sicut et ceteros clericos observare, quatenus in omnibus suis subditis se normam et exemplum prebeant honestatis.

VII. Circa sacramentorum administrationem sine premio sive pactione.

Volumus quoque et precipimus singulis aquileiensis dioecesis presbiteris, quatenus circa sacramentorum administrationem omnem observent puritatem, libere sine pactione et conventione previa ecclesiastica sacramenta et alia spiritualia administrando: ex post vero antiquas et laudabiles ecclesiarum, consuetudines pia fidelium devotione pro ministrorum substentatione introductas non intendimus prohibere: ad quas etiam observandas superioris officio laici ecclesiastica possunt compelli censura.

VIII. Super absolutione a casibus reservatis.

Districte quoque prohibemus ne quis sacerdotum adulteros, concubinarios seu fornicarios aut alios quoscumque publice delinquentes gratia vel favore, aut pro aliquo temporali emolumento tolerare presumant sed ad superiores remittere, publiceque punire studeant: nec obtenta a superiore in casibus reservatis ad certum personarum numerum licentia, causam venalem exponant, non absolventes

aliquem ex pacto eadem licentia utendo; sed gratis et libere, prout expediens fuerit ad omnes sine personarum acceptione huiusmodi sibi concesa utantur potestate.

IX. Contra concubinarios laicos.

Ad extirpanda quoque adulterii, et concubinatus publica crimina, que in dioec. aquil. plurimum sunt frequentata, hunc volumus et precipimus ordinem per singulas aquileiensis dioecesis parochias observari, videlicet ut infra duorum mensium spatium in qualibet ecclesia parochiali aliquo die dominico seu festivo, quando major affuerit populi multitudo publice in ambone admoneantur, et requirantur in generali omnes, et singuli utriusque sexus homines, prefatis criminibus publice implicati, quatenus ab huiusmodi adulterio, et concubinatu penitus, et omnino desistant: Si quis vero generali spreta admonitione se non correxerint, sequenti dominica in specie et nominatim ut se emendent ac illi, quorum domos inhabitant, quatenus eos ultra non hospitent, admoneantur, et requirantur. Quod si taliter moniti non correxerint, sequenti domenica eosdem, ac illos, qui eos hospitari presumpserint ab ingressu ecclesie publice excludant, coram quibus ex post presbiteri divina nullatenus celebrare presumant.

X. Contra coniuges non cohabitantes.

Idem quoque de coniugibus, utriusque sexus, qui temere sibi mutuo cohabitare recusant et nolunt et de hospitantibus eosdem etc.: si non sit notorium eos alibi adulterari, volumus per omnia observari.

Hunc quoque ordinem volumus in posterum perpetuis temporibus observari istaque generalis monitio in dominica prima quadragesimae publice proponatur spirituali convenienter admonitione, et exclusione sequentibus duabus dominicis prout super disponitur, continuare.

XI. Non absolvantur criminosi nisi de licentia superioris.

Quotiens vero ad superioris auctoritatem aliquos remitti contingerit, plebani eosdem reversos, nisi litteras testimoniales superioris ostenderint pro absolutione, nequaquam teneant, nec sacramenta eis ecclesiastica, nisi penitentia ante saltem peracta ministrent, quod presertim circa adulteros, et alios criminosos notorios volumus exactissime observari: et ut fraudibus via precludatur, huiusmodi notorios, et manifestos criminosos ad auctoritatem superioris litteris suis clausis, casus, et narrationem facti plene continentibus transmittant, eosdemque reversos non ad simplices remissionum cedulas, sed ad litteras superioris intentionem continentes, ad ecclesiastica admittant sacramenta.

XII. Contra clandestine matrimonia contrahentes.

Et quoniam ex clandestinis matrimoniorum contractibus plurima saepe insurgunt pericula animarum: quibus occurrere cupientes, quod super hoc provide a jure statutum existit, praecipimus observari, ut videlicet, cum matrimonia fuerint contrahenda, prius per presbiteros publice in ecclesia proponatur bannum competenti termino prefinito, ut infra illum qui voluerit legitimum impedimentum opponat, et ipsi etiam presbiteri infra illum nihilominus sollicite investigent, an aliquod impedimentum obsistat. Cum vero apparuerit probabilis conjectura contra copulam contrahendam, contractus interdicatur expresse, donec quid fieri debeat, manifestis constiterit documentis. Qui vero aliter contrahere presumpserint ad episcopalem auctoritatem puniendi secundum juris dispositionem remittantur.

XIII. Circa benedictiones nuptiarum et copulationes.

In contrahendis quoque matrimoniis hanc volumus honestatem pro reverentia sacramenti observari, ut videlicet nisi per presbiteros, si comode fieri potest in ecclesia, alioquin in alio loco honesto sine strepitu, cum honestate debita fiant matrimoniorum copulationes. Matrimonia vero que benedicenda fuerint, non post, ut moris extitit, sed ante ipsorum per carnalem copulam consumationem ac solemnitatem nuptiarum celebrationem pro benedictionis ipsius reverentia benedicantur.

XIV. Circa baptizandos infantes: Quod unus vel saltem duo interveniant ne impediantur postea matrimonia.

Et quia ex cognatione spirituali, sicut et ex carnali impedimentum oritur matrimonium impediens contrahendum et dirimens contractum, unde inter homines eiusdem parrochie huiusmodi attinentia practicetur de jurisperitorum consilio mandamus quatenus presbiteri parentes baptizandorum puerorum inducere studeant, ut tantum viro vel una muliere, prout canones disponunt sint contenti; ad quod si forte faciliter induci non possunt, saltem ultra duos, unum silicet virum et unam mulierem nequaquam admittant.

XV. Quod presbiteri indicare debeant populo impedimentum ex cognatione spirituali.

Iniungimus insuper omnibus plebanis, quatenus populum sibi commissum publice in ambone studeant informare, quid sit inter quemlibet levantem aliquem de sacro fonte, et ipsum levatum sicq. inter omnes filios et filias levantis, et ipsum levatum, et inter coniugem levantis carnaliter prius cognitam, et ipsum levatum, nec non inter parentes levati et ipsum levantem, et eius conjugem carnaliter prius cognitam, cognatio oriatur spiritualis matrimonium

impediens contrahendum, et dirimens jam contractum, et ea que de levante sunt dicta, etiam de baptizantibus modis expressis declarent esse intelligenda.

XVI. Quod presbiteri declarent populo de confirmatione tantum, et non in ligatura aut ablutione chrismatis impedimentum provenire.

In confirmationis quoque sacramento ratione personae confirmantis ad confirmationem aliquem tenentis, non autem per ligaturam aut fasciam solummodi fronti alligantis, chrisma dumtaxat abluentis, eisdem modis ut in baptismate huiusmodi propinquitatem provenire populo denuncient et declarent.

XVII. Quoad custodiam sacramentorum et munditiam sacrarum vestium.

Item statuimus et ordinamus, ut custodia eucharistiae similiter et chrismatis et sacri olei clavibus adhibitis, ne aliqua nefanda circa sacramenta huiusmodi exerceantur, circa presbiteros, et non campanatores remaneat sub pena suspensionis officii divini. Adiciendo quod vestimenta ministrorum, pallas altaris, corporalia, et saculos calicum, ceteraeque vestes lineae pro culto divino deputatae, singulis quatuor temporibus abluantur; nimis enim videtur absurdum in sacris sordes negligere, quae dedecorent etiam in profanis.

XVIII. Contra laicos administrantes bona ecclesie.

Laici sine assensu prelatorum et capitulorum bona fabricae ecclesie deputata, administrare non possunt, et qui contrarium fecerint, si infra mensem postquam per ordinarium loci moniti fuerint, non desistant, excommunicati sint ipso facto.

XIX. Contra trahentes clericos ad forum vetitum, et statuta condentes contra Ecclesiae libertatem.

Item statuimus, ut clericus coram suo ordinario conveniatur. laicis vero de clericis querulantibus dicti judices satisfaciant, neque detur occasio dictis laicis personas ecclesiasticas ad forum vetitum trahendi.

Universitates civitatum, et locorum prohibentes, ut nullus conqueratur coram ecclesiastico judice, ac statuta condentes contra clerum et ecclesiasticam libertatem, interdicti, singulares vero personae talia commitentes quamcumq. dignitate prefulgeant, excommunicationis sententiam ipso facto incurrant.

Trahentes clericos seu ecclesiasticas personas coram judice saeculari presertim in accusatione personali, nec non ecclesiasticae persone convenientes sponte coram talibus judicibus secularibus

judicialiter respondentes, excommunicatae sunt ipso facto; trahentes vero a nemine absolvantur donec satisfecerint parti tractae.

Judices seculares, qui personas ecclesiasticas ad iudicia sua secularia evocare, aut trahere in ipsos contumaciam, ipsis non comparentibus, ecclesiastice bona invadenda decernere presumpserint excomunicati sint ipso facto; et quotiescumq. laicus cuiuscumq. conditionis existat ecclesiasticam personam ad judicium seculare trahere aut judicare presumpserit tamdiu in territorio trahentium, aut judicantium cessetur a divinis donec satisfecerint parti tractae et absolutionis beneficium meruerit obtinere.

XX. Quod presbiteri non resecent officia.

Item volumus atq. constituimus, quod de cetero clerici cuiuscumq. dignitatis, praeeminentie, status aut gradus existant, divinum officium cantantes in ecclesiis parochialibus, sive capitulis, totum officium nihil resecando continuent; usum quoq. istum, ubi Pater noster per medium cantatur, et post elevationem vivifici corporis Domini Nostri Jesu Christi, ubi Agnus Dei cantatur sine Pater Noster, penitus reprobando et abolendo.

XXI. Contra crinitos clericos non portantes clericam sive coronam.

Item, ut clericorum mores in melius reformentur; dictiq. clerici in habitibus decentibus, ut a laicis agnosci possint, statuimus et ordinamus, quatenus clerici crines patentibus auribus, omnem longitudinem deponentes coronas non nimis strictas et sub obtentu divine gratie deferant coleria: insuper vestis exterior toppulam (?) super grediatur, cingulos argenteos non deferant, rotatos, nisi in via constituti non portent et ne in camisiis longis publice in plateis nudis pedibus more balneatorum, sive mulierum incedant, sericumq. sive sandatum (?) nisi prelati aut in dignitate constituti, aut nobiles doctores, magistri aut licentiati existunt sub pena predicta.

XXII. Quod semel in anno congregetur synodus.

Item statuimus, cum synodus praefata, ob reverentiam omnipotentis Dei et suae genetricis Virginis Mariae gloriosae coelorum reginae, sanctaequae aquil. ecclesie patronae, nec non ob honorem Rmi in Christo patris et domini Ludovici cardinalis tit. S. Laurentij in Damaso patriarchae aquil; et de eius speciali mandato, pro incrementoq. virtutum, ac laudabili exercitio totius cleri sit constituta, quatenus vicarii in spiritualibus per se aut archidiaconos suos de cetero singulis annis, et presertim semel in anno, tempore congruo ad extirpandum vitia, et ad plantandum virtutes, dicente scriptura: »Ecce constitui te super gentes et regna, ut evellas

dissipes, aedifices et plantes, sub poena maledictionis aeternae sinodum celebrent, aut celebrari faciant totum suu clerum convocando.

XXIII. De celebratione visitationis Virginis.

Item volumus et ordinamus, cum prefatus clerus in horis dicendis varius existat, libri et breviariorum antiquissimi a consuetudinibus ecclesiarum metropolitanarum ac cathedralium nimis exorbitantes: quod de caetero festum S. Mariae Virginis visitationis sub duplici festo per omnes ecclesias regulares, et alias solemniter celebretur, sicq. populo quilibet curatus ad celebrandum iniungat, et mandet, ut ipsa nos in fine mortis nostre visitare dignetur, pro reverentia eius singulari nos in hac solemnitate ceteris ecclesiis cathedralibus conformando, cum institutio eiusdem festi ab Urbano papa cum similibus indulgentijs sicut festum Corporis Christi condita existat.

XXIV. De commemoratione virginis in diebus sabbatinis.

Item volumus, cum festum commemorationis eiusdem precelsae Dei genitricis Virginis Mariae per ecclesias aliarum diocesium, quoad horas canonicas commemoratur, singulis diebus sabbatinis, nec aliud festum novem lectionum supervenerit, quod de cetero ita fiat apud nostrates, et ut omnis ingratitudo amputetur, statuimus et ordinamus quod similis commemoratio de Ss martiribus Hermacora et Fortunato, patronis nostris, semel in hebdomada in die congruo, ubi sine impedimento ceterarum festivitatum commode fieri poterit teneatur cum novem lectionibus iuxta morem.

XXV. Quod fiat oratio pro Rmo. cardinali et patriarcha.

Item statuimus, ut Rmum. D. cardinalem et patriarcham grut tiosum et exorabilem reddere possemus pro ratificatione et apprabatione statutorum praemissorum, quod in antea quilibet in socerdotio constitutus cuiuscumq. praeeminentie, status, gradus aaordinis existat, pro felici sospitate prelibati Rmi. domini et successorum suorum legitime intrantium et canonice, teneantur dicere circa finem matutinarum, et etiam vesperarum, aut completorii similiter in missa, ubi pro defunctis non fit memoria et praesertim in collectis ultimis, similiter secretis, et complendis illam clausulam: »et famulum tuum antistitem nostrum, cum omnibus sibi commissis ab omni adversitate corporis, et animae custodi, et pacem tuam nostris concede temporibus per Dominum Nostrum Jesum Christum.«

Volumus tamen, atque hac synodali sanctione declaramus, ut in premissis statutis et constitutionibus verba sane, et cum effectu intelligi debeant, neque a quocumque sinistram interpretationem a jure exorbitantem recipiantur quocumque modo, monitionibus et

poenis aliis contra delinquentes in premissis tam a iure, quam in constitionibus patriarchalibus particulariter expressis in suo valore permansuris moderandis tamen arbitrio praefati Rmi. Domini Patriarchae Aquil. et eius Vicarii in pontificalibus qui pro tempore fuerit.

In quorum fidem et testimonium presentes litteras fieri et nostri sigilli fecimus appensione muniri. Datum Romae apud S. Laurentium in Damaso sub anno a nativitate Domini 1448 indictione XI. die vero septima mensis decembris pontificatus S.S. Domini Nostri Nicolai divina providentia papae V, anno secundo.

[Kopija v kapiteljskem arhivu v Vidmu (Udine). — Documenta historica a Biniis collecta, vol. XII., docum. 74.]

7. Iz vizitacijskega zapisnika Jakoba Valaresso, škofa koprskega in vikarja akvilejskega (1492).

Kranj, 5. septembra 1492.

Jakob Valaresso (»episcopus Justinopolitanus, sede quasi vacante pro Rmmo. capitulo aquileiensi gubernator generalis«)[1] se je nastanil v gostinjcu Lenarta Vraniča (»hospitis dicti loci«). Navzoči: Urban, sin Vraničev,[2] Jurij Gisleker, kapelan župne cerkve v Kranju, Lenart Seidel, arhidiakon gorenjski (archidiaconus Carnioliae), in druge priče. Vizitator je razsodil preporno zadevo med duhovnikom Petrom Woldnerjem, Gregorijem, kapelanom v Kranju, in kranjskim župnikom Matijem Operta. — Gregor je bil (že preje) od škofa zaradi upornosti in trdovratnosti izobčen, toda Operta ni hotel kazni priznati za veljavno in je to javno na prižnici oznanil. Duhovnike, ki so priznavali veljavnost izobčenja in niso hoteli vpričo Gregorija opravljati božje službe, je napadal in jim nasprotoval. Škof je pozval župnika Matijo Operta na zagovor, pa ta ni hotel priti in ni hotel priznati njegove oblasti. Nato je Jakob Valaresso razglasil izobčenje za pravoveljavno in napovedal cerkvene kazni vsem, ki bi veljavnost tajili. — Isti dan je prišel pred vizitatorja Peter Šipek (cooperator divinorum extra muros Crainburgae) in ga prosil, da ga odveže od cerkvenih kazni, katerim je zapadel, ker ni upošteval izobčenja duhovnika Gregorija. — Tomaž Stokrat, kapelan pri sv. Kancijanu v Kranju, izpove, da po javnem izobčenju imenovanega duhovnika ni hotel več maševati v župni cerkvi, toda župnik Operta mu je ukazal, naj mašuje in mu obljubil, da ga bode varoval vsake škode. Tudi duhovnik Jernej ni hotel maševati, pa župnik mu je vsledtega sploh cerkev zaprl in cerkovniku ukazal, naj ga ne pusti več v

[1] Patriarh je bil tedaj Hermolaj Barbaro, toda beneška republika mu ni pustila izvrševati oblasti, ker je bil imenovan proti njeni volji. Hermolaj je moral živeti kot zasebnik v Rimu, akvilejski kapitelj pa je imenoval upraviteljem patriarhije Jakoba Valaresso. (Renaldis str. 165 sl.)

[2] Urban Vranič je bil župnik v Štabenju pri Beljaku.

zakristijo. Slično izpove Mihael Zelnik, kapelan v karnariju. — Isti dan odloči vizitator na prošnjo Neže, žene čevljarja Erazma, da ji mora kapelan Peter Šipek v 15 dneh vrniti testament, katerega mu je bila izročila. Kapelan je to rad obljubil (»promisit dare libenter«). — Isti dan so prišli pred škofa Krištof Hladnik, mestni sodnik, in več mestnih svetovavcev in meščanov prosit razsodbe v svoji preporni zadevi z župnikom Matijem Opertom, glede pravice predlagati kapelana za kapelo sv. Jurija v župni cerkvi sv. Kancijana. Škof je obe stranki pozval drugi dan na zagovor, toda župnik Operta je odklonil vabilo. — Drugi dan (6. septembra) je škof razsodil, »da imajo svetovavci in mestna občina kranjska pravico, za kapelanijo sv. Jurija, kedarkoli je izpraznjena, izmed kranjskih meščanov enega izbrati in predlagati župniku, da ga vmesti.« Navzoči: Lenart Seidel, arhidiakon gorenjski, Jurij Gisleker, kapelan, Peter Šipek in Tomaž Stokrat, vicekapelana pri cerkvi sv. Kancijana, Tibaldo de Tibaldis, škofov kapelan, Krištof Hladnik, mestni sodnik, Jurij Gerčar, Miha Tiček, Andrej Slejko, Lenart Fürpas, Urban Koren, Janez Kunkel, Jakob Ferjančič, Marko Peternel, Janez Žerjav, mestni svetovavci. — Slednjič (9. septembra) določi vizitator, da je Jurij Gisleker, kapelan v Kranju, izvzet iz oblasti vseh podložnikov akvilejske cerkve razen iz one gorenjskega arhidiakona.

Tuhinj (spodnji), 11. septembra (»In villa Tuchini. iurisdictionis domini capitanei de Stain«).

Navzoč Jurij Hertenfelser, župnik v Kamniku. Pavel Santoninus iz Vidma je kot zastopnik Martina, župnika pri Sv. Lovrencu na Dravskem polju (in campo Dravae prope montem gratiarum) resigniral na to župnijo. Takoj potem je prišel Andrej z Bistrice, duhovnik akvilejske škofije, in prinesel pismo Viljema pl. Turjaškega, kranjskega deželnega glavarja, s katerim ga je predlagal za župnika pri Sv. Lovrencu. Škof se je prepričal, da je bil Andrej izprašan iz duhovnega pastirstva, in ga je vmestil.

Kamnik (in oppido Stein), 13. septembra.

Škof Jakob Valaresso ukaže arhidiakonu Lenartu Seidelnu (de Stain), naj strogo postopa proti duhovniku Gregoriju Poru, ki se je pregrešil zoper duhovsko poštenost in dostojnost in je ženi Pavla iz Loža (seni et honestae) povzročil velike krivice.

Mengeš (»apud ecclesiam in Monspurg«), 15. septembra.

Vizitator prepusti Martinu, župniku v Slovenjem Gradcu, in Martinu, župniku v Vitanju, svojim komisarjem, preiskavo proti Matiju, župniku v Žetalah (Schiltern), ki je povzročil mnogo krivice Valentinu, župniku v Konjicah, arhidiakonu savinjskemu. — Isti dan razsodi glede pritožbe Urbana Vraniča, župnika pri Sv. Štefanu (blizu Beljaka), proti vikarju Lamperterju, ki mu ni hotel izročevati dohodkov župnije, in v zadevi Lenarta Vraniča, kranjskega meščana, ki je dal župniku Matiji Operta 28 cekinov za kapelo sv. Uršule, pa jih ta

ni hotel porabiti za določeni namen. Vizitator ukaže župniku, da mora vrniti vsoto v treh mesecih (»sub poena excommunicationis latae sententiae«).

Beljak, 6. oktobra.

Jakob Valaresso naznanja arhidiakonu Seidelnu, da je napravil v kranjski provinciji kanoniško vizitacijo in našel, da so nekateri kleriki zašli s poti poštenja in da pohujšljivo žive. Posebno pa je še grajati, da župniki in drugi kurati izročajo pastirovanje mladim neukim in razuzdanim duhovnikom. Zato ukazuje arhidiakonu, naj zbere duhovščino svojega okraja in naj v njegovem (škofovem) imenu opominja vse duhovnike in klerike, ki imajo pri sebi sumljive ženske, naj jih odpuste v devetih dneh, sicer jih (ipso facto) zadene globa osem funtov vinarjev. Pod isto kaznijo je prepovedano sprejemati duhovnike, kot namestnike ali pomočnike v dušnem pastirstvu, ako niso bili preje izprašani od arhidiakona.

[Nadškofijski arhiv v Vidmu (Udine): Liber visitationum, str. 21 sl.]

8. Iz vizitacijskega zapisnika Petra Carli, škofa kaprulanskega in vikarja akvilejskega (1494).

Kranj, 2. maja 1494 (»die Veneris«). — Peter Carli (»decretorum doctor, dei et apostoticae sedis gratia episcopus Caprulensis in patriarchatu et dioecesi aquileiensi pro Rmmo capitulo sede quasi vacante vicarius generalis«) potrdi Janeza Sejtan, katerega je brižinski škof Sikst po smrti Lenarda Lazarja predlagal, za kapelana na loškem gradu in ukaže Vidu, vikarju v župniji sv. Jurija, naj ga vpelje. — Isti dan (»die Veneris, in domo habitationis R. D. Mathiae Operta plebani eiusdem loci«). Navzoča: Gregor iz modruške škofije (!), kapelan, in Blaž iz Kranja, voditelj župnijske šole (»scholasticus in eadem plebe«). — Jurij Zdravje, župnik pri Sv. Egidiju (»in valle Windischgraz«) in kapelan pri Sv. Ani v Slov. Bistrici, se po svojem zastopniku Pavlu Santoninu odpove kapelaniji. Pravico predlagati kapelana pri Sv. Ani ima prošt Marijine bratovščine na Dravskem polju. Ker Jurij Zdravje, zdaj prošt te bratovščine, predlaga za imenovano kapelanijo Janeza Kovača, ga škof takoj vmesti. — 4. maja. Na prošnjo Urbana Vraniča, župnika v Štabenju,[1] ukaže vizitator Sigismundu, vikarju v Rožeku in Štabenju, da mora župnijske dohodke preteklega leta v devetih dneh izročiti svojemu župniku.

V Slovenjem Gradcu (pri cerkvi sv. Andreja),[2] 16. maja. — Škof Peter ukaže Gregoriju Grumek, kapelanu pri Sv. Egidiju (»in valle Windischgraz«), da mora ključarjem sv. Martina do prihodnje nedelje plačati dolžne štiri goldinarje, sicer ga zadene kazen izobčenja.

[1] Finkenstein na Koroškem. Prim. št. 7.
[2] Podružnica sv. Andreja na Brdu (župnija Šmartin pri Slov. Gradcu).

Ako meni, da se mu godi krivica, naj pride pred škofovo sodišče v cerkvi sv. Martina. — Pri cerkvi sv. Martina. Župnik Janez Sinapis se je pritoževal, da se Jurij Zdravje, župnik pri Sv. Egidiju, vmešava v njegovo službo, pokopuje njegove župljane in jemlje od njih darove; tudi se je polastil nekega zemljišča, ki je lastnina cerkve sv. Martina. Škof šentiljskemu župniku vse to prepove in mu ukaže pod kaznijo izobčenja, da mora cerkvi zemljišče vrniti, ker je vsaka izprememba posesti brez dovoljenja papeževega neveljavna.

V Kotljah (na Koroškem) 17. maja. — Redovnikom (venerabilibus et religiosis viris) v Dobrli vasi. Plemeniti vitez Ladislav Porger je po dogovoru s proštom v Dobrli vasi ustanovil neki beneficij[1] in si pridržal zanj prezentacijsko pravico. Ker bi samostan vsledtega izgubil patronstvo, ga je cesar Friderik odškodoval s tem, da mu je podaril zemljišče, ki donaša pet funtov (vinarjev) na leto in neko hišo v Velikovcu. Redovniki so se doslej branili dati privoljenje. Škof jim ukazuje naj to hitro store.

Pri cerkvi sv. Janeza Krstnika in sv. Janeza in Pavla 18. maja.[2] — Škof Peter ukazuje ključarjem sv. Martina pri Slovenjem Gradcu in ključarjem podružnice te župnije, da morajo polovico vseh darov, ki jih verniki prinesô v cerkev, po stari navadi savinjske provincije izročiti župniku Janezu Sinapis, sicer jih zadene izobčenje. Ako se čutijo preveč obremenjene, naj se pritožijo pri arhidiakonu Valentinu.

V Vuzenici (Saldenhofen) 20. maja. — Vitez Hieronim Geschur, viceprefekt Krištofa Lamberga, je oropal brata Avguština, redovnika iz avguštinskega samostana na Muti (salzburgensis dioeceseos), ko je pobiral miloščino, in mu vzel konja, en goldinar, vrečo in vse, kar je bilo v njej. Na prošnjo Vida, priorja na Muti, zapove vizitator vitezu Hieronimu, da pod kaznijo izobčenja v treh dneh vrne ukradeno blago in ne brani avguštincem pobirati miloščine, ker so mendikanti.

(V Konjicah?) 27. maja 1494. — Na prošnjo duhovnika Janeza Rocher zapove Odoriku, da imenovanemu v 15 dneh poravna krivice, ki mu jih je storil. Ako se čuti obteženega, naj pride k arhidiakonu Valentinu, ki ima to zadevo dalje preiskovati.

V Kamniku 2. junija. — Ker se je priorka v Studencu pritožila, da ji vikarji na župnijah, ki so samostanu vtelešene, vzlic večkratnim opominom nočejo plačevati dolžne vsote (»census«), ukazuje vizitator, naj to store v tridesetih dneh (»sub poena suspensionis«) in naj s priorko v miru žive.

V Velesovem 3. junija. — Škof Peter dovoli prednici velesovskega samostana, da ji ni treba vikarjev, ki so nastavljeni pri

[1] Menda v Kotljah.
[2] Menda Oberje pri Železni Kapli.

cerkvi sv. Marjete, pošiljati v Videm k izkušnji, ampak jih sme Lenart Seidel, arhidiakon gorenjski, oziroma njegovi nasledniki izprašati in če jih spozna za sposobne, vmestiti.

Pri cerkvi sv. Jurija poleg Loke 5. junija. — Župniku Jakobu (in Stayn, valis Santal) ukazuje, da mora župniku pri Sv. Juriju v Loki v 15 dneh plačati, kar mu je dolžan za žito (sub poena excommunicationis). — Juriju Haus, ki je zapustil svojo pravo ženo Dorotejo iz Ljubljane in živi z neko drugo v javnem konkubinatu, naroča, da v devetih dneh prešestnico zapusti in vzame svojo pravo ženo nazaj, sicer ga zadene izobčenje.

V župniji loški 6. junija. — Škof Peter ukazuje dolžnikom cerkve sv. Petra v Selcih in njenih podružnic, da morajo v devetih mesecih plačati dolgove župniku Jakobu in z njim v miru živeti. — Isto naroča dolžnikom cerkve sv. Martina v Poljanah. Dolgove morajo plačati župniku Urbanu, sicer bodo izobčeni.

V Hotemožah (»in villa Chotemes«, podružnica župnije Št. Jurij pri Kranju) 7. junija.[1] — Na pritožbo Ahacija, župnika v Št. Juriju (»in campis«), ukazuje vizitator vsem duhovnikom, svetnim in redovnim, da se ne smejo vmešavati v pastirstvo, niti prejemati darov od šentjurijskih župljanov, niti maševati brez župnikovega dovoljenja. Kdor bi to storil in zlasti v cerkvi sv. Radegunde maševal brez dovoljenja župnika Ahacija ali njegovega kapelana Petra Voldner, je izobčen.

V Kranju 7. junija. — Vizitator naroča ključarjem cerkve sv. Jurija, da morajo od darov, ki jih cerkev dobiva, po navadi kranjske provincije dajati en del župniku Ahaciju in v miru z njim živeti.

V Loki 11. junija. — Dolžnikom cerkve sv. Jurija in njenih podružnic ukazuje vizitator, da morajo do srede prihodnjega posta poplačati dolgove vikariju Vidu, sicer bodo izobčeni.

[Nadškofijski arhiv v Vidmu: Liber visitationum, str. 32—44.]

[1] Škof Peter je tisti dan posvetil cerkev sv. Urha v Hotemožah. (Glej str. 75.)

Corrigenda.

Str. 5., op. 1., čitaj »Fr.« (frater) namesto »Franc«.

» 26., op. 2., čitaj »odlok škofa Jak. Valaresso iz l. 1492.« namesto »iz l. 1488.«.

» 32.—33., zadnja ozir. prva vrsta, čitaj »se itak razlikujejo glede na oficije« namesto »itak le redko opravljajo (slovesne) oficije«.

» 33., op. 1., »varius« namesto »rarius«.

» 97., peta vrsta, »l. 1505.« namesto »l. 1504.«.

» 101., op. 5., »iz l. 1526.« namesto »iz l. 1326.«.

BR 817 .S59 G78
Cerkvene razmere med Slovenci
Stanford University Libraries
3 6105 041 238 531

BUCHHANDLUNG FRANZ-M
ANTIQUARIAT

Stanford University Libraries
Stanford, California
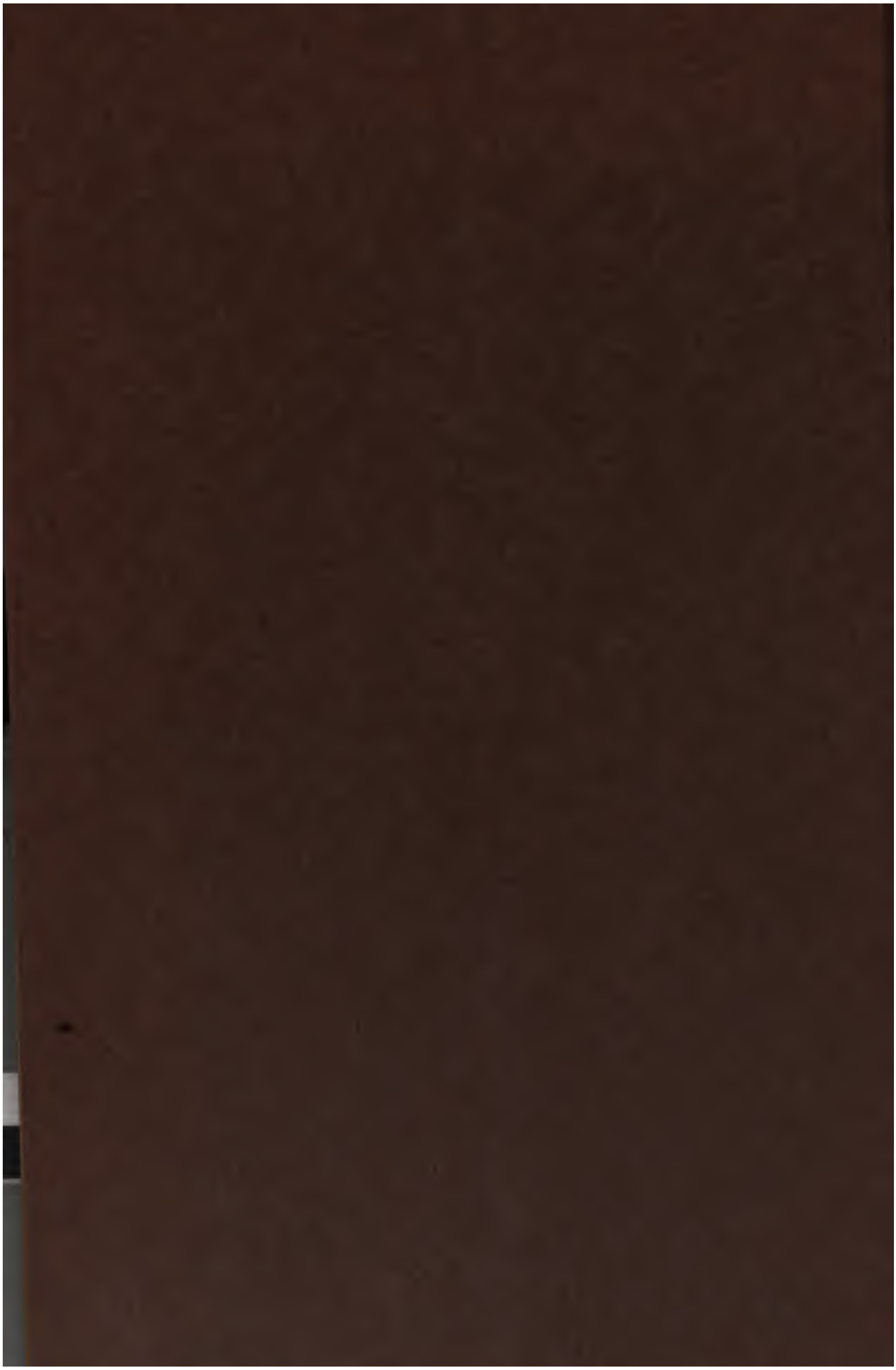
Return this book on or before date due.